

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KEMALETTİN SAMİ PAŞA (1884-1934)

Yasin ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

©2022-Yasin ÖZTÜRK

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

KEMALETTİN SAMİ PAŞA (1884-1934)

KEMALETTİN SAMİ PASHA (1884-1934)

Hazırlayan
Yasin ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Mahmut BOLAT

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı yüksek lisans/doktora öğrencisi,tarafından hazırlanan
“.....” adlı tez çalışması
..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz
tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman(İmza)

Unvanı Adı Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(İmza)

Unvan,Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

06/07/2022

Yasin ÖZTÜRK

İmza

ÖZET

KEMALETTİN SAMİ PAŞA (1884-1934)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Yasin ÖZTÜRK

Danışman: Doç. Dr. Mahmut BOLAT

2022- (XII+101)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Mahmut BOLAT

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Doç. Dr. Muhammed KÖSE

Osmanlı Devleti'nde tarihsel süreç içerisinde devletin her kademesinde asker, diplomat, siyasetçi olmak üzere birçok devlet adamı yetişmiştir. Bunların bir kısmı, yapmış olduğu faaliyetlerle ön plana çıkarak tarihi bir şahsiyet kazanmışlardır.

Faaliyetleriyle ön plana çıkan, Balkan Savaşları'nda kolunu kaybetmesiyle "Çolak Kemal" lakabıyla anılan, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele'de önemli başarılarla imza atmış olan, Kemalettin Sami Paşa da Osmanlı Devleti'nde yetişmiş bir asker olarak yapmış olduğu faaliyetleriyle tarihi bir şahsiyet olma özelliğini kazanmıştır.

Millî Mücadele'de göstermiş olduğu başarılarının yanı sıra Cumhuriyetin ilanı ile birlikte I. Dünya Savaşı'ndan sonra kesilen Türk-Alman ilişkilerinin yeniden tesis edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği'nde Türkiye adına görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşmeler siyasi, ekonomi, kültürel, eğitim ve sağlık gibi birçok alanı kapsamaktadır.

Ayrıca Almanya'da üst düzey görevlerde bulunan bürokratlar ile yapmış olduğu görüşmelerinin yanı sıra İtalya, Rusya, İngiltere, Bulgaristan gibi ülkelerin yönetici ve elçilikleriyle görüşmelerde bulunmuş ve dünya siyasetini yakından takip etmiştir.

Bu çalışmada Kemalettin Sami Paşa'nın yaşamının geçtiği dönemlerin siyasi konjonktürü de ele alınarak meydana gelen olay ve olgular Kemalettin Sami Paşa özelinde incelenerek değerlendirmeyi amaçlanmıştır.

Çalışmada toplanan veriler Nitel Araştırma yöntemlerinden Doküman Analizi metodu kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada toplanan veriler bölümler halinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Tarihsel geçerliliği olmayan veriler ve araştırmalar dikkate alınmamış, değerlendirme aşamasında objektif olmaya özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Berlin Büyükelçiliği, Kemalettin Sami Paşa, II. Meşrutiyet, Milli Mücadele

ABSTRACT

KEMALETTIN SAMI PASHA (1884-1934)

M.Sc.Thesis

Preparer: Yasin ÖZTÜRK

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Mahmut BOLAT

2022-(XII+101)

Kırşehir Ahi Evran University, Institute Social Sciences

History Department

Jury

Assoc. Prof. Dr. Mahmut BOLAT

Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN

Assoc. Prof. Dr. Muhammed KÖSE

In the historical process of the Ottoman Empire, many statesmen, including soldiers, diplomats and politicians, were trained at every level of the state. Some of them have gained a historical personality by coming to the forefront with their activities.

Kemalettin Sami Pasha, who came to the fore with his activities, who was nicknamed "Çolak Kemal" after losing his arm in the Balkan Wars, who had significant successes in the First World War and the National Struggle, is also a historical figure with his activities as a soldier trained in the Ottoman Empire. has become a feature.

In addition to his achievements in the National Struggle, he played an important role in re-establishing the Turkish-German relations that were cut after the First World War with the proclamation of the Republic.

Kemalettin Sami Pasha held talks on behalf of Turkey at the Berlin Embassy and these meetings cover many areas such as politics, economy, culture, education and health.

In addition to his meetings with bureaucrats holding high positions in Germany, he had meetings with the managers and embassies of countries such as Italy, Russia, England and Bulgaria and followed the world politics closely.

In this study, it is aimed to evaluate the events and phenomena that occurred by considering the political conjuncture of the periods of Kemalettin Sami Pasha's life, by examining them specifically for Kemalettin Sami Pasha.

The data collected in the study were evaluated using the Document Analysis method, one of the Qualitative Research methods.

The data collected in the study were evaluated in sections. Data and researches that do not have historical validity were not taken into account, and care was taken to be objective during the evaluation phase.

Keywords: Berlin Embassy, II. Constitutionalism, Germany, Kemalettin Sami Pasha, National struggle

ÖN SÖZ

19.yüzyılda meydana gelen Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin çökmesinin nedenleri olarak görülmektedir. Bu savaşlarda faaliyetleriyle birçok asker ve sivil görevlerde bulunan devlet adamları ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Harbi'nden yenik çıkmasıyla birlikte tarihte önemli bir yer edinen Türk Millî Mücadelesi başlamıştır. Hiç şüphesiz bu mücadelenin kahramanları Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarıdır.

Çalışmamızın konusu olan Kemalettin Sami Paşa (1884-1934) Osmanlı Devleti'nde asker olarak yetişmiş, Millî Mücadele'nin kazanılmasında önemli katkıda bulunmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'nin her alanda kalkınması için askerlik mesleğine veda ederek görevinde Berlin Büyükelçisi olarak devam etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imza edilen Mondros Mütarekesiyle birlikte Almanya ile kesilen ilişkilerin, Cumhuriyet döneminde yeniden kurulmasında önemli rol oynayan isimlerden biri olmuştur.

Onun Berlin Büyükelçiliği görevinde Türkiye'nin Almanya ile siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerin büyük oranda geliştiği görülmektedir. Öyle ki Türkiye, kendi savunma mekanizmasını güçlendirmeye yönelik Milli Hava Harp Sanayinin adımları Kemalettin Sami Paşa'nın girişimleri ile gerçekleşmiştir.

Çalışmanın temelini oluşturan Kemalettin Sami Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri kapsamında yaşadığı dönemler; birinci elden kaynaklar, telif ve tetkik eserler, TBMM zabıt cerideleri, ATASE Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde bulunan bilgi ve belgeler incelenerek objektif bir değerlendirmeye tabii tutulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır;

Birinci Bölümde, Kemalettin Sami Paşa'nın Ailesi ve Eğitim Hayatına ait bilgiler verilmiş ve hatıratlarla desteklenmiştir.

İkinci Bölümde, Askeri hayatına yer verilerek Millî Mücadele öncesi ve sonrasındaki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölümde; Berlin Büyükelçiliği Dönemi'ndeki faaliyetleri incelenmiş bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarında yeniden tesis edilen Türk-Alman ilişkileri Kemalettin Sami Paşa'nın

özelinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmam da bana desteklerini hiç esirgemeyen, sürecin her noktasında bilgi birikimiyle bana yol gösteren ve kaynaklarını paylaşan, eleştirileriyle satır aralarındaki yanlışlarımı ve hatalarımı görmemi sağlayan lisans eğitimimden beri örnek aldığım, Yüksek Lisans eğitimimde öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Mahmut BOLAT'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez savunma sınavımda yer alarak sundukları katkılar ve desteklerinden dolayı Sayın Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN'e ve Sayın Doç. Dr. Muhammed KÖSE'ye çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen, çalışma odasını benimle paylaşan, Kırşehir'de bana bir dost arkadaş olan, öz ağabeyim değil ama öz olsa bu kadar olur dediğim değerli büyüğüm ve hocam Dr. Murat BAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Aynı evi paylaştığım ve kardeşim gibi gördüğüm Emrehan YÜCEL ve Burak CAN'a tez yazım süresince fikirleri ve eleştirileriyle verdikleri desteklerden dolayı çok teşekkür ederim.

Benim için en özel ve anlamlı teşekkürü aileme ayırmak istedim. Desteğini hep yanımda hissettiğim, her ihtiyacımda yanımda olan, maddi ve manevi hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan bugünlere gelmem için gecesini gündüzüne katarak çalışan elimi hiç bırakmayan ve bırakmayacak olan canım babam İbrahim ÖZTÜRK'e, sevincimi, üzüntümü paylaşan yaşamım boyunca duasını hep yanımda hissettiğim canım annem Canan ÖZTÜRK'e, ve dünyalar tatlısı, değerli ve biricik kız kardeşim Aleyna ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim.

Son olarak, ailemize yeni katılan, evimize neşe ve uğur getiren kardeşim İbrahim Alp ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim.

Kırşehir- 2022

Yasin ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ	3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	5
BÖLÜM I.....	8
1.AİLESİ VE EĞİTİM HAYATI	8
1.1.Dönemin Siyasi Durumu	8
1.2.Ailesi.....	10
1.3.Eğitim Hayatı	13
1.3.1.Darüşşafaka Mektebi.....	13
1.3.2.Mühendishane-i Berri Hümayun	14
BÖLÜM II	16
2.ASKERİ HAYATI	16

2.1. Dönemin Siyasi Durumu	16
2.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)	16
2.1.2. Türk Milli Mücadelesi Dönemi.....	17
2.2. II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kemalettin Sami Paşa	18
2.2.1. 31 Mart İsyanı'nda Kemalettin Sami Paşa.....	18
2.2.2. Balkan Savaşları ve Kemalettin Sami Paşa	22
2.2.3. I. Dünya Savaşı ve Kemalettin Sami Paşa	24
2.2.4. Çanakkale Muharebeleri'nde Kemalettin Sami Paşa	25
2.2.5. Kemalettin Sami Paşa'nın Hicaz Cephesi Faaliyetleri	26
2.2.6. I. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Kemalettin Sami Paşa.....	27
2.2.7. Silahlı Mücadele Safhasının Başlaması ve Kemalettin Sami Paşa'nın İkinci İnönü Savaşı'ndaki Faaliyetleri.....	31
2.2.8. Sakarya Muharebeleri'nde Kemalettin Sami Paşa	36
2.2.9. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde Kemalettin Sami Paşa.....	41
2.2.10. Milli Mücadele'den Sonra Yaşanan Siyasi Olaylar ve Kemalettin Sami Paşa'nın Siyasi Yaşamı	47
BÖLÜM III.....	49
3.KEMALETTİN SAMİ PAŞA'NIN BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİ DÖNEMİ FAALİYET VE DEĞERLENDİRMELERİ (1924-1934)	49

3.1.Dönemin Genel Özellikleri	49
3.1.2.Türk-Alman İlişkilerinin Yeniden Canlanması	50
3.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği Dönemi Faaliyetleri (1924-1934)	52
3.2.1.Almanya'nın Dış Politikası Üzerine Kemalettin Sami Paşa'nın Değerlendirmeleri	52
3.2.1.2. Almanya-Fransa İlişkileri	53
3.2.1.4. Almanya-Amerika İlişkileri	54
3.2.1.5. Almanya-Avusturya İlişkileri	55
3.2.1.6. Almanya-İtalya İlişkileri	55
3.2.1.7. Almanya-Türkiye İlişkileri	55
3.2.2. Almanya'nın Sorunları ve Bu Sorunlar Karşısında Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri	56
3.2.2.1.Almanya'da Bolşevik Kışkırtmaları ve Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri	56
3.2.2.2 Almanya Dışişleri Bakanı Gustav Streseman ile Dış Politika Üzerine Görüşmesi.....	57
3.2.2.3. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Almanya'ya Etkileri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Değerlendirmeleri	58
3.2.2.4. Almanya'da 1928 Federal Seçimleri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Seçimlere İlişkin Görüşleri	61

3.2.2.5. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'daki Ekonomik ve Siyasi Gelişmelere Dair Görüşleri	62
3.2.2.6. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın İç Siyasetine İlişkin Görüşleri	63
3.2.2.7. Almanya'da Rejim Değişikliğinin Olmasına Dair Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri	64
3.2.2.8. Kemalettin Sami Paşa'nın Adolf Hitler ile Almanya'nın Türkiye, Sovyet Rusya ve Avusturya İlişkilerine Dair Görüşmesi	64
3.2.3. Türkiye'nin Almanya ile Ekonomik İlişkileri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Faaliyetleri	65
3.2.3.1. Türkiye'de Milli Hava Harp Sanayi Kurma Girişimi ve Kemalettin Sami Paşa'nın Faaliyetleri	65
3.2.3.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Alman Lufthansa Hava Yolu Şirketi ile Yapılacak Olan Berlin-İstanbul Hava Hattına Yönelik Faaliyetleri	68
3.2.3.3. Türkiye ve Almanya Arasında Clearing (Takas) Yöntemi ile Ticaret Yapılması ve Bu Doğrultuda Berlin'e Gönderilen Komisyon'un Faaliyetleri	69
3.2.4. Kemalettin Sami Paşa'nın Diğer Faaliyetleri	71
3.2.4.1. Kemalettin Sami Paşa ve Dr. Kerim Erim'in Albert Einstein ile Görüşmesi	71
3.2.4.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın Spor Faaliyetlerine İlişkin Görüşleri	71

3.2.4.3. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Türk Ticaret Odası'nın 5. Yılına İlişkin Neşrettiği Yazı	71
3.2.5.Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin'de Geçirdiği Trafik Kazası	72
3.2.6. Kemalettin Sami Paşa'nın Ölümü.....	72
SONUÇ	76
KAYNAKÇA.....	82
EKLER	91
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

BCA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
BDHF	Birinci Dünya Harbi Fonu
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
s.	Sayfa
S	Sayı
İHF	İstiklal Harbi Fonu

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde tarihsel süreç içerisinde devletin her kademesinde asker, diplomat, siyasetçi olmak üzere birçok devlet adamı yetişmiştir. Bunların bir kısmı, yapmış olduğu faaliyetlerle ön plana çıkarak tarihi bir şahsiyet kazanmışlardır.

Faaliyetleriyle ön plana çıkan, Balkan Savaşları'nda kolunu kaybetmesiyle "Çolak Kemal" lakabıyla anılan, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele'de önemli başarılarla imza atmış olan, Kemalettin Sami Paşa da Osmanlı Devleti'nde yetişmiş bir asker olarak yapmış olduğu faaliyetleriyle tarihi bir şahsiyet olma özelliğini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının ardından, ülkede İtilaf Devletlerinin haksız işgalleri karşısında, lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk Millî Mücadelesi başlamıştır.

Kemalettin Sami, Mütareke döneminde Karakol Cemiyeti'nde gizli bir şekilde görev üstlenmiş bu doğrultuda Millî Mücadele'ye katılmak isteyenlerin Anadolu'ya geçişlerini sağlamak, silah sevkiyatını sağlamak ve aydın kesimi Millî Mücadele'ye ikna etme görevlerini icra etmiştir (Tevetoğlu, 2020: 34; Adıvar, 2015: 33).

16 Mart 1920 İstanbul İşgalinde İtilaf Devletleri'nin Şehzadebaşı Karakoluna düzenlediği baskın sonrası Kemalettin Sami Paşa, bir süre daha gizli bir şekilde faaliyetlerini yürütmüş ve daha sonra 20 Kasım 1920'de Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçmiştir (Sürmeli, 2010: 108; Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148; Sami, 1955: 8).

Türk Millî Mücadelesinin başarıyla sonuçlanmasından sonra Cumhuriyet ilan edilmesi aşamasında 28 Ekim 1923 gecesi Atatürk'ün verdiği yemeğe Kemalettin Sami Paşa'da davet edilmiştir.

Atatürk, bu daveti şu şekilde anlatmıştır;

".....meclisten ayrılırken koridorlarda Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Benimle görüşmek için o zamana kadar beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa'ya söyledim. İsmet Paşa ile Kazım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Yemek yenirken, efendiler yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz dedim..." (Atatürk, 2009: 543; Kansu, 2019: 595)

Cumhuriyet ilanından sonra oluşan hükümet bunalımında Kemalettin Sami Paşa, Meclise verdiği bir teklifle hükümet bunalımı sorununun Mustafa Kemal Paşa tarafından çözülmesinin uygun olacağını ifade etmiştir (Çimenli,2018: 110).

Millî Mücadele'de II. İnönü, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz 'da görev alarak başarılarıyla ön plana çıkan Kemalettin Sami Paşa (Harp Tarihi Başkanlığı,

1989: 245-246), Cumhuriyetin ilanı sonrası ilk olarak TBMM ikinci döneminde Sinop milletvekilliğine seçilmiş daha sonra Berlin büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve iktisadi alanda güç kazanması için iç ve dış politikada birtakım hamleler planlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ileri ülkelerle iş birliği yapmak gerekçesiyle, ilişkilerin yeniden tesis edilmesi yoluna gidilmiş ve Mondros Mütarekesiyle Almanya ile kesilen ilişkiler de 3 Mart 1924'te imzalanan "*Türk-Alman Dostluk Antlaşması*" ile yeniden resmiyet kazanmıştır (BCA, 30-18-1-1/ 9-18-20; Koçak, 2013: 9; Soysal, 1989: 246).

Bu antlaşmanın akabinde iki ülke arasında karşılıklı elçilik ataması yapılmış ilk olarak Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi olarak Rudolf Nadolny ve Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi olarak da Kemalettin Sami Paşa görevlendirilmiştir (BCA,30-18-1-1/10-41-4; Koçak, 2013: 15).

Bu atamadan sonra, Türk-Alman ilişkilerinin yeniden canlanmasındaki en önemli aktörlerden birisi de büyükelçiliği sırasındaki girişimleri ile Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa olmuştur (Koçak, 2013: 18).

Kemalettin Sami Paşa, Büyükelçilik görevindeyken Almanya'nın iç ve dış politikası hakkında değerlendirmelerinin yanı sıra, dönemin siyasi konjonktürünü göz önünde bulundurarak, diğer ülkelerin elçileriyle de temaslarda bulunmuş, dünya siyaseti hakkında ülkelerin politikalarının Türkiye üzerinde olası etkilerini, belirli periyodlarla Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporlarında değerlendirmiştir.

Büyükelçiliği boyunca aralarında Hitler, Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg ve bilim adamı Albert Einstein olmak üzere birçok iş adamı, gazeteci, milletvekili, bakan, başbakan, büyükelçi gibi önemli görevlerde bulunan isimlerle görüşmeler yapmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin Milli Havacılığı kurma doğrultusunda Almanya'da faaliyet gösteren firmaları incelemiş ve onun girişimleri sonucu Alman Junkers Tayyare Firması ile anlaşmaya varılarak Kayseri Tayyare Fabrikası'nın kurulması sağlanmıştır (Yavuz, 2020: 26).

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevini ölümüne kadar sürdürmüş ve geçirdiği mide rahatsızlığı sebebiyle 15 Nisan 1934'te vefat etmiştir (Piyade Mecmuası 1934: 115; Bolat & Nizamoğlu, 2019: 120).

Cumhuriyet Döneminin ilk Berlin Büyükelçisi unvanına sahip olan Kemalettin Sami Paşa Osmanlı Devleti'nde asker olarak yetişmiş, hayatının büyük bölümü cephelerde geçmiş ve bu uğurda on yedi harp yarası olarak tarihe geçmiştir (Şimşir, 1996: 250).

Kemalettin Sami Paşa, katıldığı harplerde gösterdiği yararlılıklarla Osmanlı, Alman

ve Afgan devletlerince çeşitli nişan ve madalyalarla taltif edilmiş, TBMM tarafından verilen İstiklal Madalyasının da sahibi olmuştur (Harp Tarihi Başkanlığı, 1989: 247).

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Önemli şahsiyetlerin değerinin her daim bilinmesi, unutulmaması, anılması ve taltif edilmesi, tarih ilminin çalışmaları ile meydana getirilen biyografi eserleriyle mümkün olmaktadır.

Biyografiyi Mübahat Kütükoğlu, “*Tarih Araştırmalarında Usul*” adlı eserinde “*Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin hayat hikayeleri*” olarak tanımlamaktadır (Kütükoğlu, 1998: 23)

Biyografi, kişilerin hayat hikayelerinin yanısıra yazılan kişinin hayatının geçtiği dönemin siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik konjonktürünü göz önünde bulundurarak olayların kronolojik bir sırayla objektif bir şekilde yazılması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın temel problemi, Milli Mücadele’de önemli görevler almış olan Kemalettin Sami Paşa’nın hayatı ve faaliyetlerini içeren bir biyografisinin bulunmaması ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yeniden tesis edilen Türk-Alman ilişkilerinin dönemin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa’nın özelinde değerlendirilmemiş oluşudur.

Çalışmanın amacı, yaşamının geçtiği dönemlerin siyasi konjonktürü ele alınarak olay ve olguların kronolojik bir sırayla objektif bir değerlendirmeye tabii tutulması ve bu doğrultuda Kemalettin Sami Paşa’nın biyografisinin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu çalışma, Kemalettin Sami Paşa’nın hayatı ve faaliyetleri çerçevesinde Milli Mücadele’deki görevleri , Berlin Büyükelçiliği yılları ve Türk-Alman ilişkileri de göz önünde bulundurularak incelenmesi ve bu doğrultuda bir biyografi esernini ortaya konulması açısından önemlidir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu kullanılarak hazırlanmıştır.

Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir (Çoşkun, Altunışık, & Yıldırım, 2019: 303).

Nitel araştırma, her çalışma için kaçınılmaz olan bir veri toplama modeli olmakla birlikte var olan kayıt ve belgelerin analiz edildiği araştırma yöntemlerindedir (Karaer, 2012: 183).

Nitel araştırma yöntemlerinden Doküman analizi metodu da belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005).

Ayrıca çalışmada, doğrudan alıntılar yapılarak betimsel araştırma yöntemi de kullanılmıştır.

Betimsel araştırma yöntemi, herhangi bir durum, olay ve problemi tanımlamak, yorumlamak ve irdelemek için kullanılır (Aydoğdu, Karamustafaoğlu, & Bülbül, 2017: 558).

Çalışmada bahsedilen yönteme uygun olarak konuyla ilgili kaynak taraması yapılmış ve verilerin toplanma sürecinde Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, TBMM Arşivi, ATASE arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bununla birlikte Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, YÖK Dokümantasyon Merkezi Tez Kataloğu il ve ilçe kütüphaneleri vb. kurumlardan telif ve tetkik eserlere ulaşılmıştır.

Çalışmada toplanan veriler bölümler halinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Tarihsel geçerliliği olmayan veriler ve araştırmalar dikkate alınmamış, değerlendirme aşamasında objektif olmaya özen gösterilmiştir.

Toplanan kaynaklar ve veriler geçerlik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmiş, tarihsel ve eleştirel bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Değerlendirme aşamasında, çalışma konusunun içinde bulunduğu zaman aralığındaki meydana gelen olaylar da dikkate alınarak ve karşılaştırılarak verilerin güvenilirliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kaynak taraması sonucu elde edilen veriler sırasıyla,

1. Konu ile ilgili resmî kayıt ve belgelerin saptanması ve değerlendirilmesi,
2. Konu ile ilgili süreli yayınların incelenmesi ve değerlendirilmesi,
3. Konu ile ilgili ya da benzer konular ile ilgili yazılan kitap, bilimsel tez ve makalelerin incelenmesi şeklinde oluşmuştur.

KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Kemalettin Sami Paşa'nın hayatı ve faaliyetleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamış olup, bazı eserlerde hayatından belli kesitlerle veya kısa bilgilerle Kemalettin Sami Paşa'nın konu edildiği veya bahsedildiği eserler mevcuttur. Bunları içerisinde bu başlık altında başlıca eserler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi olan Genelkurmay Başkanlığı'nın bünyesinde olan Harp Tarihi Başkanlığı'nca hazırlanan "Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri" (1989) adlı kitap yayınlanmıştır. Bu eserde Kemalettin Sami Paşa'nın askeri sicil numarasıyla birlikte ailesi ve eğitimi hakkında kısa bilgiler verilmiş, katıldığı harpler ve bu doğrultuda rütbesindeki yükselme tarihleri ile kazandığı madalya ve takdimnelere kısaca yer verilmiştir.

Yine bu doğrultuda, Prof. Dr. Azmi Süslü ve Doç. Dr. Mustafa Balcıoğlu tarafından hazırlanan, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan "Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri" adlı eser de Kara Kuvvetleri Arşivi'nde bulunan Kemalettin Sami Dosyası kaynak gösterilerek kısa biyografisine yer verilmiştir. Ayrıca bir önceki kaynakta belirttiğimiz bilgilere ek olarak Kemalettin Sami Paşa'nın aldığı madalyaların detaylarına ilişkin Muharebe Gümüş Liyakat, Dördüncü Rütbeden Osmani, Muharebe Gümüş İmtiyaz, Alman Demirsalip, Afganistan Serdar-ı Ali, İstiklal Madalyası ve Nişanlarını aldığı belirtilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'ya ait hal tercümesi Piyade Mecmuası'nda 1934'te yayınlanmış (bkz. Piyade Mecmuası, C. 10, S.89 1934) burada da kısa biyografisine yer verilmiş, ek olarak ölümünden sonra İsmet İnönü'nün, Kemalettin Sami Paşa hakkındaki duygu ve düşüncelerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın 31 Mart Olayına ilişkin Erzincan'da aldığı görevi Alpaslan Orhon (1985) İkinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri içerisinde yer alan "Erzurum ve Erzincan'da 31 Mart Olayı ile ilgili Ayaklanmalar ve Bastırılışları" adlı makalesinde o dönem de Yüzbaşı rütbesinde olan Kemalettin Sami Paşa gizli olmak suretiyle isyancıların arasına girdiği ve burada isyanın büyümesine engel olduğunu detaylı bir şekilde kaleme almıştır.

Kemalettin Sami Paşa'nın Milli Mücadele'de görev yaptığı 4. Kolordudaki faaliyetlerine ise Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Yayınlarından çıkan Tümgeneral Fahri Aykut'un yazdığı, Dr. Öğr.Yb Zekeriya Türkmen ve Tar. Uzm.

Atike Kaptan'ın yayına hazırladığı “İstiklal Savaşı'nda IV'ncü Kolordu” (2006), adlı eserde 4. Kolordu'nun kuruluşu ve kuruluş amaçları doğrultusunda bu kolordu özelinde Kemalettin Sami Paşa'nın faaliyetlerine yer verilmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'unda Kemalettin Sami Paşa'dan da bahsetmiştir. Nutuk'ta, İstanbul işgalinde Atatürk'ün ona çektiği telgraf ve Türk Milli Mücadelesi sırasında aralarındaki yazışmalar bulunmaktadır.

Halide Edip Adıvar (2015) “Türk'ün Ateşle İmtihanı” adlı eserinde Kemalettin Sami Paşa'nın Karakol Cemiyeti içerisindeki faaliyetlerine ilişkin bilgiler vermektedir.

Fahrettin Altay'ın yazmış olduğu “On yıl Savaş ve Sonrası” adlı eserde de Kemalettin Sami Paşa'nın 31 Mart İsyanı ve Tunceli Tedip Hareketi'nde aldığı görevlere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Başka bir eser olarak Muhittin Ünal'ın (2002) kaleme aldığı “Bekir Sami Günsav'ın hatırları” adlı eserde Milli mücadeleye ilişkin hatıralarında Kemalettin Sami Paşa'ya ilişkin bilgiler vardır.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevinde Kayseri Uçak Fabrikası'nın kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Vecihi Hürkuş'a ait olup yayına hazırlayanların Gönül Hürkuş Şarman ve Sevim Hürkuş Maxon'un (2021) olduğu “Bir Tayyarecinin Anıları” adlı eserde de havacılık konusuna ilişkin Kemalettin Sami Paşa'nın faaliyetlerine yer verilmiştir.

Hatıralara ilişkin, Celal Bayar (2019) “Ben de Yazdım (I-II-III)” adlı eseri, Sabahattin Selek (2006)'in kaleme aldığı “İsmet İnönü Hatıralar” adlı eser, Kazım Karabekir (2019) “Hayatım” adlı eser, Fethi Okyar (1980) “Üç Devirde Bir Adam” adlı eser, yine Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu'nun (2019) kaleme aldığı “Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye” adlı eser, Mazhar Müfit Kansu (2019) “Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber” adlı eserler çoğunlukla Milli Mücadele özelinde Kemalettin Sami Paşa'ya ilişkin bilgilere yer vermiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın ailesine ilişkin bilgilere ise Banu Demirağ tarafından kaleme alınan “Manolya Ağacının Kökleri” (2000) adlı eserde rastlanmaktadır. Bu eserde, Paşa'nın anne ve babasına ait soyağacı da verilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği'ndeki faaliyetlerine ilişkin Cemil Koçak'ın (1991) kaleme aldığı “Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)” adlı eserde Türk-Alman ilişkileri kapsamında Kemalettin Sami Paşa'nın faaliyetlerine, yapmış olduğu görüşmelere ekonomik ve siyasi girişimlerine yer verilmiştir.

Doç. Dr. Bengül Bolat & Ahmet Nizamoğlu'nun (2019) "Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Büyükelçiliği Faaliyetleri (1924-1934)" adlı çalışmada giriş bölümünde Kemalettin Sami Paşa'nın kısa hayat hikayesine yer verilerek, Türk-Alman İlişkilerinin genel durumuyla birlikte Kemalettin Sami Paşa'nın Büyükelçilik faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda bir başka çalışma Erkan Dağlı'nın (2021) "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Asker ve Diplomat: Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa" adlı makalesidir. Bu makalede, Alman Arşivleri'ndeki belgeler ışığında Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği'ndeki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Bir diğer eser, Yunus Koçak (2022) tarafından kaleme alınan "Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın Raporlarından Weimar Cumhuriyetine bakman (1925-1933)" adlı tez çalışmasıdır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak yapılmış olan bu tez çalışmasında Kemalettin Sami Paşa'nın Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporlar değerlendirilmeye tabi tutularak o döneme ilişkin Almanya Weimar Cumhuriyeti incelenmiştir. Tez çalışması Kemalettin Sami Paşa'nın Büyükelçilik öncesi Almanya'da Genel Durum ve Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği şeklinde iki bölümden oluşmuş ve bu çalışmada dönemin konjonktürü ele alınarak kronolojik bir sırayla olaylar incelenmiştir

BÖLÜM I

1. AİLESİ VE EĞİTİM HAYATI

1.1. Dönemin Siyasi Durumu

Fransız İhtilalinin yaydığı düşünce akımları ve 19'uncu yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmelerin, Osmanlı Devleti üzerindeki etkisine bağlı olarak Balkanlar'da ulusçu ayaklanmalar meydana gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin durumu da Avrupalı Devletlerce "Doğu Sorunu" olarak tanımlanmıştı (Üçarol, 1995: 42; Akçura, 2019: 17).

1865'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti, mutlakiyet idaresini meşrutiyete dönüştürmek amacıyla İttifak-ı Hamiyyet adıyla kurulmuştur (Mardin, 1996: 17).

Yeni Osmanlılar başta sultanın olduğu bir meşrutiyet yönetiminin kurulması gerektiğine inanmaktaydı. Yani gelenekçi yönlerini bozmadan batıdaki moderniteyi yakalamaya çalışmaktaydılar (Çavdar, 2019: 33; Koçak, 2009: 74).

Bu grup Avrupa'da "Genç Osmanlılar Cemiyeti" bir başka adıyla "Jön Türkler" adı altında aralarında Namık Kemal ve Agah Efendi gibi isimlerin de yer almasıyla birlikte Paris'te yeniden örgütlenmiştir. Burada çıkardıkları gazeteler aracılığı ile fikirlerinin yaygınlaşması için çaba göstermişlerdir (Tanör, 1985: 18; Akşin, 1980: 14; Kuran, 1945: 8).

Genç Osmanlıların faaliyetleri sonucu dönemin padişahı Sultan Abdülaziz 29 Mayıs 1876'da aralarında Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Paşa'nın da bulunduğu bir heyet tarafından ve Şeyh'ül İslam'dan fetva alınarak tahtan indirilmiştir (Uzunçarşılı, 2000: 39). Sultan Abdülaziz'in yerine kısa süreli olarak tahtta Sultan V. Murat geçmiş olmakla birlikte, daha sonra Osmanlı tahtına, meşrutiyet ve anayasayı ilan edeceği sözünü veren II. Abdülhamit (1876-1909) 31 Ağustos 1876'da getirilmiştir (Ahmad, 2019: 43; Koloğlu, 2018: 55).

Bu dönemde 23 Aralık 1876'da Osmanlı'nın Balkan topraklarının geleceğini görüşmek üzere tertip edilen ve Haliç Tersanesi'nde bulunan Bahriye Nezareti'nde yapılmasından dolayı Tersane Konferansı olarak adlandırılan konferansın (Tuncer, 2003: 127; Tunaya, 1985: 27; Celaleddin, 1979: 87) Osmanlı Devleti aleyhine alacağı kararları engellemek ve Osmanlı iç işlerine karışılmasını önlemek amacıyla konferansın başladığı saatlerde atılan toplarla meşruti yönetime geçildiği ve Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği müjdelenmiştir (Tanör, 2002: 111; Davison, 2005: 398; Kuran, 1945: 11). Osmanlı Devleti'nin, konferansın kendi aleyhine alacağı kararları engelleme gayretine rağmen,

Konferans devam ettirilmiş fakat alınan kararlar Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir (Mithat, 2015: 82).

Başta İngiltere olmak üzere Tersane Konferansı'na katılan devletler bu krizi aşmak amacıyla 31 Mart 1877'de Londra'da bir araya gelip Londra Protokolünü imzalamış olmakla birlikte bu protokolde alınan kararların Tersane Konferansı'nda alınanlarla hemen hemen aynı olmasından dolayı, bu protokolde Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Bu gelişme üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmış (Bozan, 2018: 13) ve böylece 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) başlamıştır.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır (Karal, 1983: 57). Bu Savaş sonunda 31 Ocak 1878'de Edirne Bırakışması (Okumuş, 2015: 50; Uçarol,1995: 339) ve sonrasında da 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte bu anlaşma, İngiltere ve Avusturya'nın çıkarlarına ters düşmesi sebebiyle yaptıkları müdahale ile bu anlaşma yerine 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 2010: 747).

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde yaşadığı yenilgiler, diplomatik zeminde kaybettiği topraklar ve II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de meclisi süresiz kapatmasıyla (Berkes, 1978: 329) birlikte anayasal düzenin ortadan kalkması, ülke içinde çeşitli tepkiler doğurmuş ve bunun sonucu olarak da II. Abdülhamit'in yönetimine karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur.

İttihat ve Terakki'nin kuruluşu iki safhadan oluşmaktadır (Karabekir, 2019: 31). İlk safhası 1889'da Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Hüseyinzade Ali ve İshak Sukuti Beyler 'in kurduğu İttihad-ı Osmani Cemiyeti (Mardin, 1991: 99 Aydemir, 1993: 163), ikinci safhasında ise II. Abdülhamit 'in otoriter ve baskıcı rejimine karşı 1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesidir (Aslan, 2008: 108).

II. Abdülhamit'in saltanatı, istibdat dönemi olarak adlandırılmış, öyle ki bu dönemde sıkı bir sansür uygulamasına gidilmiş ve bu bağlamda siyasal konular, liberalizm, meşrutiyet gibi söylemleri dile getiren gazete, dergiler ve diğer basın yayın kuruluşlarına sansür uygulanmış veya kapatılmıştır (Zürcher, 2000: 119).

I. Meşrutiyet döneminde uygulanmaya çalışılan Osmanlıcılık fikrinin yerini bu dönemde "İslamcılık" politikası almıştır (Çavdar, 2019: 56) Sultan, bu politika kapsamında halifelik makamının etki alanını kullanarak dünya üzerinde yaşayan Müslümanlar ile

bağlarını güçlendirmeyi amaçlamış ve bu sayede Müslümanlar ile birlik olup Batıya karşı mücadele verilebileceği düşünülmüştür.

Bu politikalar uygulanırken İttihat ve Terakki'de gazeteler aracılığı ile gizli bir şekilde fikirlerini yaymaya çalışmaktaydı (Tepedenlioğlu, 1960: 52; Kuran, 1945: 21). Cemiyet üyeleri ortak amaç doğrultusunda bir araya gelmekle birlikte, cemiyet içindeki görüş ayrılıklarından dolayı çeşitli siyasal görüşlere bölünmüş, üyeler arasında düşünsel ve yönetsel farklar oluşmuştur. Bu ayrılıkları gidermek amacıyla 1902'de Paris'te I. Jöntürk Kongresi toplanmış olmakla birlikte bu ayrılıklar daha da derinleşmiştir.

Meydana gelen anlaşmazlıklar cemiyetin bölünmesine sebep olmuş, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı üyeleri Ahmet Rıza'nın etrafında toplanarak Terakki ve İttihat adıyla Paris'te Meşveret gazetesiyile varlıklarını sürdürmüş, Prens Sabahattin ve etrafındakiler de Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet cemiyetini kurmuş ve Terakki gazetesini çıkararak faaliyetlerine devam etmişlerdir (Karal,1983: 521).

1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması Jön Türk hareketi için yeni bir dönemi başlatmış bulunuyordu (Hanioglu, 1985: 76). Hürriyet, Musavat, Meşrutiyet sloganlarıyla yola çıkan bu kimseler, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesini sağlamak ve anayasal düzen içerisinde Meşrutiyet yönetimini tekrar getirmeyi amaçlamışlardır.

1906'da meydana gelen hareketin savunucularının uzun vadedeki amacı Osmanlı toplum yapısını çeşitli kurallar çerçevesinde Batıya uygun hale getirmek ve bunun akabinde dönemin güçlü ülkeleriyle eşit bir devlet oluşturmaktı (Tuncer, 2000: 83).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, yurtiçinde ve yurtdışında göstermiş olduğu faaliyetlerini bu minvalde uygulamaya koymuştur. Öyle ki 1908'e kadar geçen süreçte başarısızlıklar da olsa II. Meşrutiyet ile birlikte başlayan süreç ile birlikte amaçlarına ulaşmışlardır.

1.2.Ailesi

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran beylik olan Karamanoğlu Beyliği'nin toprakları, 1467 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı'ya katılarak bu beyliğin çıkardığı problemler çözüme kavuşturulmuş (Başkan, 2012: 110), bu türden problemlerin yeniden yaşanmaması amacıyla da şehrin önde gelen kişileri farklı bölgelere göç ettirilmiştir (Karadeniz, 2015: 78). O dönemde, Kemalettin Sami Paşa'nın baba tarafından köklerinin dayandığı Yağlızade Emin Efendi de Karaman'da ikamet etmekteydi ve alınan göç kararı doğrultusunda bu aile de Balkanlar'a Niş'e göç

ettirilmiş ve aile burada uzun bir süre yaşamıştı (Demirağ, 2000: 278). Aile iki nesil burada yaşadıkdan sonra Kemalettin Sami Paşa'nın babası Nişlizade Abdurrahman Sami Efendi Niş'ten Sinop'a göç etmiş ve burada Emine Hanım ile evlenmiştir (Demirağ, 2000: 280).

Anne tarafı ise Burdurizade Osman Fevzi Efendi'den gelmektedir. Osman Fevzi Efendi, Bursa'nın önde gelen ticaret adamlarındandır. Osmanlı Bankası'nın Bursa Temsilciliğini yapmıştır. 1875-1883 yılları arası Bursa Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Milli Mücadele Dönemi'nde Yunanlıların Bursa'yı işgal etmesinden kısa bir süre sonra da 6 Eylül 1920'de vefat etmiştir (Akgün, 2022: 17; Güvendiren, 2012: 230).

Kemalettin Sami Paşa, 1924'te TBMM'ne verdiği ve kendi el yazısıyla yazdığı öz geçmişine göre; 19 Ağustos 1300 (1884) tarihinde Sinop'ta doğmuştur. Babası Abdurrahman Sami Efendi, annesi Emine Hanımdır (TBMM Arşivi, Kemalettin Sami Paşa, Mazbata ve Hal Tercümesi). Babası, Osmanlı Devleti'nde Niş'te su işlerinde teknisyen düzeyinde memur olarak görev yapmıştır. Niş'ten Sinop'a göç ederek, burada Emine Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten sırasıyla Kemalettin, Nigâr, Seher, Cemalettin, Hayriye ve Hamdi adlarında altı çocuk sahibi olmuşlardır. Altı kardeşten en büyükleri Kemalettin Sami'dir (Demirağ, 2000: 280).

Kemalettin Sami Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki 10186 sayılı sicil numarasında bulunan bilgiler, Meclise sunulan özgeçmişiyile örtüşmektedir

1924'te hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı hanedanı ülke dışına çıkarılmıştı. Bu dönemde İstanbul'da Osmanlı Hanedanı dışında bir de Mısır Hanedanı ikamet etmekteydi. Bu hanedana, Osmanlı Hanedanı'na uygulanan politika uygulanmamış bir kısım hanedan üyeleri İstanbul'da yaşamaya devam etmişlerdi. Bu hanedana mensup kişilerden birisi de Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu Abbas Halim Paşa'nın kızı olan Prenses Emine idi.

Prenses Emine, ilk evliliğini II. Abdülhamit'in oğullarından Şehzade Abdürrahim Hayri Efendiyle 4 Mayıs 1919'da yapmış ve 26 Eylül 1923'te boşanmıştır. Bu evliliğinden Mihrimah Selçuk Sultan doğmuştur. İkinci evliliğini ise Kemalettin Sami Paşa ile yapmıştır (Çiftçi, 2015: 379; Tanman, 2011:53).

Kemalettin Sami Paşa, 1899 doğumlu olan Prenses Emine ile 23 Nisan 1925 yılında evlenmiştir. Kemalettin Sami, Prenses Emine çiftinin ilk çocukları 1926 yılında doğan kızları Ayten'di. Ayten iki evlilik yapmış, ilk evliliğini 1942'de Arjantin Büyükelçisi Fuat Kepenek ile (Atabay, 2019: 43) ikinci evliliğini de Cevat Abbas Gürer'in oğlu Turgut Gürer

ile yapmıştır. Ayten Kepenek'in her iki evliliğinden de çocuğu olmamış, 1977 yılında vefat etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği yaptığı 1924-1934 yıllarında Prensese Emine'de sefire olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmiş, ayrıca o yıllarda Berlin'de öğrenim gören Türk öğrenciler ile de yakından ilgilenmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği döneminde askeri görevle Berlin'de bulunan, daha sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na atanan Orgeneral Tekin Arıburun, Kemalettin Sami Paşa'nın karizmatik kişiliği ile Prensese Emine'nin zarafeti ve geniş kültürünün dönemin Berlin sosyetesini ile Alman aristokrasisi üzerinde fevkalade bir etki bıraktığını ifade etmiştir (Tanman,2011: 55).

Prensese Emine, Kemalettin Sami Paşa'nın 1934'te ölümünden sonra iki evlilik daha yapmıştır. Çok kısa süren üçüncü evliliğini amcası Said Halim Paşa'nın oğlu Prens Ömer Halim'le yapmıştır. Dördüncü evliliği ise 1939 yılında İttihat ve Terakki Fırkasının önde gelen isimlerinden Süleyman Nazif'in kuzeni Sabri Bey'ledir (Çiftçi, 2015: 379; Tanman, 2011:53).

Almanca da dahil birkaç yabancı dil konuşan bilgili kültürlü, kibar bir kadın olan Prensese Emine 1979 yılında vefat etmiştir. (Şimşir, 1996: 250; Doğan, 2021: 109).

Kemalettin Sami Paşa'nın kardeşleri hakkında eldeki az bilgilere göre; Kemalettin Sami, 1914'te Osmanlı şehzadelerinden Ömer Faruk'un hocası ve yaveri sıfatıyla Berlin'e gitmişti. O dönemde Galatasaray İdadisinde eğitim gören kardeşi Hamdi Sami'nin de böyle bir tecrübe kazanması açısından Şehzade Abdülhalim ile beraber Almanya'ya gönderilmesine önayak olmuştur. (Aşıroğlu, 1992: 31; bursadakultur.org; Dinamo, 1986: 149). Yine kendisi Berlin Büyükelçisi görevinde iken, kardeşi Hamdi Sami, tahsil için bir müddet Almanya'da bulunmuştur. Hamdi Sami, Almanya'da maden ve kimya tahsilini görmekteyken Krupp adlı maden şirketinin Türkiye temsilciliği görevi teklif edilmiş ve bu teklifi ağabeyi Kemalettin Sami'ye bildiren Hamdi Sami, Kemalettin Sami Paşa'dan şu cevabı almıştır: “Buna asla müsaade edemem. Çünkü bu temsilciliği Mühendis Hamdi Sami'ye değil Kemalettin Sami'ye veriyorlar” (Demirağ, 2000: 275).

Kemalettin Sami Bey, Hamdi Sami'ye çok önem verirdi. Tahsilini tamamen bitirdikten sonra onu evlendirmek istemiş eşi Prensese Emine'nin terzisi Calibe Hanım'ın girişimleriyle Bursa'da kökleri Emineyiye Dergahı'na dayanan Memduh ve Fevride isimli çiftin kızları Sıdika Şüküfe ile 1929'da evlendirmiştir (Demirağ, 2000: 18).

Kemalettin Sami'nin bir diğerkardeşı, en küçükleri olan Cemalettin'dir. O soyadı kanununda diğerk aile üyelerini aksine Gökçen soyadını almamıştır. Kemalettin Sami, Cemalettin (Soykan) 'e maddi destek sağlayarak onun Bursa'da bir zeytinyağı fabrikası açmasına yardımcı olmuştur. Büyükelçilik görevinden dolayı kardeşiyle herhangi bir ekonomik ortaklık kurmamış, sadece şahsi hesabından maddi destek sağlayarak yardımda bulunmuştur.

Kız kardeşlerinden Nigâr Sami 21 Mart 1962'de vefat etmiş ve Sinop'ta Çukurbağ Mezarlığı'na defnedilmiştir. Mezar taşındaki tarihten hareketle Mezar taşında "*Balkan ve I. Cihan Harpleri ile İstiklal Savaşları Kahraman Kumandanlarından 16 düşman kurşununa göğsünü siper etmiş 4. Kolordu kumandanı Berlin Büyükelçisi Sinoplu Korgeneral Kemalettin Sami Paşa'nın ablası*" yazmaktadır. Buradan hareketle Kemalettin Sami Sırlar tarafından şehit edilen iki kardeşinin Seher ve Hayriye olduğu anlaşılmaktadır.

1.3.Eğitim Hayatı

1.3.1.Darüşşafaka Mektebi

Çocukluk yılları Sinop'ta geçen Kemalettin Sami, ilkokulu burada bitirdikten sonra eğitimine Darüşşafaka'da devam ettiğine dair bilgilere kurumun şu kaydında rastlamaktayız: "*...Darüşşafaka'nın yerine yetirdiği hizmet yalnız mezunların sayısıyla ölçülemez. Tahsil kuvvetini bir kez kazandıktan sonra ilmini başka bir kaynaktan almaya, bir başka mesleği tercih ederek şehit olmaksızın bu suretle diğerk mekteplere nakledenler yahut Darüşşafaka'nın son sınıfına kadar öğretimi takip edip te herhangi bir sebeple mektebi terk edenlerin sayısı da yüzlere varmaktadır. Bu arada Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa gibi geçenlerde Bursa'da bir okul eğlencesinde bir münasebetle ilk ilim gördüğü bu kuruma karşı teşekkürlerini beyan edenleri görmekle Darüşşafaka sonsuz bir iftihar duymakla haklıdır...*" (Özmen, 2021; İzzet, Esad, Nuri, & Kami, 2000: 101-102).

Bu kayıttan yola çıkarak Kemalettin Sami Paşa'nın Darüşşafaka'da eğitim aldığı ve o tarihlerde muhtemelen babasını kaybetmiş olduğu söylenebilir. Sultan Abdülaziz döneminde açılan Darüşşafaka'da yetim ve yoksul çocukların eğitilmesi hedeflenmiştir. Okulun eğitim programında da Fransız idadilerinde uygulanan programlar esas alınmıştır (Kurt Keçeci, 2012: 162).

Kemalettin Sami'nin Darüşşafaka kayıtlarında künyesi şu şekildedir;

Mektebe giriş tarihi: 1897

Okul numarası: 1659

Yaşı:13

Baba adı: Abdurrahman Sami

Anne adı: Emine

Memleketi: Sinop/Kefevi

İkameti: Kasımpaşa (Darüşşafaka, 2021).

Yine buradaki künyesinde Kemalettin Sami Paşa'nın 3 Teşrin-i Evvel 1317 (16 Ekim 1901)'de Topçu Mektebi'ne yazıldığı da kaydedilmiştir.

Darüşşafaka Mektebi'nin kimsesiz, yetim ve yoksul çocukların eğitim alması amacıyla kurulduğu ve Kemalettin Sami Paşa'nın 1897'de bu mektebe girdiği düşünüldüğünde, yukarıda bahsedilen babası Abdurrahman Sami Bey ve iki kardeşinin Sırp'lar tarafından şehit edilmesi olayının, bu tarihten önce Osmanlı'nın Balkanlar'da yaptığı savaşlar sırasında olduğu söylenebilir.

Künyesinde dikkati çeken husus da Kemalettin Sami'nin eğitimi boyunca ikamet ettiği yerin İstanbul/Kasımpaşa olduğudur. Bu dönemde Darüşşafaka Mektebi'nin Fatih'te bulunması ve yatılı bir eğitim yapmasından, Kemalettin Sami'nin burada yatılı eğitim görmediği sonucu çıkarılabilir (Özmen, 2021).

1.3.2.Mühendishane-i Berri Hümayun

Kemalettin Sami, Darüşşafaka Mektebi'nden ayrıldıktan sonra eğitimine askerlik mesleğini seçerek devam etme kararı almış bu minvalde askerlik mesleğine girmek için ilk aşama olan Mühendishane-i Berri Hümayun sınavlarına girmiş ve kazanmıştır. Mühendishane-i Berri Hümayuna 14 Aralık 1902'de kaydını yaptırarak topçu sınıfında eğitime başlamıştır (Süslü & Balcıoğlu, 199: 149; Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 245).

Kemalettin Sami, Mühendishane-i Berri Hümayun'da atılgan ve başarılı bir öğrenciydi. Ayrıca Kemalettin Sami, sözünü kimseden esirgemeyen bir öğrenci olmuştur. O dönemde spor hocalığını yapan Selim Sırrı Tarcan, Kemalettin Sami'nin öğrencilik yıllarına dair bir hatırayı Ulus Gazetesi'ne verdiği mülakatta şu şekilde anlatmıştır;

“1903 yılı İkincikanununun 21'i perşembe günü Tophane Müşiri ve umum mekatibi

askeriye nazırı Zeki Paşa tarafından Mühendishane idadisi jimnastik hocalığına ilaveten süvari binbaşı Mahmut Bey'in yerine Eskrim hocalığı yapmam emredildi. Eskrimde iyi değildim yeterli bilgiye sahip bulunmuyordum. 3 gün sonra talim için sınıfa girdim bildiğim kadarıyla gösteriyor ve ufak hamleler dışında pek bilgi veremiyordum. Bir gün sınıfın başçavuşu Sinoplu Kemalettin atılarak aynı hamleleri gösterdiğimi ve ne zaman daha ileri seviye hamleleri göreceğimizi sordu, bende cevaben hepiniz daha yenisiniz ve bu konuda bilginiz pek tabii az dediğimde Kemalettin Sami istekli bir şekilde sınıfında Blacio adında Karadağlı bir talebe olduğunu eskrimde de pek iyi olduğunu belirterek onunla ciddi bir müsabaka yapmamı istedi ve bu müsabakadan kendilerinin de istifade edebileceğini ifade etti” (Ulus, 23.04.1941: 2).

O dönemin Osmanlı Devleti'nde yüksekokulların birçoğunda yabancı dil olarak Fransızca hâkim olmuştur. Kemalettin Sami de burada Fransızcasını iyi dereceye getirmiştir ve bunun yanı sıra Almanca da öğrenmiştir.

Kemalettin Sami, 27 Mayıs 1905'te Mühendishane-i Berri Hümayundan, Mülazım-ı Sani rütbesiyle Harp Akademisine geçiş yapmış, 1 Eylül 1908'de Harp Akademisini birincilikle bitirerek 1321-Is-1 sicil numarasıyla Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur (Süslü & Balcıoğlu, 199).

İlk görev yeri 1 Eylül 1908'de, 4'üncü Ordu'da 22. Topçu Alayı'nda 3. Batarya Komutanı olarak topçu stajını yapmak üzere gittiği Erzincan olmuştur. Buradaki görevi sırasında İstanbul'da 31 Mart hadisesi meydana gelmiş ve bu hadise Erzurum ve Erzincan'da da etkisini göstermiştir. Kurmay Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey burada Müşir İbrahim Paşa'nın emriyle isyancıların arasına girmek suretiyle başarılı görevler icra etmiş ve Erzincan'daki isyanın büyümesini engellemiştir. (Süslü & Balcıoğlu, 200; Altay, 1970: 41).

BÖLÜM II

2.ASKERİ HAYATI

2.1. Dönemin Siyasi Durumu

2.1.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)

Osmanlı Devleti'ni siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan demokratik bir yönetim şekline ulaştırmayı hedefleyen İttihat ve Terakki ile birlikte 1908 Kasım-Aralık ayında yapılan seçimlere Ahrar Fırkası ve Osmanlı Demokrat Fırkası gibi siyasal partiler de katılmışlardır (Bayur, 1991: 130).

İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet yıllarının başlarında kendini hükümeti devralmaya hazırlıksız gördüğünden, iktidarda aktif rol almaktan kaçınmış ve dolaylı bir yönetim sergilemiştir (Karpat, 2010: 102; Tunaya, 1989: 35).

Bu dönemde, birçok kaynakta iddia edildiği üzere, muhalif hareketlere bağlı olarak eski düzene geri dönülmesini isteyen şeriatçı yönetim taraftarları 31 Mart Vakası olarak adlandırılan isyanı gerçekleştirmiş ve bu isyan İttihatçı subayların da görev aldığı Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştı. 31 Mart İsyanı'ndan sonra kurulan Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabinesi içerisinde Talat Bey, Cavit Bey, Rıfat Paşa, Necmettin Molla gibi İttihat ve Terakki'ye bağlı nazırlar da yer almış ve İttihat ve Terakki'nin iktidardaki rolü giderek etkinleşmeye başlamıştır (Akşin, 1994: 184; Yalçın, 2018: 74; Çavdar, 2019: 129).

Trablusgarp Savaşı'nın başladığı dönemde, muhalif hareketler tekrar etkili olmaya başlamıştı. Öncekinden farklı olarak siyasal zeminde belirginleşen bu hareket bir çatı altında toplanmış ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı oluşturmuşlardır (Karal, 1996: 155; Zürcher, 2000: 153; Çavdar, 2019: 137).

İttihat ve Terakki, yeniden iktidarı eline geçirmek amacıyla Meclisi Mebusan'da ve anayasada değişiklik yapma yoluna gitmiş, tarihe "Sopalı Seçimler" olarak geçen 1912 seçimleri sonucunda da İttihat ve Terakki iktidarı doğrudan ele geçirmiştir (Lewis, 1993: 361; Ahmad, 1971: 157).

1912-1913 yılları arası, Osmanlı Devletinin Balkan Savaşları ile uğraştığı dönemlere denk gelmektedir. Birinci Balkan Savaşı'nda alınan yenilgi ülkede büyük bir infial yaratmış olmakla birlikte İttihat ve Terakki'nin II. Balkan Savaşı'nda göstermiş olduğu başarı onlara güveni yeniden sağlamlaştırmış ve hatta Enver Paşa halkın sempatisini kazanan bir lider konumuna gelmiştir. Ne var ki 1914'te Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişi ve

1918’de bu savaştan yenik çıkmasıyla birlikte Enver, Talat ve Cemal Paşaların ülkeyi terk edişleri ve Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü durumdan sorumlu tutulan partiye yönelen tepkiler, İttihat ve Terakki’yi tarih sahnesinden silmeye kadar götürmüştü (Lewis, 1993: 259; Selek, 1973: 35).

I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi durum ve ülkede yaşanan huzursuzluklar, Osmanlı Devleti’ni savaşa girmek için ittifak aramaya mecbur bırakmıştı. İttifak arayışlarından sonuç alınamaması üzerine Almanya’nın savaşı kazanma ihtimalinin yüksek olduğu düşüncesiyle Enver Paşa, Almanya ile savaşa girmenin uygun olacağını savunmuş hatta bu konuda diğer İttihat ve Terakki yöneticileriyle fikir ayrılığına düşmüş olmasına rağmen, sonuçta Enver Paşa’nın Almanya ile savaşa girme arzusu gerçekleşmiş ve 27 Ekim 1914’te Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiştir. Sonuçta bu savaşı kaybeden Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında savaşı sona erdiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.

Mondros Mütarekesi yürürlüğe girdiği andan itibaren de İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını paylaşma hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik işgalleri başlatmıştır (Tansel, 1973: 37).

2.1.2. Türk Milli Mücadelesi Dönemi

19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmasıyla onun liderliğinde başlayan Türk Milli Mücadelesi döneminde, Paşa’nın Samsun’dan sonraki durağı Amasya olmuştu. Mustafa Kemal Paşa, burada kabul edilen ve Türk Milli Mücadelesinin gerekçe ve yöntemini ortaya koyan genelgeyi bütün komutanlıklara ve sivil idare amirlerine bildirmişti. Ardından Sivas ve Erzurum’a geçerek buralarda birer kongre toplanmış ve milli amaca yönelik olarak Anadolu ve Rumeli’deki bütün cemiyetler birleştirilmiştir (Atatürk, 2009: 15; Baykara, 1985: 52; Kansu, 2019: 127-211; Goloğlu, 2011; 83).

Milli Mücadele’nin en önemli olgusu hiç şüphesiz İstanbul’un işgalinden sonra Ankara’da 23 Nisan 1920’de müessesan meclisi bir diğer deyişle kurucu meclis olarak Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıdır (Selek, 2020: 568).

Yine de İtilaf Devletleri, bu direnişi kırmak için Yunanlıları cepheye sürmüş ve Türk Milli Mücadelesinin askeri kısmı büyük ölçüde Yunanlılarla gerçekleşen savaşım olmuştur (Tunaya, 1997: 56).

Türk Ordusu’nun İnönü, Sakarya ve Büyük Taarruz savaşları’nda elde ettiği zaferler fiili çatışmaya son vermiş (Selek, 2019: 869) diplomatik zeminde yapılan mücadele sonrası

Lozan'da imzalanan antlaşma neticesinde İtilaf Devletleri'ne karşı yapılan bağımsızlık savaşı zaferle sonuçlandırılmıştır (İnönü, 1998: 67) bu zafer sonrası da Atatürk, daha öğrencilik yıllarından beri aklında olan cumhuriyet rejimi fikrini hayata geçirmiş ve 29 Ekim 1923'te Türkiye'de Cumhuriyet ilan edilmiştir (Aydemir, 1993: 152).

2.2. II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kemalettin Sami Paşa

2.2.1. 31 Mart İsyanı'nda Kemalettin Sami Paşa

II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan hürriyet ortamında parlamenter sisteme geri dönülmesi ülkede büyük coşku ve heyecan yaratmıştı. Bu dönemde basın ve yayın faaliyetlerine uygulanan sansürün kaldırılmasıyla birlikte oluşan hürriyet ortamında tüm siyasi ideolojilerinin fikirlerini yansıtan yayın organları kurulmuştur.

Bu yayın organları da temsil ettikleri ideolojileri açık bir şekilde savunmaya başlamış ayrıca meşrutiyetin yeniden ilanı ile ülkede yaşanan coşku ve heyecanın yanı sıra sonraki dönemler için bir refah ortamında yaratılacağı düşüncesi hakim olmuştu. Sultan II. Abdülhamit'te mutlakiyet rejimine tekrar dönmeyeceği üzerine yemin etmişti (Akşin, 1994: 20).

İttihat ve Terakki, meşrutiyeti ilan ettirmesine rağmen devlet yönetimine doğrudan katılmaması cemiyete karşı tepkileri arttırırken, bu dönemde meşrutiyet karşıtlarının eylemleri de artmış, gerici derneklerin İstanbul'da hükümete karşı şeriatın kaldıracağı propagandası ile muhalif hareketleri başlamıştı (Yıldız, 2017: 105; Aysal, 2006: 18).

1909 yılının ilk üç ayı gergin bir hava içinde geçmiştir. Dış politikada Balkanlar'daki olaylar, Girit Meselesi, Patrikhane olmak üzere iç politika da ise seçim meseleleri konusunda hükümete karşı tavırlar alınmış ve Yemen'de, Necid'de ve Hicaz Demiryolu güzergahında çarpışmalar yaşanmıştı (Bayur, 1991: 182).

Ordu içerisinde de bir takım sorunlar meydana gelmeye başlamıştı. İttihat ve Terakki'nin iktidarında 1'nci orduda sayıları azımsanmayacak kadar çok olan alaylı subayların ordudan uzaklaştırılması ve bu subayların orduya dönüş yolu olarak İttihat ve Terakki'nin karşısında yer almaları, orduda alaylı-mektepli çatışmasını ortaya çıkarmıştır (Orhon, 1985: 94). Bunun yanı sıra şeriatı ve meşrutiyeti savunan kitleler arasında da bir kutuplaşma yaşanmıştır (Çaycı, 2009: 4).

Bu dönemde İttihat ve Terakki aleyhinde propagandalar artmış özellikle basın yayın organları bu propagandalarda önemli rol oynamıştır. Öyle ki İttihat ve Terakki'ye karşı

olarak bilinen “Serbesti” gazetesinin baş yazarı Hasan Fehmi’nin öldürülmesi ve buna bağlı olarak muhalif grupların layın failinin İttihat ve Terakkili bir subay olduğunu öne sürmeleri ve Derviş Vahdeti’nin çıkarmış olduğu Volkan gazetesinin muhalif yayınları isyanın çıkmasının sebepleri olmuştur (Güresin, 1998: 43).

Meşrutiyeti korumak amacıyla Manastır’dan İstanbul’a getirilen Avcı Taburları, buradaki muhalif hareketlerin etkisinde kalmış ve 13 Nisan 1909’da başlarındaki subayları öldürerek şeriat isteriz sloganlarıyla isyanı başlatmıştır (Karal, 1996: 85; Orhon, 1985: 94).

17 Nisan’da Mebusan Meclisi toplanmış ve bu sırada isyanı bastırmakla görevli olan Mahmut Şevket Paşa’nın başında bulunduğu Hareket Ordusu’nun öncü birliklerinin Çatalca’ya ulaştığı haberi alınmıştı (Çavdar, 2019: 123; Ahmad, 2019: 57; MMZC, 18 Nisan 1325). Hareket Ordusu, İstanbul’a girmiş ve Mahmut Şevket Paşa’nın uyarıları karşılıksız kalınca 24 Nisan’da kısa bir çatışma sonrasında isyan bastırılmış (Şevket, 1988: 9) ve olaylardan sorumlu tutulan II. Abüdhamit’in tahttan indirilmesi kararı alınmıştır.

31 Mart Olayı yalnızca İstanbul’da sınırlı kalmamış Erzurum ve Erzincan şehirlerine de sıçramıştır. Erzurum’da 21 Nisan 1909 tarihinde üç nizamiye taburu ayaklanmıştı. Erzincan’da ise 23 Nisan’da askerlerin gösteri yapacağı öğrenilmiş ve buna engel olunması için şehre paşalardan oluşan nasihat heyetleri gönderilmiştir (Orhon, 1985: 98).

Ne var ki çabalar yetersiz kalmış, Erzincan’da bulunan birlikler, sancaklarına Kur’an-ı Kerim’i bağlayıp, silahlarıyla birlikte kışlalardan çıkmışlardır. Erzincan’daki 4’ncü ordu komutanı Müşir İbrahim Paşa, olayların çıkabileceğini öngörerek, o dönemde Harbiye’den yeni mezun olmuş ve Erzincan’da 4’ncü orduya bağlı 22’nci topçu alayında 3’ncü batarya komutanı olarak topçu stajını yapmakta olan (Türk İstiklal Harbinde Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 246; Bayar, 1997: 119) Kurmay Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey’e isyancıların arasına gizli bir şekilde girmesi görevini vermiştir (Güresin, 1998: 59; Süslü & Balcıoğlu, 1999: 147).

Ayaklanan birlikler 7’nci Nişancı Taburu, 75’nci Alay, 76’ncı Alay, 8’nci Nişancı Taburu, Ağır Makineli Tüfek Bölüğü, Muhabere Bölüğü, 22’nci Süvari Alayı’ndan oluşmaktaydı. Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey, bu birlikleri komuta eden kişileri hareket sırasında saptamıştı. 23 Nisan 1909’da bu askerlerin İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti’nin lehine sloganlar eşliğinde Hamidiye Kışlası’na doğru gittikleri görülmüştür. Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey, olayları önleme çarelerini düşünmeye başlamış ve bu doğrultuda

isyancıların arasına onlardan gibiymiş gibi davranarak girmeye karar vermiştir (Orhon,1995: 100).

Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey, isyancıların arasına girdiğinde;

“Hay Allah sizden razı olsun. Bende çoktan beri şeriat isterdim. Bugünü gördüğüm için şükürler olsun bende aranızda er olarak çalışacağım” diyerek apoletlerini söküp atmış olmakla birlikte isyana önyak olan çavuşların Kemalettin Sami Bey’e itimatsızlık duymaları üzerine Kemalettin Sami Bey, *“Yalan söylersem beni öldürebilirsiniz”* diye teminat vererek bir süreliğine olsa da isyancıların güvenini kazanmayı başarmıştır (Altay, 1970: 41; Sorgun, 1998: 39; Yıldız, 2017: 237).

Kemalettin Sami Bey, bundan sonra isyancıların hedeflerinin ne olduğunu öğrenmeye çalışmış, isyanın önderlerinden birisi olan Osman Ziya adında bir askere ne yapacaklarını sormuş ve Topçu Kışlasına karşı duracağız cevabını almıştı. Kemalettin Sami Bey’in bu hareketleri şüpheleri yeniden üzerine çekmesine sebebiyet vermiş etrafını çembere alan bir grup ne yapmak istediğini ve niçin aralarına katıldığı soruları karşısında, Kemalettin Sami Bey dindarlığından, özellikle ailesinin bir süre yaşadığı Niş şehrinin kaybedilişinden bahsederek bir garip göçmen olduğunu, memleketin şu anda bu gibi askeri hareketle geçirdiği sıkıntıları anlatarak onların heyecanlı düşüncelerini yatıştırmış ve güvenlerini tekrar kazanmayı başarmıştı (Akşin, 1994: 236; Orhon, 1995: 101).

Anılarında Erzincan’daki ayaklanmayı anlatan Fahrettin Altay Kemalettin Sami Paşa ile olan bir anektodu şu şekilde aktarmaktadır;

Asi askerler süngü takmış tüfekleri omuzlarında şehirde gezmekteydiler. O sırada Kemalettin Sami Bey’i bir at üzerinde gördük. Yanımızdan geçerken bize hafifce dönerek Fransızca olarak “Buradan gidin tehlike var” dedi (Altay,1970: 42).

İsyancıların şehire girişini engellemek isteyen Kemalettin Sami Bey’in askerlerin kışlalarına dönmesini emretmesi ve bu şekilde isyanı engellemeye çalışması ona karşı olan güvensizliğin yeniden artmasına sebebiyet vermişti. Bu sırada Kemalettin Sami Bey, bu ayaklanma nedeniyle Rus Kuvveti’nin Sarıkamış’ta toplandığını eğer olaylar devam ederse Rusların buraya girebileceği söylediye de bu etkili olmamış (Bayar, 1997: 120; Altay, 1970: 43) ve isyancılar şehre doğru yürümeye başlamıştır. Bu arada Kemalettin Sami Bey’e eleştiriler hakaret boyutuna ulaşmış, isyancıların bir kısmı onu aralarından çıkarmak istemişlerdi. Bununla birlikte isyancılardan başçavuş Osman Ziya, Kemalettin Sami Bey’i

savunmuş kendine verilen birliklere komuta yetkisinin tümünü Kemalettin Sami Bey'e devretmişti (Orhon, 1995: 103).

Talih Kemalettin Sami Bey'e isyanı engellemek için bir şans daha vermişti. İsyancılar şehire gireceklerini Müşir İbrahim İbrahim Paşa'ya bildirilmesi için Kemalettin Sami Bey'e kendi imzasıyla bir telgraf çekmesini istemişlerdirdi. Kemalettin Sami Bey, isyancıların halkla temas etmesini engellemek için telgrafa isyancılar görmeden "*şehrin doğusundan kaleye yaklaşıyoruz*" cümlesini ekleyerek resmi güçleri uyarmıştır (Orhon, 1995: 104).

İsyancıların istekleri apaçık belliydi şeriatı istiyorlardı. Kemalettin Sami Bey, bu işin silahla kanla çözülmeyeceğini defalarca anlatmış, bir danışma kurulunun kurulmasını teklif etmiş ve kabul edilmişti. Bu doğrultuda hocalardan oluşturulan danışma kurulu, isteklerini yazılı olarak Müşir İbrahim Paşa'ya ulaştırmışlardır.

İsyancılara göre Kuran-ı Kerim varken başka bir anayasayanın ne gereği vardı ?

Müşir İbrahim Paşa, şehirdeki isyancıların bulunduğu yere gelerek danışma kuruluna;

"Asker şeriat istiyor. Eğer şeriata karşı bir iş yapıldığını söyleyen varsa ortaya çıkarılsın müftünün vereceği fetva ile cezasını verelim" dedi. Yanında Erzincalıların çok sevdiği Şeyh Fevzi Efendi olduğu halde isyancıların başı ile görüşmeleri sonucunda isteklerinin onaylanacağını bildirerek müşirliğe gelmelerini söylemiş ve kendisine bağlı kalan merkez taburu ile gerekli önlemleri alarak isyancıların liderini tutuklatmıştır (Karal, 1996: 93; Bayar, 1997: 159).

Müşir İbrahim Paşa, Kemalettin Sami Bey'e bir süre daha isyancıların arasında kalmasını emretmiş ve birlikler arasındaki anlaşmazlıkları da çözüme kavuşturmasını istemişti. İsyan sona erdiğinde 8 Mayıs 1909 tarihinde, isyanla ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlayan Kemalettin Sami Bey bu raporunda, isyancıların içerisinde kaldığı süre içerisinde ele geçirdiği belgeler, ayaklanmaya öncülük eden askerler ve bunların amaçları bulunmaktaydı (Orhon, 1995: 110; Önal, 2006: 212).

İsyana katılanlar, 10 Mayıs 1909'da Erzincan'da Divan-ı Harp'te yargılanmıştır. Bu yargılamalar sırasında Kemalettin Sami Bey, hazırladığı rapor ile birlikte mahkemede tanıklık etmiştir. Yargılamalar sonucunda 6 başçavuş ve çavuş ölüm cezasına, 5 kişi 11'er ay, 22 kişi 15 gün ile 6 ay arasında değişen hapis cezasına çarptırılmış ve isyana katılan

askerlerin de ordudan atılmasına karar verilmiştir. (BCA, 83/59/8; Altay, 1970: 44; Orhon, 1995:111).

2.2.2. Balkan Savaşları ve Kemalettin Sami Paşa

Osmanlı Devleti, Meşrutiyetin ilanı ile birlikte onun getireceği refah ortamını düşünürken Bulgaristan, 5 Ekim 1908’de bağımsızlığın ilan etmiş onu 6 Ekim’de Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhak etmesi ve 12 Ekim’de ise Girit meclisinin Yunanistan’a katıldığını belirten bildirisini izlemiştir (Uyar & Erickson, 2017: 441).

1908 Reval görüşmelerinde İngiltere ve Fransa, Rusya'nın boğazlarda ayrıcalık elde etmesine karşı çıkınca Rusya, bu amacına ulaşabilmek için farklı bir yol izlemiş ve Balkan devletlerini Osmanlı'ya karşı kışkırtarak ve onlara verdiği güvence ile onları Osmanlı'ya karşı harekete geçirmiştir (Özkan, 2015: 52).

Bunun yanı sıra Batılı devletler arasında sömürgecilik yarışı hız kazanmıştı. İtalya’da bu sömürgecilik yarışından pay elde etmek üzere Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Trablusgarp topraklarına 29 Eylül 1911’de saldırmıştır (Kuran, 1945: 187).

Osmanlı Devleti, Trablusgarp Savaşıyla meşgul olurken Balkanlar’da da Osmanlı’ya karşı faaliyetler artmaktaydı. Balkan devletleri Makedonya ve Trakya da ıslahat yapılması ve buraların kendi koruyuculukları altına verilmesi gibi bir takım isteklerle harekete geçmişlerdi. Sırp, Bulgar ve Yunan çeteleri aracılığıyla bunun sağlanması için yaptıkları girişimler bu bölgede gerginliklere sebep olmuş ve savaşı kaçınılmaz hale getirmişti (Uçarol, 1995: 435).

Nihayetinde Balkan Savaşı, 8 Ekim 1912 yılında Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaşı ilan etmesiyle başlamıştı. Bunun ardından Yunanlılar’ın Yanya’ya girmiş (Jelavich, 2009: 103) ve 18 Ekim 1912 tarihinde de Bulgarlar, Edirne’den sınırı geçip Osmanlı topraklarına saldırmıştı (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013: 185; Üçarol, 1995: 436).

Her iki cephede de savaşacak güçte olmayan Osmanlı Devleti için İtalya ile barış yapmaktan başka bir çıkar yolu kalmamıştı. Bu doğrultuda 18 Ekim 1912 tarihinde İtalya ile Uşi Antlaşması imzalanmış ve böylece Trablusgarp savaşı sona ermiştir (Türkgeldi, 1987: 62).

Osmanlı Devleti’nde bu gelişmeler yaşanırken Kemalettin Sami Bey, 29 Eylül 1912 Müstakil Yanya Kolordusu Kurmaylığı görevine getirilmiş (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148)

ve burada Ali Fuat (Cebesoy) ile birlikte Esat Paşa'nın komutası altında Yunanlılar'a karşı Yanya savunmasında görev almıştır (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1984: 54).

Yunan Epir Ordusu ile Osmanlı Ordusu arasındaki ilk çarpışmalar 6-7 Ekim'de yaşanmış, bu çarpışmaları Sarandoporo ve Servia muharebeleri izlemiştir. Başlangıçta Yunan ordusu, Türkleri topçu desteğinden mahrum bırakarak zor duruma düşürmüştü de Türkler ordusuna takviye kuvvet olarak Kemalettin Sami Bey'in de içinde bulunduğu redif birliklerinin gönderilmesi ile Yunan ordusu geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. Hemen ardından gerçekleşen Yanya Muharebesi'nde Türk ordusu ciddi bir direniş göstermiştir (Chasan, 2018: 5).

23 Ekim 1912'de Türk ordusu, Yunan Epir ordusuna karşı savunma düzeninden çıkıp taarruz düzenini almıştı. 15'nci Yunan Alay komutanının, Komçiadis Köyü'ne gelmesi burada önlem aldığı duyulması, Türk Ordusunun motivasyonunu azaltsa da Esat Paşa'nın karargâhı ile birlikte muharebenin en önemli bölgesi olan Komçiadis'e gelmesi üzerine bu durum Nizamiye Taburları dahil tüm birliklere moral ve güç vermiş ve taarruz hazırlıklarına hız kazandırmıştı (Nizamoglu, 2010: 63).

Türk taarruzu karşısında Yunan kuvvetleri mevzilerini terk etmeye başlamış ve Türk birlikleri Komçiadis Köyü'ne girmişlerdir. Bu muharebelerde redif birliklerinin sağladıkları başarılar neticesinde ikinci bir taarruz emri verilmiştir (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1979: 46).

Bu doğrultuda bölgeye Nizamiye ve Redif birlikleri sevk edilmişti. Çarpışmalarda aktif rol almayan 23'üncü tümene taarruz hazırlığı emri verilmiş ve bu tümenin komuta yetkisi Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Fuat (Ali Fuat Cebesoy)'a, Redif Tümenine komuta yetkisi ise Yüzbaşı Kemalettin Sami Bey'e verilmiştir. Kemalettin Sami ve Ali Fuat Beylerin buradaki görevi asıl birlik komutan ve karargah subaylarının yetersizlik ve kayıtsızlıklarından doğan aksaklıkları gidermek ve bu doğrultuda taarruza katkı sağlamaktır. Kemalettin Sami Bey, burada gerçekleşen taarruzlarda sağ kolundan ciddi bir şekilde yaralanmış tedavi için karargaha gönderilmişti (Görgülü, 1972: 184). Kemalettin Sami Bey, kolundan iki ameliyat geçirmiş fakat kolunun felçli kalması önlenememiştir. Bu durumdan dolayı da arkadaşları ona "*Çolak Kemal*" lakabını takmışlardı (Şimşir, 1996: 250; Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1984: 55; Rahmi, 1934: 155). Kemalettin

Sami Paşa, düşman ateşini hep üzerine çektiği için orduda “paratoner” diye anılırdı (Kinross, 1994: 432).

Kemalettin Sami Bey, burada göstermiş olduğu başarılarından dolayı taltif edilmiş rütbesi 1 Mart 1914 tarihinde Binbaşılığa yükseltilmiştir (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148).

Balkan Savaşları, özellikle Birinci Balkan Savaşı’ndaki hızlı ve peşpeşe yenilgilerle, Türk ordusunu prestij kaybına uğratmış, Osmanlı Devleti’nin askeri bakımdan bir çöküntü dönemine girdiği kanısına varılmış ve bu durum Osmanlı topraklarında emelleri olan Avrupalı Devletlerin dikkatini bu topraklara çekmişti (Armaoğlu, 2010: 973).

2.2.3. I. Dünya Savaşı ve Kemalettin Sami Paşa

I. Dünya Savaşı’nın başlamasının görünürdeki nedeni 28 Haziran 1914’te Avusturya-Macaristan prensinin bir Sırp tarafından öldürülmesi olmuştur (Hart, 2014: 22). Ancak asıl neden Batılı devletlerin aralarındaki çıkar çatışması ve buna bağlı sömürgecilik yarışının hız kazanmasıydı.

Bu dönemde, Balkan Savaşları’ndan yenilgiyle çıkan, toprak kayıpları yaşayan ve yeni bir savaşa girmeye gücü kalmayan Osmanlı Devleti, kendini birdenbire harbin içinde bulmuştur (Beşikçi, 2015: 64).

Osmanlı devlet adamları savaş karşısında fikir olarak ikiye bölünmüş, bir kısmı savaşa girmeye yeniden diriliş gözüyle bakarken, bir kısmı da savaşa girmenin büyük bir hata olacağını savunmaktaydı.

Yine de ilk olarak İngiltere ve Fransa ile daha sonrasında ise Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Rusya ile ittifak yapma yoluna gidilmişti. Ne var ki bu devletler Osmanlı ile ittifak yapma taraftarı olmamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Sultan II. Abdülhamit döneminde gelişen Türk-Alman ilişkilerine binaen Almanya ile ittifak yapmak istemiştir. 27 Temmuz 1914’te Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Bey’in (Savaş, 2019: 106) gerçekleştirdiği görüşmeler, 2 Ağustos 1914’te Almanya büyükelçiliğinde Askeri İttifak Antlaşması’nın imzalanmasıyla son bulmuş ve Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi’ne Almanya’nın müttefiki olarak girmiştir (Ford, 2018:35 Sabis, 1990: 87).

2.2.4. Çanakkale Muharebeleri'nde Kemalettin Sami Paşa

Binbaşı Kemalettin Sami Bey Birinci Dünya Harbi'nde, Çanakkale ve Hicaz Cephesi'nde görev almıştır (Piyade Mecmuası, 1934: 115; Süslü & Balcıoğlu, 1999:147;TBMM, Kemalettin Sami Paşa'nın Hal Tercümesi).

Binbaşı Kemalettin Sami Bey, Çanakkale Cephesi'ne geldiği zaman ilk olarak güney cephesine ve daha sonra 11 Temmuz 1915'te Esat Paşa'nın başında bulunduğu kuzey grubundaki 3.Kolordu'ya, Harekât Şube Müdürü olarak atanmıştır (Süslü & Balcıoğlu, 1999:148).

Binbaşı Kemalettin Sami Bey'in cephede olduğu zamanlarda 6-10 Ağustos 1915 Arıburnu Anafartalar Muharebesi , 9 Ağustos I. Anafarta Zaferi, 10 Ağustos'ta Conkbayırı süngü hücumu, 21 Ağustos'ta II. Anafarta Muharebesi gerçekleşmiş ve Kemalettin Sami Bey irtibat subayı görevinden ötürü bütün bu muharebelerden öncelikle haberdar olmuştur (Kemal, 2011: 15).

Kemalettin Sami Bey, Çanakkale Cephesi'nde yapılan bir süngü hücumu sırasında yaralanmasından dolayı buradaki görevi sadece 1,5 ay sürmüştü ve 1 Eylül 1915 tarihinde karargâha alınmıştır (Rahmi, 1934: 158; Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 246).

Osmanlı Devleti'nde şehzadeler, tecrübe kazanmaları ve diğer ülkelerdeki işleyişler hakkında bilgi edinmeleri açısından eğitim görmeleri amacıyla yanlarında eğitimcileri ve askerler olmak üzere yurtdışına gönderiliyordu. Kemalettin Sami Bey'de tedavisinin ardından böyle bir göreve atanarak, Şehzade Ömer Faruk Efendi'nin mahiyetinde onun öğretmeni ve yaveri sıfatıyla 29 Eylül 1915'te Berlin'e gönderilmiş ve bir müddet burada kalmıştır (Aşıroğlu, 2011: 31; Uçan, 2019: 208; Dinamo, 1986: 149).

I.Dünya Savaşı içerisinde Çanakkale Cephesi her iki taraf içinde önemli olmuştur. İtilaf Devletleri için hedeflerine en kısa sürede ulaşabilecekleri bir cephe olarak görülmüş ve Türkler için de başkent İstanbul'a giden bir yol olduğu için, en önemli vatan müdafaasının yapıldığı bir cephe olmuştur. Burada, Anafarta Grubu kurulana kadar muharebeleri yürüten 3. Kolordu yani Esat Paşa ve ona bağlı olan tümenlerdi ve Arıburnu'nda Esat Paşa'nın en yakın yardımcıları da Fahrettin Altay ve Kemalettin Sami Bey'di (Altay,1970: 81, Savaş, 2019: 108).

Kemalettin Sami Bey, bir sonraki görev yeri de 18 Ağustos 1917'de kurmay olarak atandığı, Hicaz Kuvvey-i Seferriyesidir (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148; Piyade Mecmuası, 1934: 112-115).

2.2.5. Kemalettin Sami Paşa'nın Hicaz Cephesi Faaliyetleri

Hicaz'da İngilizlerin kıskırtmasıyla Arap tebaanın ayaklanması ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmaya önyak olan kişi, İngilizlerle arası iyi olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin idi (Avşar, 2004: 176). Esat Paşa'nın kardeşi Vehip Paşa, Hicaz Valiliği'ne atandığında, Şerif Hüseyin hakkında incelemeler başlatmış ve İngilizlerle yakın ilişkilerini tespit etmiş ve bundan dolayı da Şerif Hüseyin ile Vehip Paşa bir çatışma içerisinde girmişti (Köse, 2014: 45).

Binbaşı Kemalettin Sami Bey, Hicaz Cephesi'ne geldiğinde Maan bölgesinde 126. Bölüğe komuta etmiş ve 13.000 kişilik bir kuvvet Kemalettin Sami Bey'in komutasında Urkamin Mevkiinde, Vadi Musa'da Tufeyle-Kerek bölgesini kuşatmışlardır (Askeri Mecmua, 1934: 5; Rahmi, 1934: 160). Fakat burada Emir Faysal'ın çetelerinin tahriplerinin ardı arkası kesilmediğinden, Kemalettin Sami Bey'in birlikleri burada başarılı olamamış ve burada Lawrence ile Emir Zeyd'de bağlı birliklerle meydana gelen çarpışmalarda 49. Tümen komutanı Hamit Fahri Bey ve birçok asker şehit olmuştur.

Kemalettin Sami Bey, Vadi Musa bölgesindeki bir köye geldiğinde 49. Tümene bağlı askerlerin birçoğunun şehit olduğunu görünce harekete geçerek bölgedeki asi Arap isyancıları cezalandırmıştır.

Kemalettin Sami Bey, Vadi Musa'daki başarısızlıktan sonra Cemal Paşa'ya gönderdiği şifreli telgrafında, Vadi Musa'ya İngilizlerin dört top ve halktan 300 kişi toplayarak geldiğini belirterek, ikinci bir taarruz hazırlığında olduklarını belirtmiştir. Kemalettin Sami Bey, bulunduğu mevkiinin önemini belirterek, Şerif Hüseyin'in Maan bölgesine çok önem verdiğini söylemiş ve bu doğrultuda Vadi Musa'ya 15 ile 20 kadar piyade alayı ile 5 süvari alayının kuzeyden yaklaşmakta olduğunu ifade ederek buradaki askeri birliklerin buna bağlı silah mühimmat demirbaşlarının ivedi bir şekilde yerlerinin değiştirilmesinin uygun olacağını rapor etmiştir (BCA, BDHF, 4526, 1).

Bu telgrafa cevaben Cemal Paşa, Kemalettin Sami Bey'e erzak, nakit para, ikamet ne gerekiyorsa gönderileceğini ve yaralı varsa ivedi bir şekilde, askeri hastanelere götürülmesini bildirmiştir (BCA, BDHF, 4526, 2).

Kemalettin Sami Bey, Vadi Musa'da Şerif Hüseyin'in birliklerinden, Türk birliklerine katılmak için firar etme teşebbüsünde olanların olduğunu fakat bunların yakalanıp İngiltere'ye gönderildiğini söylemiştir. Kemalettin Sami Bey, Vadi Musa'ya gönderilecek birliklerin bir alaydan az olmaması gerektiğini de özellikle belirterek bunun önemli olduğunu ifade etmiştir (BCA, BDHF, 4526, 3).

Cemal Paşa, 21 Ekim 1917 günü Vadi Musa'ya karşı bir hareket yapılacağını söylemiş ve tüm hazırlıkların bu yönde yapılması yönünde Maan Karargahında bulunan tüm alaylara şifreli bir telgraf göndermişti. Kendisinin Ayn-ı Bastı'da olacağını, hareketi buradan kumanda edeceğini bildirmişti (BCA, BDHF, 4526, 3).

Ne var ki, 21 Ekim 1917 günü yapılan harekatta Kemalettin Sami Bey'e gönderilen birlikler, 700 kadar Arap isyancı tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmişlerdi. Geride kalan Osmanlı Kuvvetleri, Hicaz Demiryolu ötesine geçemeyerek geri dönmek durumunda kalmışlardır. Kemalettin Sami Bey'de bu harekatta yaralanmış ve tedavi edilmek üzere karargaha götürülmüştür (BCA, BDHF, 4526, 9).

Kemalettin Sami Bey, tedavisinin ardından bir süre daha bu bölgede karargahta görevini sürdürmüş ve bu sırada rütbesi yarbaylığa yükseltilmiştir. 28 Ocak 1918'de 8. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiş, burada da karargahta yapılan bir baskın sırasında yaralanarak tedavi için İstanbul'a gönderilmiştir (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148).

Deli Halid Paşa, hatıratında Birinci Dünya Savaşı zamanında Enver Paşa'nın orduya yenilik için getirdiği "*cesaret ve muvffakiyetine göre terfi kanunu*" kapsamında birçok askerın taltifler ile terfi ettiğini ve Kemalettin Sami Bey'inde bu kanuna göre terfi aldığını aktarmaktadır (Özkan, 2015: 28).

2.2.6. I. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Mondros Mütarekesi Sonrasında Kemalettin Sami Paşa

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkmış ve bunun sonucu olarak, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Osmanlı Devleti için ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri, Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirme fırsatı bulmuşlardır.

Yarbay Kemalettin Sami Bey, Mondros Mütarekesi'nden önce, 6 Haziran 1918'de Kuzey Kafkas Komutanlığı'na atanmış, 20 Haziran'da da Onuncu Kafkas Tümeni Komutan Vekili olarak görevlendirilmiştir (Askeri Mecmua, 1934: 115).

Kemalettin Sami Bey, Onuncu Kafkas Tümeni Komutan Vekilliği'ni Batum'dan yürütmüştür (BCA, İHF, 7/34/2). Mondros Mütarekesi'nde yer alan maddeler gereğince Osmanlı Ordusu'nun bir kısmı terhis edilmiş ve silahları alınmıştır. Cephelerde mevcut birliklerde farklı bölgelere dağıtılmıştır.

Kemalettin Sami Bey de Mütareke'nin bu şartlarından nasibini almış, görevi birçok kez değiştirilerek 13 Ekim 1919'da İstanbul Muhafızlığı, 5. Kolordu Komutan yardımcılığı ve ardından 27 Ekim 1919'da, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına getirilmiştir (TBMM Arşivi, Kemalettin Sami Paşa'nın Hal Tercümesi; Piyade Mecmuası, 1934: 114, Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148; BCA, İHF, 591/32/2).

Kemalettin Sami Bey, Mondros Mütarekesi imzalandığında Batum'dan tümeni ile beraber geri çağırılmıştır. Bu çağrıya uymakta geç kalması üzerine İstanbul Muhafızlığı'na gönderdiği şifreli telgrafında, iki aydan beri İstanbul'a hareket etmek için beklediğini ve Batum'da terhis edilmiş 10.000 bin askerin olduğunu bildirmiştir (BCA, İHF,182/186/2).

Bu dönemde İtilaf Devletleri'nin haksız işgallerine karşı direniş hareketleri başlamış bu doğrultuda bölgesel çapta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. Atatürk'te 19 Mayıs 1919'da büyük çapta bir Milli Mücadele başlatmak için Samsun'a hareket etmişti (Atatürk, 2009: 1).

Birinci Dünya Harbi'nin son aylarında Kuru Çeşmede bulunan Enver Paşa yalısında, eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Almanya'ya gidecek olan Talat Paşa'dan vatanın kurtuluşu için İttihatçılardan oluşan bir direniş örgütünün kurulması emrini almış ve Kasım 1918'de İstanbul'da Sultan Hamamında, Avukat Refik İsmail Bey'in yazıhanesinde Galatalı Şevket, Kara Vasıf, Edip Servet ve Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'in katılımlarıyla gerçekleştirilen toplantıda alınan kararlar neticesinde Karakol Cemiyeti kurulmuştur (Tevetoğlu, 2020: 4).

Karakol Cemiyeti'nin merkez komitesi; eski İaşe Nazırı Kara Kemal, Kurmay Albay Kara Vasıf, Albay Galatalı Şevket, Kafkas Birlikleri Komutanı Kemalettin Sami Bey, Avukat Refik İsmail, Kurmay Albay Edip Servet, Baha Sait ve Binbaşı Sevkiyatçı Ali Rıza Bey'lerden oluşmaktaydı (Ertürk, 1996: 40).

Kemalettin Sami Bey, İstanbul'da Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı olarak görev yapmakta ve aynı zamanda Karakol Cemiyeti bünyesinde Atatürk'ün başlattığı Milli Mücadeleye destek amacıyla çalışmaktaydı (Tevetoğlu, 2020: s.8).

Halide Edip Adıvar, Kemalettin Sami Bey'i ve Karakol Cemiyeti'ndeki faaliyetlerini şu şekilde aktarmaktadır;

“ Karakol Cemiyeti 'nde ilk karşılaştığım kişi Kemalettin Sami Bey'dir. Kemalettin Sami Bey, Suriye'de mekteplerde ve yetimevlerinde çok yardım etmişti. Karakol Cemiyeti'nde Kara Vasıf bu cemiyetin ruhu ise Kemalettin Sami eli kolu ve idare cihazıydı. O işgal kuvvetleri ile yakın temasta olup ve aynı zamanda el altından Anadolu'ya silah kaçırma yollarını temin etmekteydi. Hatta İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin depolarındaki birçok silahı kapıcılar, gemiciler ve başka meslek gruplarından kimseler vasıtasıyla elde edip Anadolu'ya göndermiştir. Kemalettin Sami Bey, Onuncu Kafkas Tümen Kumandanlığı görevinin yanı sıra geceleri Üsküdar tarafına geçerek muhtelif birlikler ile temasa geçer ve Milli Mücadele faaliyetlerine yönelik çalışmaları yapardı ” (Adıvar, 2015: 33).

Kemalettin Sami Bey, Karakol Cemiyeti'nde Anadolu'ya geçişleri sağlamak, silah sevkiyatı ve aydın kesimi ikna etme görevlerinin yanı sıra cemiyete ait belgeleri de korumakla görevliydi. Kemalettin Sami Bey, bu belgeleri güvenlik açısından Dr. Adnan (Adıvar) Bey'e saklaması için vermiş ve Halide Edip Hanım ile Adnan Adıvar'ın Anadolu'ya güvenli bir şekilde geçmelerini sağlamıştı (Tevetoğlu, 2020: 13).

İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmiş ve bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalinden sonra Kemalettin Sami Bey'e İstanbul'da bulunan telgraf haberleşmelerinin güven altına alınmasını emretmiştir (İstiklal Harbi Gazetesi, 24 Ocak 1920). Bunun yanı sıra Kemalettin Sami Bey'e çektiği telgrafla durumun ehemmiyetini şu sözleri ile ifade etmiştir;

“Hemen Rauf Bey'i bularak vaziyeti beraber ve emniyet dahilinde takip etmenizi rica ederiz. İngilizlerin isteklerini yerine getirmek kesinlikle uygun değildir. Burada o bakımdan seri tedbirlere girişildi. İstanbul'daki telgraf haberleşmelerinin güvene alınması elzemdir ” (Atatürk, 2009: 254).

Rauf Bey, bu süreci hatıratında şu şekilde aktarmıştır;

“Mecliste grup halinde ve hususi şekilde çalışmalarımıza devam ettiğimiz sırada İngilizler hükümete bir nota vererek, Cemal Paşa'nın Harbiye Nezaretinden ve Cevat Paşa'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinden çekilmelerini istediler. Elbette böyle bir teşebbüste bulunmaya hakları yoktur. Ben hükümetin bu durum karşısında ne düşünüp ne yapmak istediğini öğrenmek üzere bulunduğum sırada Mustafa Kemal Paşa ile gizli muhaberemize vasıta olanlardan 10. Kafkas Tümeni Kumandanı Kemalettin Sami Bey

mecliste beni ziyaretle, Ankara'dan aldığı talimat üzere geldiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlerin isteği karşısında ortaya çıkan vaziyeti birlikte ve emniyet dâhilinde takip etmemizi rica ettiğini söyledi” (Orbay, 1993: 12).

İstanbul işgalinin en yıkıcı olaylarından birisi, Şehzadebaşı Karakolunun basılması ve orada bulunan silahsız askerlerin öldürülmesiydi. İtilaf Devletleri, o dönemde Milli Mücadele'ye destek veren cemiyet ve derneklerin üyelerini birer birer tutuklamakta ve Malta'ya sürgün etmekteydi. Bu doğrultuda Karakol Cemiyeti'ne üye olan kimseleri de yakalamak istemişlerdir. Kemalettin Sami Bey işgalin olduğu yıllarda, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığı'nı yürütmekte ve bu tümene bağlı bazı askerler de Şehzadebaşı Karakolunda bulunmaktaydı. İtilaf Devletleri'nin Şehzadebaşı Karakolu'na yaptığı baskının asıl amacı Kemalettin Sami Bey'i tutuklamak ve Malta'ya sürgüne göndermek olmuştur (Sürmeli, 2010).

Kemalettin Sami Bey, Şehzadebaşı Karakolu baskınına yönelik 25. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafında sabah 6'da, 50 kişilik İngiliz müfrezesinin karakola geldiğini, ilk önce kapıda Amasyalı Ömer adındaki nöbetçiye hücum edildiğini bildirmiştir. İçeri girdiklerinde yataklarında uyuyan askerlerin bir kısmını şehit ettiklerini söylemiş ve sayı olarak 2 şehit ve 7 yaralı piyade askerinin olduğu ve de Mızıkai Hümayun takımından 3 şehit ve 2 yaralı askerinin olduğunu belirtmiştir (BCA, İHF, 116/96/16; Sami, 1955: 8).

Bu baskında İngilizler, Türk askerlerinin onlara ateş açtığını bundan dolayı da ateşle karşılık vermek zorunda olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak Kemalettin Sami Bey, olayı bütün açıklığı ile gözler önüne sermiş baskından hemen sonra gazetecileri çağırarak orada bulunan vahşetin resimlerini çekirtmiş, Ahmed Şükrü adında bir askerinin ifadesine başvurulmuş ve olay kamuoyuna duyurulmuştur (BCA, 116/96/2-3-4-5-6-7-8-9).

Kemalettin Sami Bey, Şehzadebaşı Karakolu baskınından sonra bir süre hayatını kaçak olarak idame ettirmek zorunda kalmıştır. Baskından sonra Kasımpaşa'da tavan arasında bir oda kiralamıştır. Burada 6 ay gibi bir süre kaldıktan sonra Nişantaşı'na, o sırada oğlunun öldüğünü düşünen annesinin yanına gitmiştir (Sami, 1955: 9).

Bütün bunlar olurken Sultan Vahdettin hala aktif halde olan Meclis-i Mebusan'ı 11 Nisan 1920'de feshetmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da yeni bir meclisin açılması için çalışmalara başlamış ve bunun sonucunda 23 Nisan 1920'de Ankara'da bir meclis açılmıştır (Kansu, 2019: 569).

Kemalettin Sami Bey, Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmeye karar verdiğinde, Ordu'dan izin istemiş, fakat iznin sonucunu beklemeden 20 Kasım 1920'de Ankara'ya geçmek için yola çıkmıştır (Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 245).

Bu sırada Hint Hilafet Komitesi adına çalışan Mustafa Sagir, Kemalettin Sami Bey ile Anadolu'ya geçmeden önce iletişime geçmiş ve Milli Mücadele'ye destek sağlamak için Hintli Müslümanlar'dan toplanan parayı Mustafa Kemal Paşa'ya götüreceğini söylemiştir. Aslında İngiliz ajanı olan Mustafa Sagir, Kemalettin Sami Bey'i söylediği yalana ikna etmiş ve Anadolu'ya gitmek üzere birlikte yola çıkmışlardır (BCA, İHF, Klasör 570, 570/104/2).

Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Sagir ile görüştüğünde onun İngilizler adına çalışan bir casus olduğunu anlamıştı. Kemalettin Sami Bey'e bu zatın casus olduğunu söylemiş ve gerekli tedbirlerin alınması emrini vermiştir.

Nihayetinde, Mustafa Sagir'in Ankara'da bulunduğu sırada yazdığı mektuplar ele geçirilmiş ve casus olduğu ortaya çıkmıştı bunun üzerine İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idam edilmiştir (Özel, 2009: 179).

Kemalettin Sami Bey, 22 Kasım 1920'de, Ankara Komutanlığı ile görevlendirilmiş ve 18 Aralık 1920'de de Ankara Komutanlığı'na ek olarak Birinci Tümen Komutanlığı'na atanmıştır (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148). Kemalettin Sami Bey'e verilmiş olan görevin sınırları Ankara, Çorum ve Kırşehir çevrelerini kapsamaktaydı (BCA, İHF, Klasör 591, 591/32/2; Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 278).

2.2.7. Silahlı Mücadele Safhasının Başlaması ve Kemalettin Sami Paşa'nın İkinci İnönü Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten sonra 28 Mayıs 1919'da Havza'da, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine göndermiş olduğu tamimle işgallere karşı mitingler yapılmasını, İstanbul Hükümeti'ne etkili telgraflar çekilmesini istemiştir. Havza'dan ayrıldıktan sonra Amasya'ya gelmiş, burada Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey ile memleketin içinde bulunduğu zor şartları görüşmüşler ve bu görüşmelerin sonucunda Amasya Tamimi hazırlanmıştır. Sonrasında Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Millî Mücadele'nin siyasi alt yapısını tamamlamış, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla düzenli ordular kurulmaya ve Yunan kuvvetlerinin işgallerine karşı daha planlı bir şekilde mücadele yapılmaya başlanmış ve yapılan planlar çerçevesinde de batı cephesi kurulmuştur (Acar, 2020: 83). Sivas Kongresi sırasında da Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ve kongre kararı ile 9 Eylül 1919 tarih

ve 24 sayılı şifre ile 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığına tayin edilmişti (Turan, 2009: 225).

Bu cephede 24 Ekim 1920-12 Kasım 1920 tarihleri arası Gediz Muharebeleri yaşanmış ve bu savaş Türkler açısından yenilgiyle sonuçlanmıştı. Bununla birlikte burada yaşanan başarısızlık, düzenli orduya geçişi hızlandırmıştır. Bu sırada düzenli orduya katılmak istemeyen bazı Kuva-yı Milliye öncüleri isyan etmiştir. Bunların arasında Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe gibi isimler bulunmaktaydı.

Kemalettin Sami Bey, Milli Mücadele'den sonra Gediz Muharebeleri hakkında görüşlerini şöyle aktarmıştır;

“Ali Fuat Paşa, Ethem Bey'in arzusuna bağlı olarak Gediz'deki Yunan tümenine taarruz ettiler. Dağınık ve başıbozuk birliklerle başarılı olamayarak düşmana fırsat verdiler. Bunun için Ali Fuat Paşa görevden alınarak onun yerine İsmet Paşa, Batı Cephesi ordu komutanlığına gönderildi. Gediz Savaşı'nın yapılmasına Erkan-ı Harbiye-i Umumiye en başından razı olmamıştı” (Ethem, 1993: 89).

Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Milli hükümete karşı ayaklanmaları siyasi ve askeri açıdan Türk tarafının aleyhinde bir durum oluşturmuştur. 1921 yılı başlarında batıda Çerkez Ethem'in isyanıyla uğraşılmasını Yunanlılar kendi lehlerine kullanmak istemiştir (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı , 1999: 189).

Bu dönemde Yunanistan'da yapılan seçimler neticesinde Venizelos iktidarı kaybetmiş ve yerine Dimitrios Rallis başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümet İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanmak için yeni bir hareket planları yaparak Türk ordusunu bertaraf etmek istemiştir (Selek, 1973: 463).

Bu doğrultuda Yunanlılar, 6 Ocak 1921'de Bursa Cephesi'nde İnegöl ve Yenişehir yolları ile iki koldan Eskişehir'e, Uşak'tan da Afyon'a doğru harekete geçerek taarruza başlamıştır.

Bu taarruza Yunanlılar karar vermişti, fakat savaşın İnönü'de yapılması Türk ordusunun kararıydı. Bu bağlamda Türk ordusu Yunanlılar'ın taarruzu karşısında kademe kademe geri çekilmek suretiyle savaşı İnönü mevkiine kaydırmayı başarmış ve burada güçlü bir savunma düzeni sayesinde ve Kafkas Alayı'nın Yunanlılar'a karşı süngü hücumuna çıkmasıyla (Çaldağ & Tuncel, 2020: 27) birlikte bu savaş Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Birinci İnönü Zaferi, Gediz Muharebesinden sonra kurulan düzenli ordunun

ilk zaferi olmuş ve Milli Mücadele'nin kazanılmasına dair moral ve motivasyonu arttırmıştır (Tansel, 1974:23; Uca, 2021: 1)

Kemalettin Sami Bey, bu savaş sırasında Ankara Komutanlığı görevi kapsamında Ankara'yı korumakla görevli olduğundan Birinci İnönü Savaşı'na iştirak etmemiştir. Kemalettin Sami Bey, İkinci İnönü Savaşı'ndan önce 1 Mart 1921'de Albay rütbesine yükseltilmiştir (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148; Şimşir, 2006: 69; Türk İstiklal Harbinde Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 246).

Birinci İnönü Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri tarafından Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki silahlı çatışmayı sona erdirip, barış anlaşması yapmak üzere düzenlenen ve sonuçsuz kalan Londra Konferansı sırasında Yunanlılar, Birinci İnönü yenilgisinin olumsuz izlerini silebilmek için yeni bir taarruz hazırlığına başlamıştı. Bu doğrultuda General Trikopis komutasındaki 3. Tümeni Bursa'ya göndermişler ve burada yapılan bir toplantı sonucunda 23 Mart'ta taarruz yapılacağı kararına varılmıştır (Özkan, 2015: 260).

İkinci İnönü Savaşı'ndan önce Türk ordusunda birtakım değişiklikler yapılmıştı. Bu değişikliklerden birine göre, 1'nci Tümen'in Ankara'daki karargahı ile 5'nci Piyade Alayı, Kemalettin Sami Bey'in komutasında Pazaryeri bölgesine konuşlandırılması ile olmuştur (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 278). Ayrıca Yunanlılar'a ait 3. Tümenin Bursa'ya yansıdığı haberi alınmış ve bu doğrultuda Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 1'nci Tümen'in emrine 174'ncü Alay da verilmiştir. Bu Alayın herhangi bir Yunan taarruzunda Kemalettin Sami Bey'in emrinde hareketin koordinesi için çalışacağı belirtilmiştir (BCA, İHF, 56/50/2).

28 Şubat 1921'de Batı Cephesi birliklerinde yeniden bir düzenlemeye gidilmiş ve Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 1'nci Tümenin karargahı aynı yerinde (Pazaryeri) kalmak suretiyle ona bağlı 5'nci Süvari Alayı iki bölüğe ayrılarak Yenişehir ve Menteşe'de konuşlandırılmıştır (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 279).

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 17 Mart 1921'de savunmayı daha ileride yapmak ve Yunanlılar'a karşı taarruz imkanı elde edebilmek için 61'nci Tümen'in, Bilecik-Köprühisar yolunun iki tarafında, 5'nci Süvari Alayı'nının 1'nci Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey'in emrinde, Yeniörük-Boğazköy-Tokuş-Hamzabey ve Nazifpaşa kesiminde konuşlanmasını emretmiş ve Yunanlılar'ın İncirli-Nazifpaşa mevkiinde taarruza başlaması halinde burada çok rahat bir şekilde savunma yapılacağı kanısına varmıştı (Genel

Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 285; BCA, İHF, 571, 57/66).

Yunanlılar 23 Mart 1921’de Kemalettin Sami Bey’in tümeninin görev alanı olan Tokuş mevkiinden taarruza başlamıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kemalettin Sami Bey’e Tümeniyle birlikte İncirli-Tokuş-Nazıfpaşa hattında düşmanı oyalarak zaman kazanmasını ve daha sonra İnönü mevziinin gerisine çekilmesini emretmiştir. 3’ncü Yunan Tümeni Bilecik’i işgal etmesiyle 25 Mart günü bu bölgede kalmayı tehlikeli gören Kemalettin Sami Bey, tümenine İnönü mevziine kadar çekilmeyi emretmiştir.

Kemalettin Sami Bey ve tümeni İsmet Paşa’nın emrini yerine getirmeye çalışırken, 3’ncü Süvari Tümeni saat 20.00’de düşmanla teması keserek iki koldan Arapdere güneyi-Sanday-İksuteke-Kozpınar hattına sabaha karşı ulaşmıştı. 3’ncü Süvari Tümeninin bu manevrası 1’nci Tümen’in çekilmesi için zaman kazanmasını sağlamıştır (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 320).

Savaş Türk tarafından savunma savaşı olarak devam ederken, 27 Mart’ta Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın, verdiği bir emirler doğrultusunda, Yunanlıların saldırısı üzerine karşı taarruza geçilebilmesi için tümenler yeniden konuşlandırılmıştı.

Buna göre, Kemalettin Sami Bey’e de tümeni ile birlikte Oluklu’da konuşlanması emri verilmiştir (BCA, İHF, 669, 44/78/88; Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 340).

28 Mart sabahı Yunanlılar taarruza geçmiş, Türk 174’ncü alay ile 1’nci tümenin sol kanadı top ateşlerinin etkisinde kalarak mevziilerini terk etmişlerdir. Sol kanadın mevzileri terk etmesi üzerine Kanlısirt ve Üçşehitler Tepesi, Yunan kıtaların eline geçmişti. Bunun üzerine Kemalettin Sami Bey, Gündüzbey’in sağ kanadında ihtiyat bulunmadığını bildirerek ihtiyat kuvveti gönderilmesini istemiştir (Çalışlar, 2009: 182). Grup Komutanlığı, İsmet Paşa’nın emriyle karşı taarruz yapılmasını tümen komutanlıklarına bildirmiştir. Kemalettin Sami Bey ve tümeni, Hayriye Köyü doğrultusunda ilerlemiş fakat başarı sağlayamamıştır.

Bu dönemde Türk Ordusu’nda Üsteğmen rütbesi’nde olan ve İkinci İnönü Savaşı’nda Kemalettin Sami Bey’in komutası altında olan Hasan Remzi Fertan, bu başarısızlık ardından Kemalettin Sami Bey’in askerlere olan tepkisini hatıratında şu şekilde söylemiştir;

“Ertesi sabah tümen komutanı Kemalettin Sami Bey geldi. Rast geldiği askere çok acı sözler söyledi. Alay komutanını rahatsız diye geri gönderdi. 2. Tabur komutanı Çerkez Ahmet Bey’i kovdu. Tevfik Bey’i alay komutanlığına ve beni de 3. Tabur komutanlığına

verdi. 4. Alayı derenin öteki yamacına geçirdi. Oradan alayca, bir hamlede Kanlısirt'ın yamaçlarına yamandık. Gerideki Taşlıtepe'ye getirdiği iki topla Kanlısirt'ın sağ ucuna birkaç tane atıldı” (Erdemir, 2014: 432).

30 Mart'a gelindiğinde Yunan keşif taarruzları devam etmekteydi. Kemalettin Sami Bey'in tümeni bu keşif taarruzlarında tehlike altına girmişti. Bu sebeple Kemalettin Sami Bey, 30 Mart 1921'de Gündüzbey civarında ihtiyat kuvveti bulundurmak amacıyla 40'ncü Alay ile 4'ncü Alay'a bağlı 1'nci taburun bu bölgeye getirilmesini istemiştir.

Bu sırada, Gündüzbey bölgesinde başlayan Yunan saldırısı gittikçe artmaktaydı. Kemalettin Sami Bey ve İzzettin Çalışlar'a saat 09.20'de Oluklu mevkiinden tümenleriyle birlikte taarruz için Gündüzbey'e geçmeleri emredilmişti (Tavukçu, 2019: Çalışlar, 2009: 195).

31 Mart sabaha karşı, İzzettin Çalışlar ve Kemalettin Sami Bey'in gerçekleştirdiği taarruzlarda Yunan kuvvetlerinin bir kısmı geri çekilmeye başlamıştır (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 397). Bu taarruzda 8 Yunan askeri esir alınmış ve çok sayıda mühimmat ele geçirilmiştir.

Yunan taarruzları Metristepeden devam etmişti. 4. Tümen'e Metristepe'ye taarruz etme görevi verilmiş ve Kemalettin Sami Bey de Hayriye bölgesinin güney sırtlarına gelerek, Kanlısirttaki Yunan kuvvetleriyle çarpışmıştır. Kemalettin Sami Bey, gerçekleştirdiği bu taarruz sırasında sağ el ve omuzundan yaralanmış ve tedavisi için bir süreliğine görevinden alınmıştır (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 418; Çalışlar, 2019: 209; Selek, 1973: 564).

Kemalettin Sami Bey, yaralandıktan sonra taarruza devam edilmesi için;

1.Süvari bölüğü, istihkam bölüğü ile birlikte Söğüt-Bilecik üzerinden hareket edecek.

Süvari Bölüğü, Yunan kuvvetleriyle yakın muharebede bulunacak

Beşinci Süvari Alayı takip harekatı gerçekleştirecek

1.Tümen ve Üçüncü Alay Gündüzbey'in kuzeyinde Yunan kuvvetlerine takip harekatı gerçekleştirecek

Sahra bataryası ve topçu taburu Gündüzbey'e intikal edecek

1.Hücum Taburu Teke bölgesine hareket edecek

Şeklinde emirler vererek yerine vekil olarak Binbaşı Osman Zati'yi bırakmıştır (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1999: 418, BCA, İHF, 907, 125/1, Tavukçu, 2019: 269).

Türk ordusunun yaptığı bu son taarruz Yunanlılar'ın sağ kanadına yapılmıştır. Bu taarruz son derece başarılı olmuş ve böylece İkinci İnönü Savaşı Türk ordusunun zaferi ile sona ermiştir. Yunan kuvvetleri, 1 Nisan 1921'de çekilmeye başlamış ve bundan sonra Türk kuvvetleri Bursa'ya doğru çekilen Yunan kuvvetlerine takip hareketleri yapmıştır (Selek, 1973: 564)

2.2.8. Sakarya Muharebeleri'nde Kemalettin Sami Paşa

İkinci İnönü Savaşı sonrası, Türk ordusu eksikliklerini tamamlamadan yeni bir savaşa girişmek istememesine rağmen yaşanan Kütahya-Eskişehir muharebeleri ve bu muharebelerdeki başarısızlık, Türk ordusunun bilinen eksikliklerini iyice gün yüzüne çıkarmıştı.

Eksikliklerin tamamlanması için Grup Komutanlıkları kurulmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda Batı Cephesi Komutanlığı, 61'nci Tümen Komutanı Albay İzzettin Çalışlar Bey'in, 11'nci Tümen Komutanı Albay Arif Bey'in ve 1'nci Tümen Komutanı Albay Kemalettin Sami Bey'in görev yerinin değiştirilmesi için Genelkurmay Başkanlığı'na yazı göndermiş ve bu değişiklik teklifi kabul edilmiştir (Aykut, 2006: 6).

Batı Cephesi Komutanlığı, Genelkurmay'ın verdiği emir üzerine kurulacak olan grup teşkilatını, 4 Mayıs 1921'de ilgili birliklere şu emirle bildirmiştir;

1'nci, 24'ncü ve 4'ncü Piyade Tümenleri ile 1'nci Süvari Tümeninden 3'ncü Grup, 5'nci Kafkas ve 8'nci Piyade Tümenleri ile 2'nici Süvari Tümeninden Kemalettin Sami Bey komutasında, 4'ncü Grup (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148; Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 245).

57'nci Piyade ve 4'ncü Süvari Tugayı ile Dinar, Denizli Menderes Bölgesindeki birliklerden 12'nci grup oluşturulmuştur (Aykut, 2006:7; BCA, İHF, 1137/143/2; Onuş, 2015:178).

Kemalettin Sami Bey'in ve komuta ettiği 4'ncü Grubun görev bölgesi ilk etapta Karlık, Yellice Dağı, Kabakdede, Kocakoz ve Kocak mevkiileri olarak belirlenmiştir (Aykut, 2006;11; Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1974: 54).

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde alınan yenilgi sonrası Türk ordularının Sakarya'nın doğusuna çekilmesi ile başlayan kritik dönemde Mustafa Kemal Paşa'ya Meclis kararıyla Başkomutanlık yetkisi verilmiş (Atatürk, 2009: 415) ve orduda yeniden düzenlemeye gidilmiştir.

Ağustos ortalarına doğru yapılan bu düzenlemelerde, Başkomutanlık Karargahı Ankara'da olmak üzere Batı Cephesi Komutanlığına bağlı kuvvetlerin mevzilenmesi şu şekilde olmuştur;

İzettin Çalışlar Bey'in komuta ettiği 1'nci grup birlikleriyle birlikte Mihalıççık bölgesinde,

3'ncü grup birlikleriyle birlikte Basriköy'de,

5'nci grup Emirdağ'da, 11'nci grup Yenimehmetli'de

Kemalettin Sami Bey'in başında bulunduğu 4'ncü grup Şeyhali mevkiinde mevzilenecektir (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı , 2007: 30-31; BCA, İHF,1213/48/2).

Yunan ordusu 23 Ağustos 1921'de Sakarya'nın güney kanadını kuşatarak taarruza başlamıştır. Yunan ordusunun taarruza geçmesiyle birlikte şiddetli muharebeler başlamış ve 24 Ağustos günü Türk ordusunun savaş tertibine göre Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 4'ncü grup iki tümen ile birlikte Yenimehmetli'nin güneyi, Hacımusli, Sapanca mevziine gelmiş burada Yunan kuvvetlerine karşı Tarlabayırı'ndan Sapanca Vadisi'ne kadar olan bölgeyi müdafaa etmişlerdir (Bolat, 2019: 31; Aykut, 2006: 92).

Kemalettin Sami Bey ve komuta ettiği 4'ncü grubun başarılı savunmasından sonra Yunan kuvvetleri 25 Ağustos 1921'de yeni bir taarruz planı hazırlamıştır. Kemalettin Sami Bey'in raporuna göre düşmanın taarruzu ve alınan önlemler şöyledi;

“Saat 06.00'dan itibaren 5'nci Kafkas Tümeni Cephesinde bir alayla ve saat 06.40'dan itibaren de sayısı tahmin edilemeyen ve en az iki alay olduğu tahmin edilen düşman, 61'nci Tümen cephesine taarruza başlamıştır. Düşman 07.15 'te Yıldıztepe'nin güneyinden doğuya doğru Grup cephesine yöneldiği görülmüştür. Ağır Bataryalar 61'nci Tümen'in sağ kanadından Toydemir'e kadar olan bölgeyi ateş altına alacaklar ve 61'nci Tümen Yenimehmetli'de bulunan grubun ihtiyatında bulunan taburu emrine alacaktır” (Aykut, 2009: 97).

4'ncü Grup Komutanı

26 Ağustos'ta Yunan kuvvetlerinin başlatmış olduğu Türk kuvvetlerini güneyden kuşatma ve cepheden yarma hareketi, Türk kuvvetlerinin başarılı direnişi karşısında başarılı olamamıştır. Türk kuvvetleri kesin sonuçlu bir meydan muharebesi yapmak üzere direnişe devam etmekteydi fakat bu sırada Türbetepe adı verilen bölge Yunanlılar'ın eline geçmiştir (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı , 2007: 53).

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine "*Hattı Müdafaa Yoktur Sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatanıdır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her birlik bulunuşu mevziden atılabilir. Fakat küçük, büyük her birlik ilk durabildiğı noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur*" emrini vermiştir (Atatürk, 2009: 419).

27-28 Ağustos tarihlerinde Yunanlılar'ın ciddi bir saldırısı olmamıştır. 29 Ağustos akşamı 5'nci Kafkas Tümeni cephesinden yeni bir taarruzda bulunmuş ve bu cepheyi ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Kemalettin Sami Bey bir sonraki taarruza karşı 4'ncü grubun alacağı önlemleri Tümen komutanlıklarına gönderdiği bir emirle bildirmiştir ki bu emirler şu şekildedir;

1. Birinci Süvari Tümeni 4'ncü Grubun emrinde olacak

2. 4'ncü Grup; 5'nci Kafkas Tümeni, 61'nci Tümen, 126'nci Alaydan ve bugün bizi takviyeye gelen 69'ncü Alayın 2'nci Taburu, 62'nci Alayın 3'ncü Taburu, 4'ncü Alayın 1'nci taburu ile 3'üncü Taburu, 15'nci Tümen Hücum Taburu ve 9'ncü Süvari Alayından oluşacaktır.

3. 1'nci Süvari Tümeni, Grubun sol kanadı ile 3'ncü grubun sağ kanadı arasındaki araziye örtme harekati yapacak ve iki grup arasındaki bağlantıyı sağlayacaktır.

4. 5'nci Kafkas Tümeni Karargahı'ndan bir subay görevlendirilip, Sarıhalil mevkiinde keşif yapacaklar.

5. Soğuşalı mevkiinde düşman olmaması ve buraya Süvari Tümeninin ivedi bir şekilde konuşlanması elzemdir.

6. Süvari Tümeni, hattın güneyin kadar uzanan telgraf hatlarını kesecek. (BCA, İHF, 1268, 905/2).

Yunan kuvvetleri 30 Ağustos 1921 günü taarruza ara vererek keşif hareketleri yapmaya başlamıştır. 31 Ağustos 1921'de ise Türk kuvvetlerinin 4'ncü ve 23'ncü Tümeninin sağ kanatlarına taarruza başlamıştır. Türk kuvvetlerinin topçu birliklerinin ateşleri sonucunda Yunan kuvvetleri bu taarruzu da durdurmak zorunda kalmıştır (Çalışlar, 2009: 179). 31 Ağustos'ta Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 4'ncü grup Yunanlılar'ın ele geçirdiği Çaldağı'nı geri almıştır (Aykut,2006: 112). Kemalettin Sami Bey bu sırada Şeyhali mevkiinde gözetleme yerinde olduğunu bildirmiştir (BCA, İHF, 1183/66/2).

Yunan kuvvetleri, 1 Eylül 1921'de sabahın erken saatlerinde yeni bir taarruza başlamıştır. Verilen bir emir gereğince, 15'nci ve 24'ncü Tümenlerden oluşan, Çal Mıntıka Komutanlığı kurulmuş ve bu mıntıkanın sağ kanadını Kemalettin Sami Bey ve grubunun bulunduğu Şeyhali-Sivriyol, sol kanadı ise 3'ncü grubun bulunduğu Kadıköy-Soğucalı mevkiinin oluşturacağı bildirilmiştir.

2 Eylül 1921'de Kemalettin Sami Bey, 4'ncü gruba verdiği yeni bir emre göre, destek kuvvet olarak mürettep kolorduya yardım edilecek ve Çaldağı'na düşman tarafından yapılacak bir taarruzda topçu birlikleri savunma yapacaktır. Yunan kuvvetlerinin Çaldağı'na yaptıkları taarruzda 4'ncü grup çok zorlanmış, Kemalettin Sami Bey, bunun üzerine bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre;

“Her iki tümen merkezinden gelen düşman tekrar karşı taarruzlar ile kovulmuş ise de karşı taarruz devam edemeyerek durmuş ve düşmanla bu bölgede şiddetli ve yakın muharebeler devam etmektedir. 61'nci Tümen'den aldığım bir taburu destek olarak Şeyhaliye gönderiyorum. Çaldağı ve Şeyhali arasına giren düşman kuvveti bir alaydan fazla olduğu tahmin ediliyor ve yavaş yavaş Çaldağı'ndan takviye ediliyor. Eğer Çal bölgesinden veya bir diğer taraftan düşman durdurulamazsa ve özellikle düşman yan ve gerilerimize konuşlandırdığı topçularını ateşe başlatırsa bu bölgede durmanın imkanı kalmayacaktır” (Aykut, 2006: 118).

Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanlığı, Kemalettin Sami Bey'e telefonla şu emri vermiştir; *“Yunanlılar'ın yapacağı muhtemel taarruz 1-2 saatten önce etkisini göstermez, sen ve grubun 1-2 saatten önce etki gösterecek tedbirleri alabilirsiniz.”*

Kemalettin Sami Bey, Batı Cephesi Komutanlığı'na gerekli destek kuvvetin gelmediğini, grup askerlerinin de yorgun ve bitkin bir halde olduğunu belirterek, cephane ve mühimmata ihtiyacının olduğu belirtmiştir (BCA, İHF, 1183/66/3).

Kemalettin Sami Bey, Çaldağı'nın önemini ve genel durum üzerinde oynayacağı rolü dikkate alarak, Karayavşan'a çekilen 1'nci Süvari Tümenine, tüm kuvvetleriyle Ahırkuyu üzerinden Çaldağı'na hareket emri vermiş, fakat tümen çok ağır hareket ettiğinden, Yunan kuvvetleri ilerleyerek Çaldağı'nın bazı kısımlarını elde etmiştir (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı , 2007: 57).

Yunan kuvvetlerinin savaşın 21'nci gününde önemli mevzilerini bırakarak Sakarya'nın batısına geçtiği görülmüş ve bu doğrultuda Yunan kuvvetlerinin peşinden keşif birlikleri gönderilmiş, bu keşif birlikleri Çaldağı'nın boş olduğu haberini verince 11'nci Tümen tarafından Çaldağı tekrar Türk ordusunun eline geçmiştir (Aykut, 2006: 148).

13 Eylül 1921'de, Polatlı üzerinden taarruza geçen Türk kuvvetlerinden 61'nci Tümenin bu taarruzu karşısında Yunan kuvvetleri Sakarya'nın batısına çekilmeye başlamıştı. Bu gelişme üzerine Kemalettin Sami Bey, saat 11.50'de tümenlere şöyle bir emir vermiştir;

1. Düşmanın Sakarya doğusunda hiçbir kuvveti kalmadığı anlaşılmıştır.

2. 61'nci Tümen; Mürettep kolordunun sol kanadı ile bağlantı kurarak Tırnaksız ve güneyindeki Velidede Tepesi'ne ilerleyecektir.

3. 24'ncü Tümen; 61'nci Tümen'in sol kanadından itibaren Çanakçı'ya doğru olan bölgede ilerleyecek.

4. 5'nci Kafkas Tümeni; Çanakçı istikametinde ilerleyerek 24'ncü Tümen ve 12'nci grup ile mülaki olacak.

5. Tümenler; cephelerine rastlayan Sakarya üzerinde, bulunan köprüleri tamire ve yeniden her cins köprü inşası için ivedi hazırlıkla yapmalı ve neticesini gruba bildirmelidir.

6. 61'nci ve 24'ncü Tümenler Tırnaksız'da, 5'nci Kafkas Tümeni Çanakçı'da birer rapor merkezi bulunduracaklar ve Grup emirleri bu rapor merkezlerine gönderilecek.

7. Her tümen Sakarya'ya varış zamanını ve yerini akşamdan önce birliklerinin bulunduğu hat ve karargahların olduğu yeri 1/400.0000 ölçeğindeki haritaya göre, ayırt edecek, tarif edecek ve bildireceklerdir (BCA, İHF, 30/10/54/360/11; Aykut, 2006: 153; Türkmen, 2019: 218).

2.2.9. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde Kemalettin Sami Paşa

Sakarya Meydan Muharebesi'nden zaferle ayrılan Türk ordusunun moral ve motivasyonu ile Türk milletinin orduya olan güveni artmıştı. Türk ordusu, Sakarya Zaferi'nin ardından Yunan kuvvetlerini Türk topraklarından tamamen atmak ve nihai zafere ulaşmak için Milli Mücadele'nin son safhası olan Büyük Taarruz hazırlıklarına başlamıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlandığı 13 Eylül 1921 günü Batı Cephesi'nde yeni bir değişikliğe gidilmiş ve bu doğrultuda bir kısım komutanların görev yerlerinde değişiklik yapılmıştı.¹ Kemalettin Sami Bey'de 4'ncü Grup Komutanlığı görevinden, 4'ncü Kolordu Komutanlığı görevine atanmıştır (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 149; Şimşir, 2006: 69; Türk İstiklal Harbinde Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1989: 246; Baycan, 1993: 343: BCA, İHF, 1549/9/2).

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti, genel taarruzun kış ayından önce yapılmasını istiyordu. Ne varki koşullar buna engel olmaktaydı. Cephelelerde oluşan tahribatı onarmak ve kolorduların ihtiyaçlarını karşılamak için zamana ihtiyaç vardı. Bu sırada Başkomutanlık önlem olarak, geri çekilen Yunan kuvvetlerinin yeni bir taarruza kalkışması ihtimaline karşı, Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 4'ncü Kolordu'yu Bolvadin'de, 1'nci Kolordunun da Çay dolaylarında konuşlanmasını uygun görmüştü (Şeker, 2021: 253).

10 aylık hazırlık süresi içerisinde eldeki kaynaklardan azami ölçüde yararlanılarak Batı Cephesi kuvvetleri, asker, silah, cephane ve diğer araç gereçler ile takviye edilmiş ve

¹ Büyük Taarruzda, komuta kademesi şu şekildeydi;
Başkomutan Mustafa Kemal Paşa
Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa
Garp Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa
1'inci Ordu Komutanı Nurettin Paşa
2'nci Ordu Komutanı Emin Paşa
1'inci Kolordu Komutanı Kurmay Albay İzzettin (Çalışlar)
2'nci Kolordu Komutanı Kurmay Albay Ali Hikmet
3'üncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili
4'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Kemalettin Sami
6'nci Kolordu Komutanı Kurmay Albay Kazım (İnanç)
Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin (Altay)
Kocaeli Grup Komutanı Kurmay Albay Halit (bkz. Altay,1970: 330).

bu sırada askerlerin eğitimine önem verilerek sık sık tatbikatlar yapılmıştır (Görgülü, 1999: 108).

1'nci Ordu Komutanlığı'nın taarruz planında, Yunanlılar'ın en zayıf olduğu yer değil, sürpriz bir biçimde Yunan kuvvetlerinin son derece kapalı tuttuğu ve asıl kuvvetlerinin olduğu Afyonkarahisar'ın güneyindeki Kaleciksisvrisi, Boyalıkale, Erkmentepeler (Erikmen), Belen Tepe ve Tınaztepe hattı seçilmiştir (Yüksel, 2008: 130).

1'nci Ordu'nun taarruz planına göre Kemalettin Sami Bey'in komuta ettiği 4'ncü Kolordu; Kilikmezari-Çobanoğlu hattı ile Akarçay arasından en az iki tümenle, Kaleciksisvrisi ile kendi batı sınırı arasından taarruz edecekti. Bu kolorduya ilk hedef olarak Çakırsaz, Kestanelik, Terekliyayla, Ulukaya, Çobanoğlu hattı verilmiştir. 4'ncü kolordu burada Çakırsız-Gezler hattından gelebilecek Yunan taarruzlarına karşı tedbir almakla görevlendirilmiştir (Genel Kurmay Başkanlığı, 1995: 59).

24 Ağustos 1922 günü Kemalettin Sami Bey, kurmay başkanı ve tümen komutanları yanında olduğu halde Avlakkaya'ya çıkmış, arazi üzerinde taarruzun nasıl yapılacağını tümenlerin hazırlık durumlarını ayrıntılı olarak anlattıktan sonra şu taarruz emrini verdi:

“... 6-5.Tümen; 8.Tümen sol yanı ile Kocatepe-Haticekıran-Beytepe-Tezekliyayla doğu kenarı hattı arasından Küçükkekaleciksisvrisi 1-2-3 nolu tepelere taarruz edecektir. Taarruzun ilk hedefi Küçükkekaleciksisvrisi ve 1,2 numaralı tepelerdir. Bu hat elde edildikten sonra bunlara dayanılarak 1310 rakımlı tepelere taarruza devam edilecektir. Bu ikinci safha esnasında 11. Tümen sol kanattan bu taarruza katılacaktır...” (Aykut, 2006: 214; Yüksel, 2008: 135; Genel Kurmay Başkanlığı, 1995: 62; BCA, İHF, Klasör 2160, 2160/5/20).

Kemalettin Sami Bey, aynı gün yeni bir emir almış, bu emre göre; 5'nci Tümen'in 24/25 Ağustos gecesini Beytepe'ye bir alay göndermesi, diğer birliklerin yerlerinde kalmaları ve 11'nci Tümen'in 127'nci Alayının iki taburunu da Yarıkaya'ya göndererek daha önce emniyet için yollanan taburla beraber Yarıkaya güneyinde toplu halde bulunması gerekmekteydi. (BCA, İHF, 63/5/20).

Kemalettin Sami Bey, 4'ncü Kolordu'da görev alan topçu birliklerine de şu emri vermiştir;

“...1'nci Kolordu'nun topçu Taburu ile taarruzun ilk anı için 11'nci Tümen Topçu taburu takviye olarak gidecektir. Bütün topçular 24-25 Ağustos sabahına kadar mevzi, hedef ve gözetleme yerlerini keşif ve korunaklı yerlerini ve muharebe çizgilerini ikmal edeceklerdir...” (Aykut, 2006: 215).

26 Ağustos 1922 sabahı gün ağarmadan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve 1'nci Ordu Komutanı Nurettin Paşa, Afyon Kocatepe'de gözetleme yerindeydi. Yunan başkomutanı'nın karargahı ise İzmir de bulunmaktaydı.

26 Ağustos 1922 sabahı Türk taarruzu başlamıştır. Bu taarruzlarda Türk topçu birlikleri önemli başarılar elde etmiştir.

Türk Ordusu'nun hedefleri arasında 1310 rakımlı Erkmen Tepeleri bulunmaktaydı. Kemalettin Sami Bey, 11'nci Tümen'e, 1310 rakımlı tepelerin batıdan kuşatılmak suretiyle taarruza başlanmasını emretmiş ve bunun yanısıra 5'nci Tümenine de aynı emri vererek 12'nci Tümeni, Avlak Yaylasına bu kuvvetlere destek olarak yanaştırmıştır (BCA, İHF, 2273, 2273/23/2; Genel Kurmay Başkanlığı, 1995: 97).

Gerçekleşen taarruzlarda Belentepe düşürülmüş fakat Yunanlıların destek kuvvetlerinin gelmesiyle birlikte 1310 rakımlı Erkmen Tepe'ye yapılan taarruz başarısız olmuştur. Kemalettin Sami Bey, eldeki birlikler ile bu tepelerin alınmasında başarılı olunamayacağı hissine kapılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, buradaki başarısızlığın nedenini şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur;

“Biz ağır topçularımızı mevzilere getirebilmek için yollar yapmaya mecbur olmuştuk. Bu bölgeyi tanıyanlar için bilinmektedir ki, burası tekerlekli araçların ilerlemesine uygun olmayan bir yerdir, yol yoktur. Bundan dolayı ondan daha ilerisine yol yapabilmek için düşmanla çarpışmak gerekiyordu. Sonra 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin etkisinden uzaktı. Oradaki taarruzlarımızda topçu arabalarımızın tekerlekleri geçmediği için cebel toplarıyla korunmak zorundaydı. Onun için diretildi. Bu nokta o kadar çok mühimdir ki: düşman bütün kuvvetleriyle ve bütün araçlarıyla orasını elinde tutmaya çalışıyordu” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I: 270).

Bunun üzerine Türk ordusu, 27 Ağustos 1922'de Kemalettin Sami Bey, Halit Bey, ve Derviş Bey'lerin komuta ettiği kolordular ile 1310 rakımlı Erkmen Tepelerine yeniden taarruza başlamıştır. 4'ncü Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Bey, 27 Ağustos sabahı 5'nci Kafkas Tümeninin bulunduğu mevkiye gelerek *“Ordumuza kesin sonucu sağlayacak olan 1310 rakımlı Erkmen Tepe elde edilecek , korkusuzca taarruz edilecek, birlikler yok olma pahasına sarsılsalar bile 1310 rakımlı tepeler elde edilecek”* diyerek kararlılığını bu taarruzun önemini ortaya koymuştur (Belen, 2014: 436).

Kemalettin Sami Bey'in bu emri üzerine 1310 rakımlı Erkmentepe'ye, Yunan kuvvetlerinin güçlü top atışlarına rağmen Türk taarruzları başlamıştı. 126'ncı Alay soldan taarruza devam ederken, bu sırada 34'ncü alay 1310 rakımlı tepeyi ele geçirmiştir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos'ta Erkmen Tepelerine yapılan bu taarruz hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur;

“...27 Ağustos sabahı 1310 rakımlı tepeye karşı doğrudan doğruya Dördüncü Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Bey'in katılımıyla son derece ustaca bir taarruz düzenlendi ve bunun sonucu olarak 1310 rakımlı Erkmentepesi düşmandan alındı ve buradaki düşman yenik ve perişan halde kuzey'e doğru atıldı...” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I: 273).

Bu taarruzdan sonra Yunan kuvvetleri, geri çekilmeye başlamış ve geri çekilen Yunan kuvvetlerine Türk Ordusu'nun takip hareketleri başlatmıştı. 29 Ağustos 1922'de takip hareketi devam etmiş ve akşam saatlerinde Kemalettin Sami Bey, 5'nci Kafkas Tümeninden 9'ncü Alayı takviye olarak 3'ncü Kafkas Tümenine verip, cephede Yunan direncini kırmıştır ve bunun üzerine Yunan kuvvetleri Çalköy mevkiine doğru çekilmeye başlamıştır. Kemalettin Sami Bey, 30 Ağustos günü de taarruza devam ederek Yunan kuvvetlerinin bütün tümenlerini ortadan kaldırmak için kararlı bir duruş sergilemiştir (Erdoğan, 2021: 301).

Farklı noktalardan sıkıştırılan ve yıpratılan Yunan kuvvetleri, 30 Ağustos'ta büyük bir meydan savaşı yapmaya zorlanmış ve 30 Ağustos 1922 günü Mustafa Kemal Paşa yanında 1'nci Ordu Komutanı Nurettin Paşa ve 4'ncü Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Bey ve diğer karargah subaylarıyla birlikte Zafertepe adı verilen yere, muharebeyi idare etmek için gelmiştir (Erdoğan, 2021: 324).

Kemalettin Sami Bey, 30 Ağustos 1922 günü tümen komutanlıklarına telefonla bir emir vermiş ve bu emir Türk Ordusu'nun nihai başarıya götürecek taarruzun emri olmuştur.

Kemalettin Sami Bey'in tümen komutanlıklarına gönderdiği emrin içeriği şöyledir;

Dün Cephemizde muharebe eden düşman geceleyin, tarafımızdan yapılan taarruz üzerine geri çekilmeye mecbur olmuştur ve Hamurköy ile Çalköy istikametine sürülmüştü. Düşmanın Hamurköy kuzeyinde birkaç topla birkaç piyadesi 12'nci Tümen cephesinde bulunmaktadır. Çal istikametine çekilen düşman kuvvetleri anılan köyü yakmış ve köyün doğusunda bir artçı bırakarak, battıya ve adatepe doğu eteklerinden Dumlupınar istikametine geri çekilmektedir.

Birinci kolordu Dumlupınar mevzilerini işgal etmiş uşak istikametine ilerlemek emrini almıştır. 3 üncü süvari tümeni Gobek'i işgal etmiştir. altıncı kolordu resul baba kuzeyinden hamur köy istikametine gitmektedir

Kolordu düşmanı geri çekilme hattını kesmek üzere verilen istikametlerde her neye mal olursa olsun taarruzla perişan edecektir. Tümenler şimdiye kadar görevlerini savunma ile ilgili olarak yapmışlar ve düşman etkili olamamıştır

Tümenler öğleden sonra saat 14'te aşağıda belirtilen istikametlerini taarruz edeceklerdir

12'nci Tümen: hamur köy kuzeyi ile Çalköy arasındaki hatta taarruz edecek dereköy çiftliği- Akbürüm- Kırkpınar hattına karşı keşif yaptıracak ve bu çevredeki birliklerimiz ile bağlantı kurmaya çalışacaktır.

11 inci Tümen: 12 nci Tümen ile 5 inci Kafkas tümeni arasından çalköy istikametinde taarruz edecektir.

5 inci Kafkas tümeni: Bostancı harabesi üzerinden camili ören harabesi güneyindeki sırtlara taarruz edecektir 3 üncü Kafkas tümeni 5 inci Kafkas tümeninin alayını geri verecektir

5 inci kolordu Silkisaray'da bir santral oluşturacak ve tümenler kendilerini buraya konuşlandıracaktır.

4'ncü Kolordunun gözetleme yeri öğleden sonra bakırcı sırtları ile arpalı arasında bulunacaktır (Aykut, 2006: 250).

Bu emirden sonra 4'ncü Kolordu tüm tümenleriyle birlikte topyekün taarruza geçmiştir. Bu taarruzda Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başlamış ve Türk ordusu nihai zafere ulaşmıştır. 31 Ağustos'tan itibaren de Türk ordusu, Yunan kuvvetlerine yönelik takip hareketleri düzenlemiştir (BCA, İHF, 2020/72/24).

Türk ordusunun başarılı taarruzun sonrasında geri çekilen Yunan kuvvetlerine karşı takip hareketleri ile ilgili olarak Kemalettin Sami Bey'in verdiği şu şekildedir;

Düşmanın aslanlar da yenilerek kızıltaş deresi vadisi ile batıya çekilebilen kuvvetlerinin bazı kısımları, Süvari Kolordumuzun baskısı karşısında, Murat dağlarının güneyine geçerek Cumburdu üzerinden Galef Dağı ile Elma Dağı arasındaki Kosura Vadisi'nden güneye doğru ilerlemiştir. Düşmanın mütekarrib ve Karacahisar köylerini

yaktığı köylüler tarafından haber verilmiştir. Ayrıca düşmanın bazı kısımlarının Elma Dağı ile Kızıldağ arasından güneye ve güneybatıya doğru ilerlemesi muhtemeldir.

5 inci Kafkas tümeni büyük 1 kısmı ile Köküm- Kündüzler- Gavurvıran bölgesinde kalacak ve Galef Dağı- Kosura Vadisi- Elmalı Dağ hattına ilerleyerek düşmanı esir edecektir.

23'ncü Tümen bulunduğu yerden istikametini değiştirerek büyük kısmıyla Yenice-Palamutçuk-Uşak kuzey bölgesinde bulunacaktır. Kızıl Dağ-Uşak-Gediz mntikasına kadar olan bölge dahilinde kuzeye doğru ilerleyerek ve 5'nci Kafkas tümeni ile bağlantı sağlayarak bu çevredeki düşmanı esir edecektir.

11'nci Tümen Bozkuş'ta kalacak ve her iki tümen ile teması koruyacak gerektiğinde derhal, 5'nci Kafkas Tümeni ile 23'ncü Tümenen birine takviye birlik olarak gidecektir (Aykut, 2006: 258).

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de yayınladığı bir bildiri ile zaferin müjdesini vermiş ve bu bildiriye verdiği “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir ileri*” emri üzerine Ege'ye doğru giden Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girerek Batı Anadolu'yu Yunan işgalinden kurtarmış ve bu zafer sonucu Türk Milli Mücadelesinin askeri mücadele safhası sona ermiştir.

Kemalettin Sami Bey, cephede olduğu süre içerisinde komuta heyetinden doğan bir anlaşmazlık sonucu istifa etmek zorunda kalmış ve bir süreliğine cepheden uzak kalmıştı. Bu olay şu şekilde cereyan etmişti: Savaş esnasında Kemalettin Sami Bey'in kolordusunda tümen komutanlıklarından biri boşalmış ve İsmet Paşa da bu tümene Salih Omurtak'ı atamak istemişti. Bunun üzerine Kemalettin Sami Bey, itiraz ederek şayet bu atama gerçekleşirse gerekirse istifasını vereceğini söylemiş ve sonrasında da istifasını vermiştir. Fakat bir süre sonra İsmet Paşa'ya giderek cepheye geri dönmek istediğini söylemesi üzerine İsmet Paşa bunu olumlu bulmuş ve Fevzi Paşa'dan istifa dilekçesini işleme koymamasını rica ederek, Kemalettin Sami Bey'in tekrar kolordusunun başına geçmesini sağlamıştır (Selek, 2019: 989).

Büyük Taarruz'a 4. Kolordu Kumandanı sıfatıyla katılarak, emrindeki dört fırka ile başarılı mücadeleler gerçekleştirmiş olan Kemalettin Sami Bey, bu zaferde önemli bir rol oynamış ve başarısına binaen rütbesi 31 Ağustos 1922'de Miralvalık (Tuğgeneral)'a yükseltilmiştir (Süslü & Balcıoğlu, 1999: 148).

Kemalettin Sami Paşa, daha sonraları Bursa’da öğretmenlere verdiği demecinde, Milli Mücadele ile ilgili şu tespitte bulunmuştur;

“Bu samimi mecliste orduyu temsilen ben bulunuyorum. Bunun için arkadaşlarım namına söylemek istiyorum. Buna kat’iyen emin olunuz ki ordu zaferini millete istinad ederek kazanmıştır. Zaten ordu ile milletin birbirinden farkı yoktur. Siz bizsiniz, biz siziz; binaenaleyh bu harikaları yapan, bu zaferi gösteren sizsiniz biz değiliz. Siz emrettiniz biz yaptık. İşte Anadolu bu esasa istinaden bir halk hükümeti olmuştur” (Sami, 1962: 8-9).

2.2.10. Milli Mücadele’den Sonra Yaşanan Siyasi Olaylar ve Kemalettin Sami Paşa’nın Siyasi Yaşamı

Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasının ardından yapılan müzakereler neticesinde Mudanya’da bir konferans toplanmıştır (Howard, 2018: 354). Mudanya Konferansı’nda Türkiye’yi, İsmet Paşa temsil etmiştir. 3 Ekim 1922’de toplanan konferansın başlıca konuları, Doğu Trakya’nın Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılarak Türklere verilmesi ve barışın imzasına kadar Boğazlar ve İstanbul’un tabi olacağı hükümlerdi. Yunanlıların uzlaşmaz, Türklerin de kararlı tutumları nedeniyle konferans oldukça tartışmalı geçmiş ve nihai sonuç 11 Ekim 1922’de ateşkesin imzalanmasıyla alınmıştır (Tansel, 1974: 212). Bu büyük başarı ile Mondros ve Sevr antlaşması tamamen hükmünü yitirmiştir (Aydemir, 1993: 211).

Mudanya Konferansından sonra Lord Curzon’un girişimleriyle barış görüşmelerine başlanmıştır. Barış görüşmeleri için toplanacak konferans için İsviçre’nin Lozan şehri seçilmiştir. Müttefikler’in hem İstanbul hükümetini hem de Ankara hükümetini barış görüşmelere davet etme girişimi TBMM’nin tepkisine yol açmış ve Mustafa Kemal Paşa bu ikiliğe son vermek için saltanatın kaldırılmasını bir zorunluluk olarak görmüş ve saltanat 1 Kasım 1922’de TBMM’nin aldığı kararla kaldırılmıştır.

Lozan görüşmelerine Türkiye’yi temsilen katılacak devlet adamı Mustafa Kemal Paşa’nın kararıyla İsmet Paşa olmuştur. 27 Ekim 1922’de Yusuf Kemal Bey’in yerine İsmet Paşa, Hariciye Vekaleti görevine getirilmiş ve konferansa katılmak için resmi işlemler de tamamlanmıştı (İnönü, 1998: 59).

Lozan Konferansı’nda tartışmalar oldukça şiddetli geçmiş hatta yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde konferans kesintiye uğramıştır. Konferans’a verilen ara da Türkiye, İzmir İktisat Kongresini toplamış ve yeni Türkiye’nin iktisadi hedefleri belirlenmiş (Boratav, 2009: 45) ve bu bir bakıma İtilaf Devletlerine bir mesaj niteliğinde olmuştur.

İsmet Paşa bu konferansta ciddi bir siyasi savaş vererek, Türkiye'ye elde ettiği önemli kazanımlarla gelmiştir.

Millî Mücadele kazanılmış, saltanat kaldırılmış ve dolayısıyla yeni Türk Devleti'nin temelleri atılmıştı.

Bu dönemde 11 Ağustos 1923 günü İkinci dönem TBMM, ilk toplantısını yapmıştır.

İkinci dönemde TBMM'ye 187 milletvekili seçilmiş ve yapılan seçimler sonucu Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçilmiştir (Çavdar, 2019: 280).

Kemalettin Sami Paşa'da bu seçimlerde Sinop Merkez'de 63, Boyabad Kazası'ndan 82, Ayancık Kazası'ndan 54, Gerze Kazası'ndan 42 olmak üzere 241 oy alarak Sinop Milletvekili olarak TBMM'ne girmiştir (Şimşir, 2006: 72).

26 Ekim 1923'te Fethi Bey kabinesinin istifa etmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 gecesini evinde bir yemek tertip etmiş ve bu yemeğe davet edilen İsmet Paşa, Kemalettin Sami Paşa, Halit Paşa ile Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuat, Afyon Milletvekili Ruşen Eşref Bey'lere bir gün sonra Cumhuriyetin ilan edileceğini bildirmiş ve 29 Ekim 1923'te Halk Fırkası grubu, bakanlar kurulu meselesini tartışırken Kemalettin Sami Paşa bir önerge vererek, hükümet sorununun Mustafa Kemal Paşa tarafından çözülmesinin uygun olduğunu ve bu işin ona bırakılmasını teklif etmiştir (Çavdar, 2019: 282).

Kemalettin Sami Paşa'nın TBMM'de kendi el yazısı ile yazmış olduğu hal tercümesinde Meclise katılmadığını yazmıştır (TBMM, Kemalettin Sami Paşa'nın Hal Tercümesi). Kemalettin Sami Paşa, Sinop Milletvekilliği görevi sırasında Mondros Mütarekesiyle birlikte Almanya ile kesilen ilişkilerin yeniden kurulması amacıyla, 3 Mart 1924'te imzalanan "*Türk-Alman Dostluk Antlaşması*"(BCA, 30-18-1-1/9-18-20)'ndan sonra, 8 Ekim 1924'te Meclis'ten izinli sayılarak Berlin Büyükelçiliği görevine getirilmiştir. Bu tarihlerde askerlik mesleği devam eden Kemalettin Sami Paşa, 1926'da Korgeneralliğe terfi ettirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerin siyasetten ayrılması politikası kapsamında, 1928'de askerlik mesleğinden emekli olarak görevine Berlin Büyükelçisi olarak devam etmiştir.

BÖLÜM III

3.KEMALETTİN SAMİ PAŞA'NIN BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİ DÖNEMİ FAALİYET VE DEĞERLENDİRMELERİ (1924-1934)

3.1.Dönemin Genel Özellikleri

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de başlayan süreçte, Atatürk'ün Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarma hedefi doğrultusunda devrimler yapılmaya başlanmış ve ilk olarak 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırılmış, 20 Nisan 1924'te Cumhuriyet'in ilk anayasası Teşkilat-ı Esasi yürürlüğe girmiştir (Erüreten, 1999: 20).

Yine bu yıl içerisinde cumhuriyet döneminin ilk çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış ve 17 Kasım 1924'te Terakkiver Cumhuriyet Fırkasının kurulmuştur. Bununla birlikte Şeyh Sait İsyanı ile ilgili yapılan soruşturma sonrası 3 Haziran 1925'te Terakkiver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla birlikte bu ilk deneyim başarısız olmuştur (Mumcu, 1971: 135; BCA, 30-18-1-1/14-32-19).

Yine bu dönemde Şeyh Sait İsyanının bastırılmasının ardından isyanların çıkmasını önlemek ve toplumsal düzenin korunmasını sağlamak amacıyla Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve buna müteakip İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Atatürk öncülüğünde bu dönemde gerçekleştirilen inkıplara bakacak olursak; kadın hakları, şapka ve kıyafet devrimi, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, Soyadı Kanunu, lakap ve unvanların kaldırılması, uluslararası saat, takvim ve rakamların kabulü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile öğretim birliğinin sağlanması, Latin harflerin kabulü gibi, Türk toplumunu modern toplumlar seviyesine çıkaracak birçok devrimin gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

Yine bir başka devrim ekonomi alanında yapılmak istenmiştir. Bu anlamda, 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi iktisadi devrimlerin yapılması için bir başlangıç niteliğindedir. Daha sonra ekonomide sanayileşmenin hızlanması adına Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çeşitli sanayi alanlarında fabrika ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar sermaye ve teknoloji bakımından ileri ülkelerin desteği ve ortaklığı sonucu oluşturulmuşlardır.

1923-1929 arasında Liberal ekonomi benimsenmiş esas olarak özel girişim yoluyla sanayileşme politikası desteklenmiştir. 1929 buhranının yarattığı sonuçlar üzerine Türkiye

ekonomi politikasını değiştirmek zorunda kalarak, Devletçilik politikası 1930 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır (Bulut, 2003: 83).

Türkiye’de bunlar olurken dünyada da birtakım gelişmeler yaşanmaktaydı. Bunlardan birisi Locarno (Konferansı) Antlaşmasıydı. 5-16 Ekim 1925’te toplanan konferansın amacı; müttefik devletler ve Almanya arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve ilişkileri olumlu yönde tesis etmek, Avrupa’da istikarı sağlamak ve devletlerarası güven problemlerinin önüne geçmektir. Locarno Antlaşması Avrupa’da yeni bir dönemin başlangıcı niteliğinde olmuştur. (Özdam & Karaca, 2018: 87).

Bu konferansta Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında güvenlik antlaşması ile Almanya-Belçika, Almanya-Fransa, Almanya-Polonya ve Almanya-Çekoslovakya arasında tahkim sözleşmeleri imzalanmıştır (Cevizliler & Öncü, 2013: 18).

Böylece, Avrupa’da barış geçici süreliğine sağlanmış olmakla birlikte, bir süre sonra İtalya ve Almanya’nın yayılcı siyaseti, 1930’lu yıllardan sonra tüm Avrupa’yı endişelendirmeye başlamıştı.

Türkiye’nin bu dönemde yürüttüğü dış politika, Atatürk’ün “yurtta sulh, cihanda sulh” vecizesi doğrultusunda barışçı bir politika olarak yürütülmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra diğer ülkelerle kurulan ikili ilişkilerde özellikle Almanya ile olan ilişkilere önem verilmiş ve bu ilişkiler hem Almanya hem de Türkiye açısından önemli görülmüştür.

3.1.2. Türk-Alman İlişkilerinin Yeniden Canlanması

I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorluklar yıkılarak yerlerini yeni rejimler almıştır. Bu doğrultuda Almanya ve Türkiye’nin siyasi durumunda benzerlikler oluşmuş, Almanya’da 9 Kasım 1918’de Weimar Cumhuriyeti kurulurken, Türkiye’de 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde gelişen ve hatta Birinci Dünya Savaşı’na müttefik olarak girilen Almanya ile olan ilişkiler Mondros Ateşkes Antlaşması ile kısa süreliğine kesintiye uğramakla birlikte (Bütüner, 2016: 262) Türkiye Cumhuriyeti döneminde hızlı bir gelişim göstermiştir.

Almanya ile ilişkilerin 1923-1933 arasındaki siyasi gelişimi yavaş seyrederken, daha çok ekonomik ve kültürel alanda hızlı bir gelişme göstermiştir.

Dönemin Türk Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik ilgisinin ağırlıklı olarak ekonomi sahasında olduğunu, bu durumun siyasi ilişkilerin yavaş ilerlemesine neden olduğunu vurgulamıştır (Yılmazata, 2014: 5).

Bu dönemde Türkiye-Almanya ile ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik 3 Mart 1924'te, Türkiye adına Hariciye Vekaleti Müsteşarı Tefik Kamil Bey, Almanya adına Hans Freytag tarafından imza edilen "*Türk-Alman Dostluk Antlaşması*" yapılmıştır (BCA, 30-18-1-1/ 9-18-20; Koçak, 2013: 9). Bu antlaşma daha çok karşılıklı konsolosluklar açılması ve iki ülke arasında hukuki durumun belirlenmesine yöneliktir.

Ticari ilişkilere zemin hazırlayan gelişme de 12 Ocak 1927'de imzalanan İkamet Antlaşması ile olmuş ve bu antlaşmayla her iki ülkenin vatandaşlarına ikamet kolaylığı sağlanarak ticari faaliyetlerde bulunulması kolaylaştırılmıştır (Kılıç, 2004: 125).

İkamet Antlaşması (1927) dışında Hakem ve Uzlaşma Antlaşması (1930), Türk-Alman Konsolosluk Antlaşması (1931), Suçluların İadesi Antlaşması (1932) gibi bir dizi antlaşmalar imzalamıştır (Koçak, 2013, s. 37-38).

Türkiye, bu dönemde I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgiyi ve bu savaştaki yıkımı da göz önünde bulundurarak, Almanya ile askeri ilişkilerden kaçınmıştır.

Türkiye'nin kalkınma hamlesinde önemli bir yer tutan tekstil, maden, selüloz, kimya, cam ve seramik sanayi ve daha birçok alanda Alman yatırımları görülmüş ve bu alanlarda sanayi kuruluşları Alman desteği ile oluşturulmuştur (Özgüldür, 1993: 50). Bunların yanı sıra, Türkiye'de hava sanayisinin geliştirilmesi yolunda da Alman yatırımlarının etkisi görülmüş, bu doğrultuda 1926'da Alman Junkers Firması ile oluşturulan ortaklıkla hava sanayinin geliştirilmesi yolunda ilk adım atılmıştır (Bolat & Nizamoğlu, 2019: 122).

Türkiye ve Almanya arasındaki ekonomik gelişmelerin seyrinde 1928-1929 yılları arasında ithalat ve ihracat oranlarına bakıldığında iki ülkenin de ticaret hacminin giderek büyümüş olduğunu görmekteyiz (Özgüldür, 1991: 56).

Türkiye bu dönemde özellikle sanayi gelişimine hız kazandırmak için Almanya'dan "clearing" bir diğer deyişle takas yöntemini kullanarak başta demiryolu olmak üzere birçok teknoloji ürünü temin etmiştir (BCA, 30-10-0-0/231-554-5-12; Yılmazata, 2014: 7). Almanya ile yapılan bu takas yönteminde Almanya, vereceği ürünlerin fiyatlarını belirleyerek, vadeye bölmüş ve bu şekilde Türkiye'ye kredi açmış ve Türkiye de bunun karşılığında Almanya'ya hazine bonoları vermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak tüm dünya ülkelerini olumsuz yönde etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, bu dönemde en çok etkilediği ülkelerden birisi de Almanya olmuştur. Bu krizin yarattığı durumdan Türk-Alman ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilenmiş ve iki ülke arasındaki ticarete büyük düşüşler yaşanmıştır (Dağlı, 2013: 21).

Almanya, savaş sonrasında başlangıçta Türkiye ile olan ilişkilerini yürütmek için İstanbul'da bulunan İsveç elçiliği kanalını kullanmış ve görünüşte, resmi olarak doğrudan bir ilişki içerisinde olunmamıştır. İki ülke arasında resmi ilişkiler Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra kurulmuş ve Dostluk Antlaşmasının imzalanmasının ardından karşılıklı olarak elçiler görevlendirilmiştir. Almanya ilk olarak Rudolf Nadolny'yi Türkiye'ye büyükelçi olarak atarken, Türkiye'de Kemalettin Sami Paşa'yı Berlin'e büyükelçi olarak göndermiştir. Kemalettin Sami Paşa 8 Ekim 1924'te (Koçak, 2013:15). Rudolf Nadolny de Mart 1925'te görevine başlamıştır (Soysal, 1989: 246).

Kemalettin Sami Paşa, 7 Mart 1924'te Berlin'de yapılan resmî törenle Alman Cumhurbaşkanı Friedrich Ebert'e güven mektubunu sunmuştur.

3.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği Dönemi Faaliyetleri (1924-1934)

3.2.1. Almanya'nın Dış Politikası Üzerine Kemalettin Sami Paşa'nın Değerlendirmeleri

3.2.1.1. Almanya-İngiltere İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın diğer devletler ve iç politikası ile ilgili olarak tuttuğu, 12 Kasım 1929 tarihli raporda, İngiltere'nin Avrupa siyasetindeki yeri ve Almanya ile olan ilişkileri de incelenmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın bu izlenimlerine göre:

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletlerinin yeni durumu ve yeni ihtiyaçları karşısında günden güne birbirlerinden uzaklaştığı görülmüştür. Young Planının kabul tarihine kadar zorla birlik manzarası gösterebilmiştir. Başta İngiltere olmak üzere, birbirlerinden ayrılan İtilaf Devletleri yeni siyasi mevkiler aramaya başlamıştır.

İngiltere'nin Avrupa siyasetindeki gerilemesi bunun yanı sıra Amerika'nın dünya siyasetinde işgal ettiği kuvvetli mevki, İngiltere'yi Amerika tarafına yönelmeye itmiştir. I. Dünya Savaşı'na öncülük eden İngiliz-Fransız cephesi, İngiltere tarafından ihmal edilince, Fransa ciddi bir endişeye düşmüştür. Fransa'nın İtalya ile arası iyi olmadığından -keza Almanya ile de bu durum aynıdır-. Rusya'nın da Fransa'ya karşı samimiyet ifade eden

vaziyeti olmamasından dolayı Fransa, Avrupa siyasetinde kendini çok yalnız hissetmiştir. Fransız diplomatlar, Avrupa siyasetinde yeni bir propagandaya başlamış ve İngiltere’de buna seyirci kalmıştır.

İngiltere o ana kadar bu olayların dışında kalarak Fransa’nın propagandasını zaafa uğratmıştır. Son zamanlarda Pan Avrupa hakkında Berlin’de birçok konferans verilmiştir. Bu konferanslarda Pan Avrupa demek Alman-Fransız itilafı demek olduğu ileri sürülmüştür. Almanya’da İngiltere dostluğuna verilen kıymet kadar Fransa dostluğuna da önem verilmekteydi. Fransa’nın yalnız kaldığı Avrupa’da Almanya aleyhine hareketi olmayıp bu daha ziyade siyasi bir hamleden ibarettir.

Burada Kemalettin Sami Paşa’ya göre Avrupa’nın ve bilhassa Fransa’nın düştüğü buhrandan kurtulma imkânı zordur (BCA, 501-314-31-124225-1).

3.2.1.2. Almanya-Fransa İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa’nın Almanya-Fransa ilişkileri ile ilgili raporunda yer alan değerlendirmelere göre:

Fransa, Almanya’ya Tamirat meselesinden ötürü düşmanca bir politika sergilemişti. Kemalettin Sami Paşa’ya göre Almanya-Fransa ilişkilerinin dönüm noktası, tamirat meselesinin çözüme kavuşturulmasına bağlıydı.

1931’in temmuz ayında Fransa’nın Hoover’ın planına olan karşıtlığı ve bu planın uygulanmasına yönelik süreci uzatma politikası, Almanya’nın ekonomisinde büyük sıkıntılara yol açmıştır.

Kemalettin Sami Paşa bu sıkıntının, kısa vadeli alınan borçlarla uzun vadeli borçların kapatılmaya çalışılmasından kaynakladığını vurgulamıştır. (BCA, 501-314-31-124225-1)

Kemalettin Sami Paşa, Almanya’nın dış siyasetinde başarılı bir sınav veren Dışişleri Bakanı Stresemann’ın Fransa’ya yönelik barışçı ve pozitif siyasetine de değinerek bunun barışçıl bir hava yaratabileceği tahmininde bulunmaktadır.

3.2.1.3. Almanya-Çekoslovakya İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa, Çekoslovakya’nın Alman dostluğuna son derece önem verdiğini belirtmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Almanya’nın da bu ülke ile iyi geçinme sebebini Çekoslovakya’da yaşayan Alman nüfusuna dayandırmış ve Çekoslovakya’nın o dönemdeki demografik yapısını raporunda şu şekilde belirtmiştir: Almanlar- 3.150.000; Çeh- 7.000.000;

Slovak- 2.000.000; Macar- 750.000; Ukrayna- 470.000; Yahudi- 181.000; Leh-76.000; Diğer- 240.000.

Buna göre o dönemde Çekoslovakya’da yaşayan Alman nüfusunun azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir.

Kemalettin Sami Paşa, Alman nüfusunun sayıca fazla olmasının yanı sıra iktisadi alanda da bu nüfusun önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu dönemde Çekoslovakya’nın sanayisinin büyük bir kısmının Almanların elinde olduğunu vurgulamıştır.

Böyle olmakla birlikte, Çekoslovakya’da yaşayan Almanlar ile Alman Hükümeti arasında gerilimin olduğunu belirten Kemalettin Sami Paşa, bunun sebebi olarak da Alman hükümetin, bu kişileri yeterli derecede faaliyet göstermedikleri noktasındaki eleştirilerini göstermektedir (BCA, 501-314-31-124225-1).

3.2.1.4. Almanya-Amerika İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa’nın Almanya’nın ABD ile olan ilişkilerine dair yaptığı değerlendirmelere göre:

Almanya’nın tamirat meselesine ilişkin düzenlenen Young Planı ve Amerikan Başkanı Hoover’ın Almanya’nın ödemesi gereken bu borcu bir sene ertelenmesi planı Almanya- Amerika ilişkileri açısından önemli bulunmaktaydı.

Hoover, I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan devletlerin ödemesi gereken tamirat masraflarının ilgili devletlerin ekonomisine göre azaltılmasını teklif etmişti. Fransa karşı çıktığı Hoover’ın bu teklifi Almanya açısından olumlu karşılanmıştır. Bu noktada Kemalettin Sami Paşa, Fransa’nın tamirat meselesi hakkında Almanya’ya karşı uyguladığı politikanın düşmanca olduğunu vurgulamaktadır.

Amerika I. Dünya Savaşı sonrasında siyaseten göz önünde olmaya başlamıştır ki Wilson ilkelerini yayımlamakla dünya kamuoyunun sempatisini kazanmayı amaçlamıştır. Kemalettin Sami Paşa da Amerika’nın zaman zaman pasif bir siyaset izlemekle beraber dünya siyasetinde dengeleyici bir unsur olduğu görüşünü vurgulamış ve Almanya kamuoyunda da bu dengeleyici unsura karşı olumlu tepkilerin oluştuğunu ifade etmiştir. (BCA, 501-314-31-124225-1)

3.2.1.5. Almanya-Avusturya İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa, Almanya ile Avusturya ilişkilerinin bu dönemde olumlu yönde geliştiğini ve ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinin, iki ülke arasındaki Gümrük Birliği Antlaşması'na dayandığını vurgulamıştır (BCA, 501-314-31-124225-1)

Bu dönemde Avusturya ile “Anschluss” fikri olarak bilinen Almanya'nın Avusturya ile birleşmesini öngörülmekte ve bu yönde siyaset izlenmekteydi.

Kemalettin Sami Paşa, bu konuya ilişkin Alman dışişlerinden Schubert ile 1928 yılının temmuz ayında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı gibi bir düşüncesinin olmadığına inanmaktaydı. Ne var ki Schubert ile gerçekleşen bu görüşme Kemalettin Sami Paşa'nın bu düşüncesinde yanıldığını ortaya koymuştur. Schubert bu görüşme de Almanya'nın Avusturya ile birleşmesinin gerekliliklerini sıralamış ve Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'nin her türlü genişleme siyasetine karşı olduğunu, bunun örnek oluşturabileceğini ve hatta İtalya'nın da bu siyasete eğilimli olduğuna vurgu yapmıştır (Koçak, 2013: 31).

3.2.1.6. Almanya-İtalya İlişkileri

Bu dönemde, Almanya ile İtalya arasında ilişkiler olumlu yönde gelişmeye devam etmekteydi. Kemalettin Sami Paşa'nın raporundan yola çıkarak İtalya, Almanya ile yakınlaşmak için tüm fırsatları değerlendirmiş ve özellikle Hoover'ın tamirat meselesi planında Almanya'nın yanında olmuştur. Bununla birlikte, Kemalettin Sami Paşa'ya göre, İtalya Almanların “Anschluss” politikasına sıcak bakmamış ve Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi halinde mevcut dengelerin değişeceğini savunmuştur. Yine Sami Paşa raporunda, İtalya'nın Almanya'nın “Anschluss” politikasına karşı izleyeceği siyaset üzerinde tahminlerde bulunmuş, buna göre İtalya'nın hedefi Avusturya'yı nüfuz altına almak ve Almanya ile birleşmesine engel olmaktı. Bununla birlikte İtalya, Almanya'ya diğer konularda tam destek vereceği ve özellikle Fransa'ya karşı Almanya'nın yanında olacağını ifade etmiştir (BCA, 501-314-31-124-225-1).

3.2.1.7. Almanya-Türkiye İlişkileri

Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya-Türkiye ilişkilerine yönelik tespit ve görüşleri oldukça önemlidir.

Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden canlanan Türkiye ile olan ilişkileri sonucu ekonomik ortaklıkların hızla geliştiğini ve bu gelişmelerin de sanayi alanında yoğunlaştığını ifade etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa raporunda, Türkiye ile Almanya arasındaki zorunlu ekonomik ilişkiler ve iki ülkeyi birbirine bağımlı kılan noktalar üzerinde de durmuştur. Buna göre Türkiye, bölgedeki diğer ülkelerinden daha üstün bir ticari hacme sahiptir. Türkiye, gelişmeye yeniliğe açık bir devlet olduğu gibi yabancı ülkelerde yaşayan Türk nüfusu da azımsanmayacak kadar çoktur. Türkiye'nin gelişme hızının artmasına bağlı olarak diğer ülkelerdeki Türk nüfusunun ana vatanlarına göç etmesi, Türkiye'nin gelişmesi ve yenilenmesine büyük fayda sağlayacağı gibi geldikleri ülkelerin ekonomisinde de ciddi sıkıntılar yaratacaktır. Bu anlamda Paşa'ya göre; Almanya'nın Türkiye ekonomisi ile yakından ilgilenmesi kendi yararına olacaktır (BCA, 501-314-31-124225-1).

Kemalettin Sami Paşa raporunda bir diğer konuya da yer vermiş, buna göre; o dönemde Alman gazetelerinin bir kısmının Türkiye aleyhine propaganda yaptığını da söyleyen Paşa, Türkiye'ye karşı verilecek her yanlış bilginin Türk-Alman ilişkilerini olumsuz seyretmesine yol açacağını da vurgulamıştır.

3.2.2. Almanya'nın Sorunları ve Bu Sorunlar Karşısında Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri

3.2.2.1. Almanya'da Bolşevik Kışkırtmaları ve Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri

Kemalettin Sami Paşa, 10 Mart 1925'te Türk Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporunda Almanya'daki Bolşevik kışkırtmaları da yer almaktadır. Raporda, Komünist Partisi ile Rusya'nın bağlantısına dikkat çekilmiştir. (Koçak, 2022: 12)

Kemalettin Sami Paşa, Komünist Partisi'nin ülkedeki ekonomik bunalımdan yararlanmaya çalıştığını ve ekonomik bunalım kullanarak ülkede devrim yapmak arzusunda olduğunu vurgulamıştır (BCA, 30-10-0-0/208-417-11). Komünist Partisi'nin, Almanya'da tıpkı Rusya'da olduğu gibi ülkede bir ÇEKA² teşkilatı kurmayı amaçladığını belirtmiştir (Koçak, 2022: 12)

Bu teşkilatın ilk hedefi, Alman Ordusu'nda görevli Hans Von Seeckt adında bir general olmuştur. Alman Hükümeti, bu girişimi önlemiş ve suçluların yargılanması için Leipzig şehrinde Cumhuriyeti Koruma Mahkemeleri kurulmuştur (BCA, 30-10-0-0/208-417-11).

² ÇEKA, Sovyet İstihbarat Teşkilatı, Karşı İhtilalciler ve Sabotajlarla Savaşan Fevkalade Komisyonu. Şevket Süreyya Aydemir, ÇEKA'nın bir terör teşkilatı olduğunu aktarmaktadır. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir (2004). **Suyu Arayan Adam**, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.146-148

Kemalettin Sami Paşa, bu olaya ilişkin Rusya’da üst düzey yönetici olan Zinovyev ile mektuplaşmıştır. Paşa’nın bu mektuplaşmaya dair verdiği bilgilerde; Rusya’nın, Almanya’daki ÇEKA teşkilatını yakından takip ettiğini ve Zinovyev’in Alman Generalin diktatör olma düşüncesinin var olduğunu iddia ettiğini belirtmektedir (BCA, 30-10-0-0/208-417-11). Yine bu mektupta Zinovyev, Alman Savunma Bakanı Gustav Noske’nin faşist tavrından şikâyet ederek ÇEKA teşkilatını meşrulaştırmaya çalıştığını ifade etmektedir (BCA, 30-10-0-0/208-417-11; Koçak, 2022: 12).

Kemalettin Sami Paşa, Zinovyev’in faşist olmakla suçladığı Gustav Noske ile de görüşmüştür. Görüşme sonunda Paşa Noske ile ilgili olarak şu görüşü ortaya koymuştur:

“...Noske kendisini sosyalist olarak tanımlamasına rağmen, gözlemlerimin sonucunda sağ görüşe sahip olduğu kanaatine vardım.” (BCA, 30-10-0-0/208-417-11).

Kemalettin Sami Paşa, Rusya’nın Almanya Büyükelçisi, Krestinky ile de bir görüşmesi olmuş ve elçinin ÇEKA teşkilatını açıkça savunmadığını vurgulayarak, kaçamak cevaplar verdiğini belirtmiştir (Koçak, 2022: 12).

3.2.2.2 Almanya Dışişleri Bakanı Gustav Streseman ile Dış Politika Üzerine Görüşmesi

Kemalettin Sami Paşa, 5 Mayıs 1927’de yaptığı bu görüşmede Alman Dışişleri Bakanı Gustav Streseman’a, Arnavutluk meselesinin gün geçtikçe önemli bir hale geldiğini söylemiştir. Londra, Paris ve Belgrad’dan gelen haberlerden Sırbistan ile İtalya arasında bir anlaşma zemininin oluşacağını ve bunun bölgede de ümitle karşılanacağını vurgulamıştır.

Paşa, İtalya’nın böyle bir anlaşma da yayımlacı politika takınıp yönünü Anadolu’ya çevirebileceği tahmininde bulunmuştur. Yine bu noktada Kemalettin Sami Paşa, Streseman’a Alman Hükümeti’nin bu konuyla ilgilenip ilgilenmediğini ve bu durum hakkında görüşlerinin ne olduğunu sormuştur. Stresemann İtalya’nın bu tutumu hakkında, İngiltere’nin Almanya Büyükelçisi Lindsay ile görüştüğünü ve büyükelçinin bu durumun barış yoluyla çözülmesinin istediğini belirtmiştir.

Stresemann, İngiliz Büyükelçi’ye, İtalya’nın yönünü Anadolu’ya çevirmesi karşısında oluşabilecek İngiltere-İtalya ittifakını da sormuş ve İngiliz Büyükelçi cevaben böyle bir ortaklığın söz konusu olmadığını ifade etmiştir.

Stresemann, Kemalettin Sami Paşa'ya İngiltere'nin yeni bir dünya savaşı çıkartmak niyetinde olmadığını ve ayrıca İngiltere'nin iktisaden zor durumda olduğunu ekonomik durumunun yeni bir savaşı kaldırarak güçte olmadığını ifade etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, İtalya'nın Türkiye'ye yönelmesini akla uygun bulmamaktadır. İngiltere'nin de Türkiye ile bir harbe girmesine sebep olacak bir durum da olmadığını belirtmiştir.

Fakat Kemalettin Sami Paşa, İngiltere'nin Rusya üzerindeki baskısını arttırmak için İtalya'yı Türkiye'ye saldırması için teşvik edebileceğini de sözlerine eklemiştir. Paşa, İngiltere açısından bunun makul bir fikir olabileceğini, fakat bunun gerçekleşmesi durumunda bile Rusya üzerindeki amacına ulaşamayacağını dile getirmiştir. İtalya'nın Rusya ile savaşacak bir güçte olmadığını dolayısıyla böyle bir durumda İngiltere'nin İtalya'ya iktisaden yardım etmesini gerekeceğini belirtmiştir. Böyle bir mücadelenin ne derecede ve ne kadar zaman süreceğinin kestirilemeyeceğini, İngiltere'nin Rusya ile mücadele etmek arzusunda olduğunu, fakat bunun harben değil başka türlü yapmak istediğini ifade etmektedir.

Kemalettin Sami Paşa'ya göre İngiltere'nin Türkiye üzerinden İtalya'yı kullanarak Rusya'ya bu baskıyı uygulaması ümitsiz bir yoldur. Kemalettin Sami Paşa, İngiltere'nin Rusya'ya baskı yapması yönünde bir yolun olabileceğini ve bu yolun da Ukrayna'da veya Gürcistan'da herhangi bir ihtilal olması durumunda İngiltere'nin bunu destekleyerek Rusya'ya karşı bunu bir baskı unsuru olarak kullanması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, raporun sonlarında Almanya'nın Balkan meselesindeki değerlendirmelerini de eklemiştir. Buna göre; Balkan meselesinde Almanya'nın meseleye seyirci kalmak istediğini fakat bir anlaşma yapılması durumunda barışın gerçekleşmesi için Almanya'nın aracılığı söz konusu olduğu takdirde bunu da yapmak istediklerini belirtmiştir (BCA, 501/3117/11).

3.2.2.3. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Almanya'ya Etkileri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Değerlendirmeleri

Kemalettin Sami Paşa, Türk-Alman ilişkilerini de olumsuz yönde etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Almanya'daki etkilerini yakından takip etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'ya buhranın etkilerinin Almanya'da ekonominin yanı sıra siyasi olumsuzlukları da meydana getirdiğini ve meselenin siyasi mahiyette değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Paşa, Almanya'da mali buhranın başlamasının birçok sebeplerinin olduğunu, ama en önemlisinin Alman piyasasına duyulan güvensizlik sonucu geri çekilen yatırımlar olduğunu ifade etmiştir. Yine bu anlamda, Nasyonal Sosyalistlerin protestoları ve sağ grup partilerin I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versay Antlaşması'na ve Almanya'nın ödemesi gereken borcun kolaylaştırılmasına yönelik hazırlanan Young Planına karşı gösterdiği aleyhtar tavırların buhranı meydana getiren sebeplerden olabileceği kanaatinde bulunmuştur.

Kemalettin Sami Paşa, bu buhranın Almanya'ya etkilerinin yalnızca iç politikaya yansımadağını, Avusturya'nın Almanya ile yaptığı gümrük antlaşmasına ilaveten, vergileri arttırmasının da Alman ekonomisini olumsuz etkilediği görüşündedir.

Kemalettin Sami Paşa'nın raporuna göre, I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden olan Fransa, Almanya'nın Avrupa'da siyasi ve iktisadi bir nüfuza sahip olmasını istememektedir. Fransa bu politikası doğrultusunda, propaganda faaliyetleri de yürütülmüştür. Bu faaliyetler neticesinde Almanya'da yaşayanların bilhassa Yahudilerin endişesinin arttığını ve bu endişenin de Alman bankalarında bulunan sermaye ve kredilerini çekmelerine sebep olduğu görülmüştür ki bu durum da buhranın derinleşmesinin sebeplerindendir.

Ekonomik Buhrandan dolayı Almanya'daki yatırımcıların, 6 Milyar mark değerindeki yatırımlarını çektiğinin ve bu yatırımların yerinin dolmadığı sürece Alman sanayinin ciddi derecede zarar göreceğini vurgulamıştır.

Bu durum Türkiye içinde önemli bir sorun teşkil etmiştir ki Türkiye, bu dönemde birçok alanda Alman sanayisinden faydalanmaktaydı.

Kemalettin Sami Paşa'ya göre Almanya'nın bu durumdan kurtulması için iki milyardan fazla kredi alması ve karşılıklı güvenin oluşturulması gerekliydi.

Kemalettin Sami Paşa'nın sözünü ettiği bu kurtulma çaresinde, Almanya'nın bu ihtiyaçlarının giderilmesinin Fransa'ya bağlı olduğunu belirtmiştir. Keza Almanya'nın kredi isteğinin Fransa'nın siyasi baskılarından gerçekleşmediğini ifade etmiştir. Amerika Başkanı Hoover'ın Almanya'ya yardımlarının da Fransa'yı gücendirdiğini belirten Paşa, Amerika ve

İngiltere'nin birlikte hareket ettiğini ve Almanya'nın da Amerika ve İngiltere'den yardım beklediğini dile getirmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın düşüncesine göre Almanya, mali krize en az bir sene daha tahammül edebilirdi ancak zaten iki senedir mali kriz içerisinde olmasına rağmen sanayi ve ticari faaliyetlerinin devam ettiğini ve ilerlediğini de ifade etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Almanya'ya seri bir şekilde yardım yapılmadığı takdirde bu buhranın uzayabileceğini ve bu sıkıntılı durumun Almanya Parlamentosuna sızarak partiler arasında çekişmelere sebep olabileceğini ifade etmiştir. Paşa, buhranın devam etmesiyle mevcut hükümetin (Bruning Hükümeti) istifa edebileceğini ve bu durumda Almanya'da faşist bir hükümetin kurulabileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca kurulabilecek bu faşist hükümetin Versay ve Young Planı'na karşı olacağını bu noktada da Almanya'nın ileri de çareyi Bolşeviklikte arayabileceğini ifade etmiştir. Bu kanaatine destek olarak, Almanya'da vergilerin ağırlığı ve mali buhranın getirdiği sorunların, Almanya'da bir nevi hükümet kapitalistliğini meydana getirdiğini, bu durumun da faşistlikten çok Bolşevikliğe yakın olduğunu belirtmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Alman Bolşevikliğini, Rus Bolşevikliği ile kıyaslamının doğru olmadığını belirterek, Almanya'da Bolşeviklerin faşistlerle birleşerek, Sovyetler aleyhinde propagandaya başladığını ifade etmiştir. Rus Bolşevikliği kendisinde olmayan zekâ, sanat ve disiplini Almanya'dan ve Almanya'da kendisinde olmayan kaynakları Rusya'dan tedarik edince bu kuvvet karşısında değil Avrupa'nın, bütün dünyanın vaziyetinin endişeli olabileceğini belirtmiştir (BCA, 30-10-0-0/ 230-553-16).

Kemalettin Sami Paşa, 1933 yılında Nasyonal Sosyalistlerin yayın organı olan Angriff Gazetesine verdiği demeçte 1929 Ekonomik Buhranının, Türkiye ekonomisine etkilerini de şu sözleri ile anlatmıştır:

“Harpten sonra büyük toprak ve nüfus kaybına rağmen bugün yaklaşık olarak 760 bin kilometre araziye sahip olan Türkiye 1927 nüfus sayımında 14 milyona yakın bir nüfusa yaklaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanındakinin aksine %95'i Türk ve aynı dinden bulunan bugünkü Türkiye nüfusunun ise, 1927'den beri 17 milyona yaklaşmakta olduğu nüfus kayıtlarından anlaşılmaktadır. Esasen nüfusun kuvvetli bir doğum ile özellik kazanan Türk milletinin 1911'den 1923 yılına kadar devam eden harplerden sonra uzun olmasını temenni ettiği sebeplerini de tamamladığı bir barışa kavuşması ve Cumhuriyet idaresinin halkın sağlığına özen göstererek zamansız ölüm (salgın hastalıklar vs.) ile mücadelede

bulunması sayesinde kısmen feyizsiz olmakla beraber ekseriyeti her hususta müsait ve ümitli Türk yurdunu tamamıyla iskân ve imar edeceği muhakkaktır. Gelecekle alakalı kuvvetli refah ümitleri mevcut olmakla beraber Türkiye umumi dünya buhranından müteessir bulunmaktadır. Bununla beraber memleketin şimdiki vaziyetinin zirai olması ve Türk halkının öteden beri meşhur olan miskinlikten değil halkın gerçekçiliğinden doğan kanaat ve sabrı sayesinde yalnız buhranın şiddetli tesirlerine muvaffakiyetle mukavemet etmekle kalmamış, bu devreden memleketin çok muhtaç bulunduğu ve evvelce kapitülasyonlar yüzünden oluşturulamamış dahili ve milli sanayiye meydana getirilmesi suretiyle istifade edilmiştir. Bu hususta 1931 senesi zarfında memleket maliyesini muhafaza maksadıyla alınan ve bugün çok makul bir seviyeye indirilmiş olan contingentement (kota) tedbirlerinin büyük tesirleri olmuştur”. (BCA, 30-10-0-0/231-555-16-12).

Kemalettin Sami Paşa, Türk-Alman ilişkilerinin 1929 Ekonomik Buhranına rağmen özellikle iktisadi alanda her iki taraf açısından da faydalı bir şekilde sürdürüldüğünü söylemiştir. Almanya'nın Türkiye için başlıca kültür kaynaklarından birini teşkil ettiğini, Türk gençlerinin bir asırdan fazla bir zamandan beri bu memlekette tahsilde bulunduğunu belirtmiştir. Teknik işler sahasında uzman gerekli olunca, ilk önce hatırlanan memleketlerden birisinin Almanya olduğunu, bu noktada Alman milletinin kendisini toplayarak, kalkınmasının Türkleri yakından ilgilendirdiğini de ifade etmiştir (Bolat & Nizamoğlu, 2019: 132; BCA, 30-10-0-0/231-555-16-12).

3.2.2.4. Almanya'da 1928 Federal Seçimleri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Seçimlere İlişkin Görüşleri

Almanya Cumhuriyet rejimine 1918'de Weimar Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla geçmişti.

Almanya'da cumhuriyet rejiminde beş defa seçim yapıldığını vurgulayan Kemalettin Sami Paşa, 20 Mayıs 1928'de gerçekleşen seçimin diğerlerinden farklı olduğunu ve bu seçime katılım oranının daha fazla olduğunu ifade etmiştir (BCA, 490-1-0-0/609-112-1).

Yapılan seçimlerde Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ve Almanya Komünist Partisi (KPD) ön plandaydı fakat seçimlerde herhangi bir netice elde edilememiş Herman Müller'in başkanlığında yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Bu seçimlere ilişkin partilerin oy oranları şu şekildeydi;

Katılım oranı: %75,6

SPD: %28,7

NSDAP- Hitler'in Partisi: %2,6

Komünist Parti: %10,6

Merkez Parti: %11,9

Ulusal Halk Partisi: %14,12 (Yılmaz, 2013: 83).

Seçimlerin sonucunda kurulan koalisyon hükümeti Sosyal Demokrat Partisi, Alman Halk Partisi, Demokrat Parti, Bavyera Halk Partisi olmak üzere 4 partiden oluşmuştur (BCA, 490-1-0-0/609-112-1). Kemalettin Sami Paşa, bu seçimlerin sonucunu değerlendirirken sağ görüşe sahip bir hükümetin yeniden oluşmasına imkân kalmadığını belirtmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, raporunda koalisyonun kurulma sürecine değinmiş ve Halk Fırkası başkanı, Streseman'ın koalisyon görüşmelerinde önemli rol oynadığını vurgulayarak, ilk başta koalisyona sıcak bakmadığını daha sonra Cumhurbaşkanı Hindenburg'un emriyle bu koalisyona dahil olduğunu belirtmiştir (BCA, 490-1-0-0/609-112-1).

3.2.2.5. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'daki Ekonomik ve Siyasi Gelişmelere Dair Görüşleri

1928'de Almanya federal seçimlerinde hükümet bir koalisyon olarak kurulmuş fakat Sosyal Demokrat Herman Müller'in koalisyon hükümeti, 27 Mart 1930 yılında yıkılmıştır. Bunun üzerine de Başkan Hindenburg, Heinrich Brüning'i geçici bir hükümet kurması için görevlendirmiştir (Karaca, Darı, & Çakı, 2021: 12).

Kemalettin Sami Paşa, Türk Hariciye Vekaletine gönderdiği 2 Eylül 1930 tarihli raporda Herman Müller'in dışişleri bakanlığına memur tayin edildiği ve yeni hükümetin Heinrich Brüning'in başkanlığında oluşacağını belirtmiştir. Kemalettin Sami Paşa, Brüning kabinesinin sol görüşe hakim vekillerden olacağını ifade etmekle birlikte Nasyonal Sosyalistlerin bu hükümete darbe hazırlığında olduğunu da vurgulamıştır.

14 Eylül 1930'da yeni bir seçim yapılması kararı alınmış, seçime yakın bir zamanda Almanya'da husursuzluğun arttığı ve partilerin protestolarını arttırdığı görülmüştür. Kemalettin Sami Paşa, Almanya'nın içinde bulunduğu durumu vahim görmekte ve Almanya'da bu şartlar altında, devrim yapacak zihniyetlerin oluşamayacağı kanısına varmıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Heinrich Brüning'i niteliksiz bir başbakan olarak değerlendirmiş, ancak tehlikeli olacak bir durumda Alman kanunlarını en sert bir şekilde uygulayabileceğini de ifade etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Alman siyasetindeki bu gel gitlerin Alman ekonomisine de etki ettiğini vurgulamıştır (BCA, 501-32229-126081-12).

3.2.2.6. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın İç Siyasetine İlişkin Görüşleri

Kemalettin Sami Paşa'nın 23 Mart 1932 tarihli raporunda, Almanya'nın iç siyasetindeki gelişmelerin dikkat çekici olduğunu vurguladığı görülmektedir. Ekonomik buhran ve işsizliğin Almanya'da getirdiği küskünler sınıfından Nasyonal Sosyalistler'in, bu durumdan siyasi anlamda son derece istifade etmesinin yanı sıra her sınıftan halkın temsilcileriye çalışıp faşist bir tavır aldıklarını ifade etmiştir.

Türk Büyükelçi, Nasyonal Sosyalist Partisi'nin giderek büyüdüğünü ve nasyonal sosyalistlere karşı diğer partilerin birleşmeye gittiklerini vurgulamıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Alman kamuoyunda hiçbir hükümetin ekonomik ve siyasi zorlukları yenemeyeceği düşüncesinin hakim olduğunu vurgulamıştır.

Öte yandan Nasyonal Sosyalistlerin faaliyetlerine ilişkin Harbiye Nazırı General Groener ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kemalettin Sami Paşa, bu görüşmede Nasyonal Sosyalistler'in faaliyetlerini Almanya'nın iç siyaseti için tehlikeli bulduğunu ifade etmiştir.

Genereal Groener, kabinede bu konunun görüşüldüğünü ve seçimlerden önce bu mesele ile ilgilenilmeyeceğine karar verdiklerini belirtmiştir. General, seçimlerden sonra kuvvetli bir idare sistemine geçileceğini söylediğinde Kemalettin Sami Paşa, diktatörlük düzenine mi geçileceği sorusunu yöneltmiş ve evet cevabını almıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Almanya'da partiler üstü bir yönetim sisteminin kurulmasının gerekliliğini vurgulayarak, Almanya'da hakim olan Yahudi iktisatçıların, kamuoyunu iktisadi düzen ve inceliklerle meşgul ettiğini ve dünyayı da bu siyasetin peşine sürüklediğini söylemiştir. Ancak, Yahudiler'in ekonomide güttüğü siyasetin milliyetçi grupları rahatsız ettiğini ve Nasyonal Sosyalistler'in iktisadi mücadeleyi daha açık ve namuskarane bir şekilde koymak istediğini ifade etmiştir (BCA, 30-10-0-0/ 231-554-4).

Yine o dönemde, Alman Anayasasında bazı maddelerin değiştirilmesine ilişkin Almanya İçişleri Bakanı kanun teklifinde bulunmuş, Cumhurbaşkanı Hindenburg bu teklifi onaylamış ve bizzat kendi oluşturduğu maddelerin yürürlüğe girmesini sağlamıştır.

Kemalettin Sami Paşa'ya göre yürürlüğe giren bu kanun ile Almanya'da sükunun sağlanmasına çalışılmıştır.

Kemalettin Sami Paşa, iç siyasette ciddi sıkıntıların var olduğunu belirterek, Almanya'da ne bir inkılap ve ihtilal yapacak ne bir zihniyet, ne bir teşkilatın ve ne de diktatör olabilecek kabiliyette bir başkanın olduğunu söylemiştir.

3.2.2.7. Almanya'da Rejim Değişikliğinin Olmasına Dair Kemalettin Sami Paşa'nın Görüşleri

Almanya İmparatorluğu'nun 1871'de kurulmasından sonra büyük gelişmeler yaşanmış ve yine bu imparatorluk I. Dünya Harbine girmiş ve yenilgiye uğramıştı. Almanya, I. Dünya Savaşı'ndan dolayı bozulan düzenin toparlanması için 1918'de Cumhuriyet rejimine geçmişti.

Kemalettin Sami Paşa, 11 Ekim 1932 tarihli raporunda, Almanya'da bir takım kimselerde, imparatorluğun yeniden tesis edilmesi görüşünün hâkim olduğunu belirtmektedir (BCA, 501-31888-125753-1).

Paşa, bu görüşe karşı Cumhuriyet rejiminin koruyucularının, sol görüşe sahip partiler olduğunu söylemiştir. Sağ görüşe sahip olan Nasyonal Sosyalist Partisinin de imparatorluk düşüncelerini açıktan açığa savunmadığını çünkü böyle bir durumda partide kopmalar yaşanabileceği düşüncesinde olduklarını belirtmiştir (BCA, 501-31888-125753-1).

Paşa, bu dönemde sağ görüşün en kuvvetli partisinin Nasyonal Sosyalist Partisi olduğunu ve parti başkanı Alfred Hugenberg'in de imparatorluk rejiminin getirilmesini açıklıkla savunmadığını belirtmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, bu dönemde iktidarda olan Von Papen'in, imparatorluk rejimine taraftar olduğunu, fakat onun da henüz bunun sırasının gelmediğini söylediğini ifade etmiştir (BCA, 501-31888-125753-1).

3.2.2.8. Kemalettin Sami Paşa'nın Adolf Hitler ile Almanya'nın Türkiye, Sovyet Rusya ve Avusturya İlişkilerine Dair Görüşmesi

Kemalettin Sami Paşa, Almanya'da şansölye Hitler ile de görüşmede bulunmuştur. Hitler'e yeni rejimde Rusya siyasetini tehlikeli gördüğünü söyleyen Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da da komünizmin yasak olmasına rağmen Rusya ile dostane geçinebileceklerini dile getirmiştir.

Hitlere, sizin en önemli hareket yönünüz doğudur. Batı'da Fransa, Belçika gibi sınırları belli milletler olduğunu ve siyasi bir hamle yapmanın zor olduğundan bahsetmiştir. Paşa, doğunun böyle olmadığını burada iki önemli unsurun olduğunu dile getirmiştir. Bu unsurlardan birisi Slav, diğeri Cermenlerdir. Bunlardan Slavların başında Rusya, Cermenlerin başında Almanya'nın olduğu söylemiştir. Kemalettin Sami Paşa, Hitler'e Almanya'nın Rusya ile iyi geçinmesi sonucu Slav tehlikesini önleyeceğini ve Avrupa siyasetinde sonuca ulaşabileceğini söylemiştir.

Hitler cevaben; Paşa'nın fikrine tamamen katıldığını belirterek, Litvinof ile bu konu üzerine görüşeceğini ve Moskova elçiliğine talimat vereceğini dile getirmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın, Avusturya gibi kardeş bir millete aldığı vaziyetin, Almanya'nın düşmanlarına fırsat verdiğini ve Balkanlara kadar uzanan arzularını da kuvvetlendirdiğini Hitler'e dile getirmesi üzerine Hitler, Avusturya'daki hükümet tarafından kendisine ağır hakaretler edildiğini, Avusturya'daki halk serbest bırakıldığı takdirde Almanya'ya dost olan tarafın iktidara geleceğini fakat bunun engellendiğini belirterek, Avusturya hükümetine karşı mücadelesine devam edeceğini ifade etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın, Almanya'da önemli bir inkılâba başlandığını ve yeni rejimin Türklere karşı olan vaziyetini bildiğini fakat bunu Hitler'den işitmek istediğini söylemesi üzerine Hitler cevaben; Türkiye ile ilişkilerin, eski silah arkadaşlığının ve yeni Türk inkılâbının verdiği kuvvetle gayet iyi olduğunu belirterek, iktisadi ilişkileri de orada bulunan Hariciye Nazırı Mr. Neurath'ın açıklamasını istemiştir. Hariciye Nazırı Mr. Neurath; Türkiye ile iktisadi ilişkilerin iyi olduğunu özellikle son yapılan şimendifer işleri ile daha da geliştiğini söylemiştir. Türkiye'den çok mal almak ve bu suretle çok mal satmak, Türkiye'ye yeni krediler vermek istediklerini belirtmiştir. Türkiye ile yeni bir ticaret anlaşması için Londra'ya bir heyet gönderildiğini ve Türkiye iktisat vekili Celal Bey'in Berlin'e teşrif etmesinin çok iyi olacağını söylemiştir (BCA, 30-10-0-0/231-556-2).

3.2.3. Türkiye'nin Almanya ile Ekonomik İlişkileri ve Kemalettin Sami Paşa'nın Faaliyetleri

3.2.3.1. Türkiye'de Milli Hava Harp Sanayi Kurma Girişimi ve Kemalettin Sami Paşa'nın Faaliyetleri

Atatürk'ün, Cumhuriyetin ilanından önce 2 Kasım 1922'de Petit Parisen adında bir Fransız Gazetesi muhabirine verdiği demeçte: “Bir takım ekonomik meseleler vardır ki, biz

bunları kendi kaynaklarımızla ve yalnız kendi sermayemizle çözümleremeyiz. Bize yardım edecek dostlar aramaya mecburuz” şeklinde ifade ettiği zorunluluklardan dolayı (Sarısır, 1998: 45) onun direktifleriyle Cumhuriyet döneminde başlayan Türk havacılığını geliştirme hamlelerinde yapılan ortaklıklardan faydalanılmıştır.

Almanya ile çeşitli siyasi ve ekonomik antlaşmaların ardından özel teşebbüslere de imkân vermek isteyen Türkiye, 1924 yılında başta Almanya olmak üzere Fransa ve çeşitli ülkelerde bulunan sanayi kuruluşlarını incelemek üzere heyetler göndermiştir.

Bu doğrultuda Türk Büyükelçi Kemalettin Sami Paşa'da Türkiye'nin milli sanayisini oluşturması çabalarına yönelik olarak Almanya'da bulunan şirketlerde incelemelerde bulunmuştur. Paşa'nın incelemelerde bulunduğu şirketler arasında Junkers Uçak Fabrikası, AEG, Siemens elektrik ve çini fabrikaları, Telefunken, Navon ve Frayburg telsiz telgraf istasyonları bulunmaktadır. Kemalettin Sami Paşa Junkers Uçak Fabrikası'ndaki incelemelerinde Hugo Junkers ile görüşüğünü ve Junkers Şirketinin Türkiye'de bir fabrika kurma fikrine sıcak baktığını aktarmaktadır. Bu süreçte Türkiye'den bir heyetin Berlin'e gelerek fabrika temsilcileri ile görüşmeler yapması gerektiğini de rapor etmiştir. (BCA, 230-0-0/8-26-3). Paşa'nın buradaki incelemeleri, bir hava harp sanayiinin kurulmasının yanı sıra nitelikli eleman yetiştirme açısından son derece önemli bir gözlem olmuştur.

Alman Hükümeti'nin, Türkiye'de yapılacak olan Alman yatırımları hususunda başlangıçta endişeli bir tutum takındığını söylemek gerekir. Almanlar, Lozan Antlaşması yapılmış olmakla birlikte, özellikle İngiltere ve Fransa ile arasında halledilmeyen bazı meseleler bulunan Türkiye'ye verilecek açıkça desteğin Almanya'yı Avrupa'da güç durumda bırakacağını düşünmüştür (Sarısır, 1998: 48). Almanya'nın bu endişeleri Kemalettin Sami Paşa ve Rudolf Nadolny'nin girişimleri ile ortadan kaldırılmış ve iki hükümet arasında görüşmeler başlamıştır. Rudolf Nadolny'nin 12 Ocak 1925 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir yazıda, Türkiye ile görüşmelerin olumlu bir seyir izlediğini, hatta hava kuvvetleri endüstrisi kurma çalışmalarının ileriki aşamalarda, uçak ve motorların dışında cephaneye, hava trafiği ve petrol endüstrisi alanlarına da kapsamasının gerekliliği üzerinde durmuştur (Deniz, 2018: 122).

Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'de bir uçak fabrikasının bir an önce kurulması kanaatinde olmuştur. Paşa, bunu gerçekleştirmek için de Almanya'nın mevcut siyasi durumunun Türkiye'nin lehine kullanılabileceğini belirtmiştir. Çünkü Almanya'da Versay Antlaşması ile havacılık faaliyetleri kısıtlanmış ve hava sanayisi alanında faaliyetler

neredeysse tamamen durmuştur. Ancak Almanya’da bu alanda faaliyet gösteren fabrikaların serbestçe çalışma arzusunda olduklarını ve bu bağlamda diğer devletlerle iş birliğine girmek istediklerini belirten Paşa, bunun Türkiye için bir fırsat olduğunu ve Türkiye’nin de milli havacılık yolunda bu fırsatı değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir (Hürkuş, 2021: 192).

Yapılan görüşmelerin sonucu Bakanlar Kurulu 15 Ağustos 1925 tarihli toplantısında, adını kurucusu olan Prof. Dr. Hugo Junkers’tan³ alan Junkers Flugzeugwerke AG şirketiyle bir Türk anonim şirketi kurulması kararı almıştır. Türkiye’de cumhuriyetin ilan edildiği dönemde mevcut ekonomik ve teknolojik gücün kendi başına kalkınmayı sağlayacak düzeyde olmaması kurulan bu ortaklıkların temel gerekçesini oluşturmuştur.

Türkiye Junkers Firması ile yaklaşık tutarı 3,5 milyon TL olan bir antlaşma yapmıştır. Anlaşma sonucu işletmenin adının da “Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ)” olması kararlaştırılmış (BCA,30-18-1-1/26-63-2; Aydoğan, 2020: 74) ve şirketin yönetim kurulu başkanlığına Refik Koraltan getirilmiştir. (Dervişoğlu, 2014: 75).

Kurulan bu şirket üzerinden de Kayseri’de uçak üretimine yönelik bir fabrika kurulması ve Eskişehir’de de bakım ve onarım faaliyetlerini yürütmek için bir atölye açılması planlanmıştır (Yavuz, 2020: 25). Bu doğrultuda 6 Ekim 1926’da Kayseri Tayyare Fabrikası oluşturulmuştur.

³ Hugo Junkers, 3 Şubat 1859’da Almanya’da Rheydt adlı küçük bir kasabasında doğmuştur. Varlıklı bir ailenin yedi oğlundan üçüncüsüdür. Junkers ilk ve ortaokul öğrenimini Rheydt kasabasında tamamladıktan sonra lise öğrenimi için Barmen Meslek Okulu’na kaydını yaptırmış ve 1878 yılında buradaki eğitimini tamamlayıp başarıyla mezun olmuştur. 1878’in Ekim ayında, Berlin Teknik Üniversitesi’ne girmiş ve mühendislik çalışmalarına burada başlamıştır (Byers, 2002: 22). Junkers 1892 yılında çalışmalarını geliştirerek çift pistonlu motor yapmış ve bu motorun patentini almıştır. Bu patent Hugo Junkers’a verilen ilk patent olarak tarihe geçmiştir (Zoeller: 1996). Tek kanatlı bir uçak patenti almak üzere de başvuruda bulunan Junkers, 1910 yılından itibaren tamamen uçak üretimine yönelmiştir. 1913’te Magdeburg’da kurduğu Junkers Motorenwerke GmbH ile üretimi başlatacakken, I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine bunu gerçekleştirme imkanı bulamamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası 1919’da Dessau’da kurulan Junkers Flugzeugwerke AG (Uçak Fabrikaları AŞ) ürettiği F 13 ile kapalı yolcu kabinli ilk tam metal gövdeli uçağı piyasaya sürmüş ve böylelikle Almanya’da sivil havacılığı başlatmıştır. 1923’te kurulan Junkers Lutverkehr (hava taşımacılığı) 1926’da Aero-Lloyd şirketiyle birleşmiştir. 1920’li yılların sonunda Alman uçak üretiminin yaklaşık olarak üçte biri Junkers firması tarafından sağlanmıştır. Junkers firması ilk dizel uçak motorunu tasarlamak ve tek motorlu uçaklardan çok motorlu uçaklara geçmekle teknik gelişimi hızlandırmıştır. Hugo Junkers uluslararası havacılıkta önemli görülen oluklu kaplamalı hafif metalden oluşan bir uçak yapmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Dessau’da kurduğu uçak fabrikasında Ju/52/3m adlı bir yolcu uçağı üretmeyi başarmıştır (Schmitt, 2006: 7).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ordusuna katkı sağlamak için Alman Savaş Bakanlığı ile iş birliği yaparak askeri uçak ve teçhizatlarını üretmiştir. Junkers’in tesisleri ve işgücü, savaş sırasında devlet yardımı ile büyümüş fakat savaş sonrasında Junkers üretimlerine sadece Almanya içinde olmak üzere sivil havacılık doğrultusunda genişletmiştir (Byers, 2002: 53). Bu süreçte şirket birçok ülkeyle anlaşma sağlayarak yatırım adı altında askeri havacılık üretim faaliyetlerini de anlaştığı ülkelerde sürdürmüştür. 1933 yılına kadar faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdüren Hugo Junkers, 1934 yılında Nazilerin iktidarında tutuklanmış ve şirketine el konulmuştur. 3 Şubat 1935 yılında dünyaya veda etmiştir.

Bu dönemde Kemalettin Sami Paşa, sivil havacılık konusunda da Almanya'da faaliyet gösteren Lufthansa şirketi ile görüşmelerde bulunmuştur ki Lufthansa şirketi, daha öncesinde nakliye amacıyla İstanbul-Viyana-Berlin arasında uçuş gerçekleştirmek üzere Türkiye Hükümeti'nden izin talebinde bulunmuştur. 14 Mart 1928 tarihinde verilen bu izin (BCA,30-18-1-1/28-16-16) sonrasında Kemalettin Sami Paşa, 30 Kasım 1929 tarihli raporunda Lufthansa şirketinin güzergahı Berlin-İstanbul-Bağdat olmak üzere genişleterek bir sivil hava hattı oluşturmak istediğini belirtmiştir. Bu sivil hava hattının oluşturulmasını Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri açısından önemli görmüş ve raporunda da bu hattın kurulmasına izin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (BCA, 501-32158-127384-72). Bu rapor üzerine Türk Hükümeti, Berlin-İstanbul-Bağdat hattı için Lufthansa şirketinin teklifini değerlendirmeye almıştır (BCA,30-18-1-2/6-58-17). Bu hat üzerinde önce bir tecrübe uçuşu gerçekleştirilmiş, Kemalettin Sami Paşa Berlin-İstanbul arasında gerçekleştirilen bu uçuş hakkında intibalarını dile getirirken bu hava hattı oluşturulduğu takdirde Lufthansa şirketinin bütün masrafları karşılayacağını da ifade etmiştir. Paşa raporunda bu hava hattından başka bir konuya da değinmiş ve Alman Hava Posta Nazırının, İstanbul'da bulunan uçakların restore edilmesini elzem gördüğünü rapor etmiştir (BCA,501-32158-127384-73).

Bu konuda yapılan görüşmeler sonucu bir anlaşmaya varılmış ve 2 Temmuz 1930 tarihli bakanlar kurulu kararıyla da şirket ile sözleşme yapılmıştır (BCA,30-18-1-2/12-48-7). Kemalettin Sami Paşa'nın bu girişimlerinin, Türkiye'nin hava sahasının zenginleşmesine ve bu doğrultuda Türkiye üzerinden geçecek olan hava hatları vasıtasıyla diğer ülkelerle ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

3.2.3.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Alman Lufthansa Hava Yolu Şirketi ile Yapılacak Olan Berlin-İstanbul Hava Hattına Yönelik Faaliyetleri

Kemalettin Sami Paşa, Berlin-İstanbul hava hattı için 6 Kasım 1929 tarihinde Alman Posta Nazırı ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Paşa bu görüşmede Posta nazırından Berlin-İstanbul hattının faaliyete geçirilmesi hususunda görüşlerini bildirmesini istemiştir. Posta Nazırı hattın uygulanmasına yönelik görüşlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (BCA, 501-32158-127384-73). Buna göre; hattın teknik anlamda sıkıntısız işleyebilmesi için İstanbul'da bulunan uçaklarda yenilik yapılmasının önemli olduğunu vurgulamış ve mali ve idari açıdan Lufthansa Şirketinin ihtiyaç olan tüm harcamaları ve teşkilatı üstleneceğini ifade etmiştir. İstanbul'da yapılacak tesisat ve teşkilatı, Türkiye'nin yalnız veya Lufthansa Şirketi ile beraber yapması Türk hükümetinin takdirine bırakılmıştır. Yine Nazır, Berlin-İstanbul

hattının Bağdat'a kadar uzatılması ile hattın asıl önemli görevinin tamamlanacağı düşüncesini de dile getirmiştir.

Raporda yazılana göre Berlin-İstanbul hattı ile Lufthansa Şirketi Avrupa, Hindistan, Avustralya, Çin ve Japonya bağlantısını gerçekleştirmeyi istemektedir. Nazırın düşüncesine göre; Rusya üzerinden Çin veya Japonya'ya gitmek hem verimsiz hem de emniyetsizdi. Bu hattın Karadeniz, Tahran, Suriye gibi hatlarla birleştirilmesi, hattın önemini arttıracaktı (BCA, 501-32158-127384-73).

Alman Posta Nazırı oluşturulması düşünülen bu hatla ilgili olarak İngilizlerle görüşüldüğünü, Berlin'den Bağdat'a kadar olan hattın yapılmasına karşı olmadıklarını ancak Bağdat'tan Hindistan'a ve Avustralya'ya kadar olan kısmını, İngilizlerin kendilerinin yapmak istediğini belirtmiştir (BCA, 501-32158-127384-73).

Kemalettin Sami Paşa, 27 Temmuz 1930'da Türkiye'ye geldiği sırada gazete muhabirlerine verdiği demeçte, Alman Hükümeti ile ilişkilerinin iyi olduğunu ve Berlin-İstanbul arasındaki hava hattının faaliyete geçirilmesi için Almanya'dan bir grubun geleceğini Ankara'da görüşmelerde bulunulacağını belirtmiştir (Vakit, 27 Temmuz 1930).

3.2.3.3. Türkiye ve Almanya Arasında Clearing (Takas) Yöntemi ile Ticaret Yapılması ve Bu Doğrultuda Berlin'e Gönderilen Komisyon'un Faaliyetleri

Türkiye ile Almanya ve diğer ülkeler ile yapılacak olan ticaretin bir kısmı 1932 yılında takas yöntemine göre yapılması konuşulmaktaydı. Bu doğrultuda Almanya'da faaliyet gösteren "Berlin Türk Ticaret Odası" bir anket düzenlemiş, iktisadi kuruluşların bu husustaki fikirlerinin öğrenilmesi uygun görülmüş ve Türkiye'den Almanya'ya bir takas komisyonu gönderilmiştir.

Anketin sonuçlarını değerlendirmek üzere, Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın başkanlığında Türk Ticaret Odası'nda bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Berlin Türk Ticaret Odası başkanı Dr. Mecdet Bey'in önerisiyle yapılması istenilen clearing anlaşmaları doğrultusunda Avusturya, Bulgaristan, Lehistan, Yugoslavya, Macaristan ve Almanya ile ekonomik ilişkilerin kota, takas, şirket ve döviz kontrolü ile yapılmasına yönelik görüşmeler olmuştur.

Toplantıda çoğunluk clearing sistemi üzerinde tartışmış burada Ziraat Müsteşarı Atıf Bey, clearing sistemini savunmuş bunun gerçekleşmesi halinde şirketlere ihtiyaç

duyulmayacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ithalat ve ihracat arasında dengenin sağlanacağı görüşü hakim olmuştur.

Türk Ticaret Odası başkan yardımcısı Fazlı Bey, clearing sisteminin hayata geçmesi halinde, şirketlerin bağımsız takas antlaşmaları yapmasına imkan verilmesi fikrini ortaya atmıştır (Hakimiyeti Milliye, 5 Mayıs 1932).

Kemalettin Sami Paşa, clearing sisteminin faydalı olacağını kabul etmekle beraber bunun serbest bir şekilde yapılmasının uygun olmadığını beyan etmiştir. Bununla beraber Almanya'da uygulanan döviz kontrolü usulüne dikkat çekmiş ve bu usul ile ithalat-ihracat işlerinin hükümetin iktisadi siyasetine uygun bir tarzda planlanmasının mümkün olacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Kemalettin Sami Paşa, yapılacak olan clearing anlaşmalarının her hükümet ile farklı olması görüşünü savunmuştur (Hakimiyeti Milliye, 5 Mayıs 1932).

Takas Komisyonu, Alman Hükümeti ve burada faaliyet gösteren iktisadi kuruluşlar ile yaptığı görüşmeler sonucunda birtakım kararlar almıştır. Bu kararları Kemalettin Sami Paşa, 7 Haziran 1932 tarihli raporunda açıklamıştır. Buna göre; Alman hükümeti, Alman şirketleri ile yapılacak takas işlemlerini kolaylaştırmayı ve himayeyi vaat etmiştir.

Almanya'nın büyük sanayi ve ticaret erbabından olan Otto-wolff grubu ve Reemtsma-bnur ithalatçıları ile iktisadi bir anlaşmada yapılmıştır. Bu noktada Kemalettin Sami Paşa raporunda önemli bir noktaya dikkat çekmektedir;

Otto-wolff grubu, Türkiye'ye uzun vadeli ve yüksek miktarda bir takas kredisi açacak, kredi şu alanlarda kullanılacaktı:

1.Şimendifer, liman inşası ve Gazi Köprüsü gibi bilhassa demir sanayi alakadar eden ve kısmen de memleketteki amele ve yerli malzemeye sarf için nakit sermayeye ihtiyaç görülen işler.

2.Bütünüyle ve her türlü malzeme satın alma öncelikle her iki kısım için Türkiye'ye mesela 10 senelik bir kredi çıkarılmakta ve hükümet buna karşılık hazine bonusu verecektir.

Bu bonolar vadelere bölünmüş ve geri ödemesinin yalnız Türk ihracat mallarıyla olacağı belirtilmiştir (BCA, 30-10-0-0/231-554-5).

Paşa, Otto-wolf grubunun vereceği kredinin geri ödemesinin Türk malları ile yapılmasını şirketin kabul ettiğini, bu kredi ile yapılacak işlerin derhal tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir (BCA, 30-10-0-0/231-554-5).

3.2.4. Kemalettin Sami Paşa'nın Diğer Faaliyetleri

3.2.4.1. Kemalettin Sami Paşa ve Dr. Kerim Erim'in Albert Einstein ile Görüşmesi

Kemalettin Sami Paşa, Berlin'de ünlü bilim insanı Einstein ile görüşmek fırsatı bulmuştur. Kemalettin Sami Paşa, bu randevusuna Dr. Kerim ile gitmiştir. Berlin'de bir villa da ikamet eden Einstein ile tanışma faslından sonra (Hakimiyeti Milliye, 21 Ekim 1930) Kemalettin Sami Paşa, Türkiye'de mühendis mektebinde düşünce alanında bir teori ile ilgili incelemelerin yapıldığını ifade etmiş, Dr. Kerim Bey'de, Kemalettin Sami Paşa'nın bu sözlerinden yararlanarak izafiyet teorisi üzerine mühendis mektebinde verilen derslerin seviyesini anlatmak için, Einstein'ın ortaya koymuş olduğu eserlerin (Becquerel, Weyl, Edington) kaynak olarak kullanıldığını söylemiştir.

Karşılıklı konuşmalar, fizik alanının en önemli konusu olan illiyet (Causalite) prensibi üzerinde durularak devam etmiştir (Hakimiyeti Milliye, 21 Ekim 1930).

3.2.4.2. Kemalettin Sami Paşa'nın Almanya'nın Spor Faaliyetlerine İlişkin Görüşleri

Cumhuriyet gazetesi muhabiri Abidin Daver, 1930 yılında Almanya'da düzenlenen Dynamo Dresden-Galatasaray maçına gitmiş ve burada Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

Kemalettin Sami Paşa Abidin Daver ile görüşmesinde Almanya'nın spora bakışını şu sözleri ile değerlendirmiştir:

"Almanya çalışıyor, para kazanıyor ve spor yapıyor. I.Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın s değişimi Cumhuriyet'e geçmekle kalmamış ve dini de değişmiştir. Bu yeni dinin adı spordur. Almanya'da spor yapmayan insan yok gibidir. Bütün millet, Almanlara özel düzen ve ciddiyet ile spor yapılmaya başlanmıştır. Her tarafta tenis ve futbol sahaları vardır." (Cumhuriyet, 25 Haziran 1930).

3.2.4.3. Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Türk Ticaret Odası'nın 5. Yılına İlişkin Neşrettiği Yazı

Kemalettin Sami Paşa kaleme aldığı, Türk-Alman ilişkilerini anlatan yazısında şu hususlara değinmiştir:

"...Herkesin bildiği gibi her iki devlet için iktisadi ilişkiler önemlidir. İktisadi hayata yeni atılan Türk Cumhuriyeti ve onun evlatları, Almanya gibi Avrupa'nın en medeni ve

özellikle teşkilat açısından en kuvvetlisi olan bu milletle çalışmak ister. İşte Türk Ticaret Odası bu amaçla aracılık yapmaktadır. Bu odanın amaçlarına ulaşması her iki devletin de amaçlarına ulaşması demektir. Umarım ki gerek Türk ve gerek Alman dostları bu samimi ve kuvvetli kuruluşun amacını anlayarak gerekli önemi verirle (Hakimiyeti Milliye, 24 Mayıs 1932).

3.2.5.Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin'de Geçirdiği Trafik Kazası

Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa, Wütrzburg Üniversitesi'nin 350'nci yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen törene katılmak üzere fahri konsolos Metzging ile birlikte 11 Mayıs 1932 sabahı yola çıkmıştır. Kemalettin Sami Paşa ve diğerlerini taşıyan otomobil bir demiryolu üzerinden süratle geçerken, otomobilin tekerleğinin biri çıkmış şoförün de yanlış bir manevrası sonucu otomobil devrilerek vahim bir kaza meydana gelmiştir (Akşam, 12 Mayıs 1932).

Otomobilin devrilmesiyle Kemalettin Sami Paşa ve fahri konsolos Metzging dışarı fırlamış, konsolosun kızı otomobil altında kalmıştır. Kemalettin Sami Paşa, sağ kolunun felç olma sebebiyle hareket edememiş ve kafatasından ciddi bir yara alarak bilincini kaybetmiştir.

Yaralıların tedavileri Weimar'da Sophienhaus adlı hastanede yapılmıştır. Bilincini kaybeden Kemalettin Sami Paşa geceyi hastanede geçirmiştir (BCA, 30-10-0-0/129-926-9).

Tedavi sonrası Kemalettin Sami Paşa tehlikeyi atlattır. Hariciye Vekaletine verilen malumatta Kemalettin Sami Paşa'nın sağlığının iyi olduğunu ve tehlikeyi tamamen atlattığı bildirilmiştir. Kemalettin Sami Paşa, kendine geldiğinde ziyaretçilerle görüşmüş geçmiş olsun dileklerini iletenlere teşekkürlerini bildirmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın tehlikeyi atlatıp iyileşmeye başlaması Ankara'da hükümet çevresinde sevinçle karşılanmıştır. Kazanın ardından Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'da Berlin'e bir telgraf çekerek üzüntülerini bildirmiş ve sıhhati hakkında herhangi bir değişiklikte kendisine malumat verilmesini istemiştir (BCA, 30-10-0-0/129-926-9).

Kazanın ardından Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg ve Başvekil Brüning de Kemalettin Paşa'ya üzüntülerini dile getiren bir telgraf göndermişlerdir.

3.2.6. Kemalettin Sami Paşa'nın Ölümü

Kemalettin Sami Paşa, 12 Nisan 1934 yılında Almanya'da iken geçirdiği mide rahatsızlığından dolayı ameliyata alınmıştır. Tedavisinden sonra, bir süre sağlık durumu

iyiye gitmiş fakat 15 Nisan 1934'te yeniden rahatsızlanmış ve yapılan müdahalelere rağmen Paşa kurtarılamamıştır.

Kemalettin Sami Paşa'nın ölümü büyük üzüntüye sebep olmuştur. Alman basınında Kemalettin Sami Paşa, “*Gerçek Bir Şövalye ruhlu*” olarak anılmıştır. Kemalettin Sami Paşa'nın ölümü dolayısıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'nda bayraklar yarıya indirilmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın cenazesi Adolf Hitler'in emri ile görkemli bir cenaze töreni yapılarak, özel bir trenle Türkiye'ye gönderilmiştir (Ihrig, 2015: 173).

Kemalettin Sami Paşa'nın ilk cenaze namazı Berlin Türk mezarlığında kılınmıştır. Tabutu Türk bayrağına sarılmış ve üzeri çiçekler ile süslenmiştir. Cenaze merasimine Alman hükümeti temsilcileri, elçiler, ordu komutanları, Nasyonal Sosyalistlerin hücum kıtaları, Paşa'nın orada bulunan dostları ve Alman halkı katılmıştır (Dağlı, 2021: 252). Cenazeye katılan Nazi Nasyonal Sosyalistlerin hücum kıtaları, büyükelçilikten istasyona kadar yaklaşık bir tabur askerle cenazeye eşlik etmiştir. Paşa'nın cenazesi trene konmadan hemen önce hücum kıtasından bir piyade bölüğü havaya üç kez ateş etmek suretiyle merhum Kemalettin Sami Paşa'yı selamlamışlardır. (Akşam, 16 Nisan 1934).

Paşa'nın cenazesi 22 Nisan 1934'te Türkiye'ye getirildiğinde ilk önce Gülhane Hastanesinde muhafaza edilmiştir. İstanbul'da düzenlenen cenaze töreni, 25 Nisan 1934'te Ayasofya Meydanı'nda yapılmıştır. Cenaze namazı Eyüp Camii'nde kılındıktan sonra İstanbul işgalinde şehit olan askerlerinin yanına, 16 Mart Şehitliği'ne defnedilmiştir. (Haber, 25 Nisan 1934, Vakit 26 Nisan 1934). 16 Mart Şehitliği'ndeki mezarı 1988'de Ankara'daki Devlet Mezarlığına nakledilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa'nın vefatı üzerine Almanya Cumhurbaşkanı Von Hindenburg, Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla taziyelerini bildirmiştir. Bu telgrafında Hindenburg, Kemalettin Sami Paşa hakkında şu düşüncelerini dile getirmiştir:

“Şimdiye kadar beslenen ümitlere aykırı olarak Sefir General Kemalettin Sami Paşa'nın deva bulmaz bir hastalık sonucu vefat ettiğini haber alarak üzüntü duyduk. Kemalettin Sami Paşa, en zor zamanlarda vatanının ve Almanya'nın hayrına çalışmış ve sefir sıfatıyla benzeri görülmemiş faaliyetleri ile iki devletin dostluk bağlarını sadece devam ettirmek değil, sağlamlaştırmada da muvaffak olmuştur. Almanya'nın bu vefakâr dostunu her zaman şükran ile anacağım” (Hakimiyeti Milliye, 20 Nisan 1934; Bolat & Nizamoğlu, 2019: 144).

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafa cevaben; “Sefirimiz Kemalettin Sami Paşa’nın bizi fevkalade üzen vefatı dolayısıyla devletinizin lütuflar takdirleri beni fevkalade mütehassis etmiştir. Bundan dolayı devletinize teşekkürlerimi arz ederim. Kemalettin Sami Paşa’nın vefatıyla evlatlarından birini kaybeden Türkiye, Almanya’nın şahsı devletinizde Kemalettin Sami Paşa’nın matemine samimiyetle vuku bulan iştirakine karşı daima mütehassis kalacaktır” (Hakimiyeti Milliye, 20 Nisan 1934; Bolat & Nizamoğlu, 2019: 144) demiştir.

Başbakan İsmet İnönü’de Kemalettin Sami Paşa hakkında şu sözleri ile düşüncelerini ifade etmiştir:

“...Kemaleddin, genç zabıtlığından beri fedakâr ve kahramandı. Balkan Harbi’nden yarım vücutla çıktı. İkinci İnönü’nün en çetin sahnesindeydi. Yüksek kabiliyetle dövüştü ve yarım kolundan yeni bir yara aldı. Sakarya’nın 21 günü esnasında arsız, duraksız vuruşmak vaziyetinde bulunmuştur. Son yirmi senelik harplerin içinde yetişmiştir. Harpte fedakârlık ve kahramanlık, bir kıta için ve bir kumandan için asıl meziyetlerin başında bulunduğu daima misal olmuştur. Kemaleddin, sulhan sonra Cumhuriyeti Berlin’de temsil etti. Son hastalığına kadar bu büyük vazifesinde de yüksek kabiliyet göstermiştir. Almanya’da Türk cemiyetleri ile yakından ilgilendi. Bu itibarla kaybımız çok acıdır...” (Piyade Mecmuası, 1934: 121; Vakit, 20 Nisan 1934; Bolat & Nizamoğlu, 2019: 144).

Kemalettin Sami Paşa’nın mezarı başında çeşitli nutuklar söylenmiştir. Bunlar arasında Şükrü Naili Paşa;

“...Memleket, Kemalettin Sami Paşa’nın şahsiyetinde yalnız büyük bir asker değil, maruf ve değerli bir diplomat da kaybetmiştir. Sami Paşa, insanlık meziyetleri ve kemalat-ı askeriyesi ile tanınmış bir kumandan ve Türk ordusunun mümtaz bir uzvu idi. Türk ordusu ve şahsım namına taziyelerimi arz, cenabı haktan mağfiret dilerim.” (Derviş, 1934: 1)

Cevdet Kerim Bey;

“Kemalettin Sami Paşa’yı Balkan Harbi’nde Yanya Müdafasında tanımayan yoktur. Özellikle 16 Mart işgal baskınında Letafet apartmanı hadisesinden sonra Milli Mücadelenin saflarında onu daha iyi tanırız. Kemalettin Sami Paşa, yalnız Türk ordusunun, Türk milletinin değil, aynı zamandan bütün insanlığın tevazu, fazileti ahlak ve namusunun aynasını, alnında parlatan bir Türk çocuğuydu. Gözlerini kaparken biliyordu ki uğruna bu kadar fedakârlık yaptığı büyük Türk milleti, hiçbir zaman kendisini unutmayacaktır.” (Derviş, 1934: 2)

Alman Sefiri Rudolf Nadolny;

“Kemalettin Sami Paşa! Türk milletinin kahraman bir evladı, İstiklal muharebesinin cesur bir fedakarı ve büyük bir diplomatının hatırasını taziz etmek, asil bir insanın matemini tutmak, milletime ve vatanıma karşı daima gösterdiğin dostluk ve muhabbete bir minnettarlık nişanesi olmak üzere bu çelengi, Türkiye’de Almanya devletinin mümessili ve seni seven, takdir eden Almanya’nın son selamı olarak, senin mezarına koyuyorum. Sana son selam ve saygılar” (Derviş, 1934: 2

Türk Talebe Birliği;

“Aziz Türk milleti! Kemalettin Sami demek, yaralı aslan demektir. Yarım vücuduyla ölümü harp meydanlarında kovalamış, önlemiş ve ölüme pes dedirtmiş kahramandır. Bütün yüksek tahsil gençliği namına ahdediyorum. O bize bir misaldir ve ona imtisal edeceğiz. Büyük kahraman önünde saygı ile eğiliyorum” (Derviş, 1934: 3) diyerek, asker ve devlet adamı Kemalettin Sami Paşa’nın ölümünden duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde, asker ve sivil olmak üzere birçok devlet adamı yetişmiş ve bunların birçoğu Cumhuriyetin ilanı ile birlikte devlet içerisinde çeşitli kademelerde görev alarak yeni Türkiye'nin askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan kalkınması için çalışmışlardır.

Kemalettin Sami Paşa da Osmanlı Devleti'nde asker olarak yetişmiş bir devlet adamıydı. Onun 1908 'de Harp Okulundan mezun olduğu yıllar Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok mesele ile ilgilendiği dönem olmuştur.

Öyle ki Kemalettin Sami Paşa, Erzincan'da topçu stajını yapmaktayken Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da 31 Mart Olayı meydana gelmiş ve bu olay farklı şehirlerde de etkisi göstermişti.

Erzincan'da da bu olayın etkisi görülmüş asker içerisinden şeriat taraftarları ortaya çıkarak bir isyan teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu dönemde Erzincan'daki isyan teşebbüsünün engellenmesindeki en önemli rol Kemalettin Sami Paşa'ya atfedilmiştir.

O dönemde Yüzbaşı rütbesinde olan Kemalettin Sami Paşa, 4.Ordu Komutanı Müşir İbrahim Paşa'nın verdiği görev doğrultusunda hedefi isyancıların güvenini kazanmak suretiyle aralarına girmek ve bu teşebbüse önyak olanların amaçlarını belirleyerek onlara yön vermektir.

Zaman zaman başarısızlığa uğramış ve hatta isyancılar ona aşağılayıcı ithamlarda bulunmuş olsalar da isyanı önlemek Kemalettin Sami Paşa'nın tek gayesi olmuştur.

Kemalettin Sami Paşa bu teşebbüste, hocalardan oluşan bir danışma kurulunun meydana getirmelerini önermesi ve bu kurulun Müşir İbrahim Paşa ile görüşerek olayın kan dökülmeden halledilmesi gereğini ortaya atması isyanın engellemesindeki en önemli faktör olmuştur.

Müşir İbrahim Paşa'nın bahsolunan bu kurul ile görüşmesi sonucunda 31 Mart İsyanı'nın Erzincan'da büyük bir olaya dönüşmesi engellenmiş ve Kemalettin Sami Paşa'nın isyana önyak olan isimleri liste halinde vermesiyle birlikte de gerekli cezalar uygulanmıştır.

Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu önemli bir olay Balkan Savaşları'nın başlamasıydı.

Kemalettin Sami Paşa'nın, daha Trablusgarp Savaşı esnasında Balkanlar'da, Yanya Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda göreve getirilmesi ve yine burada Türk Ordusu'nun

savunma düzenine yönelik çalışmalar yapması, Balkan Savaşları'nın çıkacağına habercisi olmuştur.

I.Balkan Savaşı çıktığında, Kemalettin Sami Paşa, Yanya Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nda Karargahta görev almış cephe görevi verilmemiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın Balkan Savaşları'na iştirak etmesi II.Balkan Savaşları'nda gerçekleşmiştir.

Balkan Savaşları'nın kaybedilmesindeki nedenlerden birisi emir komuta zincirinde yaşanan sorunlar olmuştur.

Bu bağlamda Kemalettin Sami Paşa, Balkan Savaşları'nın en önemli komutanlarından birisi olan Esad Paşa'nın komutası altında Ali Fuat Cebesoy ile birlikte Komçiadis Muharebeleri'nde redif birliklerine iştirak ederek görev almış ve burada komutanların sevk ve idaresinden doğan aksaklıkları gidermek üzere muharebeye katkıda bulunmaya çalışmışlardır.

Kemalettin Sami Paşa, askerlik hayatının ilk yarasını Balkan Savaşları'nda almış ve burada sağ kolu felç kalarak onu herkes "*Çolak Kemal*" lakabıyla tanımaya başlamıştır.

Kemalettin Sami Paşa'nın Balkan Savaşı'nda gösterdiği başarılarına binaen rütbesi, 1 Mart 1914'te Binbaşı olarak yükseltilmiştir.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nın ardından meydana gelen I.Dünya Savaşı'na iştirak etmiş ve burada birçok cephede aynı zamanda çarpışmak durumunda kalmıştır.

Kemalettin Sami Paşa, I.Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Hicaz Cephelelerinde görev almıştı.

Çanakkale Cephesi'ne, Esad Paşa'nın başında bulunduğu Kuzey Grubu (3.Kolordu)'ya atanmış ve buradaki görev tanımı, irtibat subayı olarak cephelerin koordinasyonundan sorumlu olmasıydı. Paşa, Çanakkale Cephesi'nde 1,5 ay gibi bir süre görev alabilmiş, savaş sırasında gerçekleşen süngü hücumu sırasında yara alarak tedavi altına alınmıştır.

Çanakkale Cephesi'nden sonra bir süre cephelerden uzak kalmış bu aralıkta Şehzade Ömer Faruk ile birlikte onun hocası ve yaveri sıfatıyla Berlin'e gitmişti. Bu seyahat Kemalettin Sami Paşa'nın yurtdışı tecrübesi kazanması açısından önemlidir.

Daha sonra Hicaz Cephesi'nde görevlendirilmiş, burada Maan'da 126. Bölüğe komuta ederek Vadi Musa hareketine katılmıştır. Vadi Musa Harekatı başarısızlıkla

sonuçlanmış ve Osmanlı ordusu burada birçok kayıp vermiştir. Kemalettin Sami Paşa, bu harekatta Arap isyancıların Osmanlı Devleti'ne karşı ihanetinin bizzat tanığı olmuştur.

Kemalettin Sami Paşa, Hicaz Cephesi'nde de yaralanarak bir süre cephe için geriplanda bırakılarak karargahta görevlendirilmiş ve burada da muhtemelen yaralanmasından ötürü rütbesi Yarbaylığa yükseltilmiştir

Hicaz Cephesi'nden sonra görevi 10.Kafkas Tümen Komutan Vekilliği olmuş, arşiv belgelerinde varolan, buradaki görevi sırasında çekmiş olduğu bir telgrafta İstanbul'a gelmek üzere Batum'da gemi beklediğini ve terhis olan askerlerin sayısını belirtmiştir.

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalamış ve bu antlaşmanın hükümleri gereğince ordunun terhis edilmesi ve silahlarının teslim edilmesi gerekmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın da 10. Kafkas Tümen Vekilliği görevi bu döneme denk gelmiş ve Tümenin bir kısmı farklı bölgelere dağıtılırken kendisi de İstanbul'a çağırılmıştır. Paşa'nın yukarıda bahsedilen telgrafı bunu doğrulamaktadır.

Kemalettin Sami Paşa, mütareke yıllarında İstanbul Muhafızlığı ve 10.Kafkas Tümen Komutanlığı görevini yürütmüş ve bunların yanısıra Anadolu'daki direniş hareketlerine yardımda bulunmakla görevli gizli gruplardan Karakol Cemiyeti'ne iştirak etmiştir. Paşa, bu cemiyette silah kaçırmak, Anadolu'ya geçişlerin güvenliğini sağlamak ve aydın kesimi ikna etme görevlerini üstlenmiştir.

16 Mart 1920 İstanbul İşgali, Kemalettin Sami Paşa'nın da burada bulunduğu döneme denk gelmektedir. İstanbul işgalinin en yıkıcı olayı olarak görülen Şehzadebaşı Karakolu baskını Kemalettin Sami Paşa'nın hayatında ayrı bir önem arz etmektedir. Öyle ki Kemalettin Sami Paşa'nın başında bulunduğu 10.Kafkas Tümeni'nde görev alan askerler Şehzadebaşı Karakolu'nda ikamet etmekte ve baskında Mızıka-i Hümayun askerlerinin yanısıra bu 10. Kafkas Tümeni'nin askerlerinden de şehit verilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, bu olay üzerine Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçme kararı alarak 20 Kasım 1920'de Ankara'ya doğru yola çıkmış ve 22 Kasım 1922'de varmıştır.

Bu tarihe kadar askerlik hayatında zorlu mücadeleler yaşayan Kemalettin Sami Paşa için yeni bir serüven başlamış ve burada tek hedefi Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması olmuştur.

Kemalettin Sami Paşa, yola çıktığında Hint Hilafet Komitesi adına çalışan gerçekte İngiliz Ajanı olan Mustafa Sagir ile tanışarak onunla birlikte Ankara'ya gelmişti. Paşa, Mustafa Sagir'in asıl niyetini anlamamış bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın kızgınlığına sebep olmuştur. Buradan Kemalettin Sami Paşa'nın Mustafa Sagir'i çözememesi onun istihbari yeteneğinin zayıf olduğu sonucu çıkarılabilir.

Kemalettin Sami Paşa, Ankara'ya geldiğinde ilk olarak Ankara Komutanlığı görevine getirilmiş ve bu kapsamda Ankara ve sınırlarını korumakla yükümlü olmuştur.

Daha sonra Ankara Komutanlığı'na ilaveten 1.Tümen Komutanlığı görevi de verilmiştir. Kemalettin Sami Paşa, II.İnönü Savaşı'na 1.Tümen Komutanı olarak iştirak etmiş ve burada başarılı görevler icra etmiştir.

Neredeyse askerlik hayatının her kademesinde yara alan Kemalettin Sami Paşa, II.İnönü Savaşı'nda, Gündüztepe Muharebeleri'nde yaralanmış ve cepheden bir süre uzaklaştırılarak tedavi altına alınmıştır.

II.İnönü Savaşı'ndan sonra, Türk ordusu'nda Kolordular'a bağlı Grup Komutanlıkları kurulması gibi yeni düzenlemelere gidilmiş ve kapsamda Kemalettin Sami Paşa'da rütbesi Albaylığa yükseltilerek 4.Grup Komutanlığı görevine getirilmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi'nde 4. Grup Komutanı olarak görev yapmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nde başarılı savunma ve taarruzlar gerçekleştirerek Büyük Taarruz'a giden süreçte önemli rol oynamıştır.

Büyük Taarruz'a geldiğimizde Kemalettin Sami Paşa'nın Yunan kuvvetleri'ne karşı göstermiş olduğu fevkaledede çaba özellikle 1310 rakımlı Erkmek Tepeleri'nin alınmasındaki rolü oldukça önemlidir.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ve sonrasında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Kemalettin Sami Paşa'nın hayatında yeni bir serüven daha başlamıştır. İlk önce 1924'te TBMM'nin II.Döneminde Sinop Milletvekili olarak siyasi hayatı başlamış ve bu görevi sırasında Cumhuriyet tarihinde ilk olma özelliği ile bilinen Berlin Büyükelçiliği görevine getirilmiştir.

O dönemde devlet adamlarının birçoğunun asıl mesleği askerlikti. Mustaf Kemal Paşa'nın askeri siyasetten ayırma politikası kapsamında Kemalettin Sami Paşa'da 1928'de askerlikten emekliye ayrılarak diplomatik görevine bu tarihten sonra sivil olarak devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları Osmanlı'dan alınan enkazı toplamakla geçmiş ve bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa ve bu dönemin yönetici kadrosu Türkiye'nin kalkınması yönünde çalışmalarda bulunmuşlardır.

Kemalettin Sami Paşa'da Berlin Büyükelçiliği görevi sırasında ilk olarak Türkiye'nin Milli Hava Harp Sanayisi kurma yolunda Almanya'da incelemelerde bulunmuş ve onun incelemeleri doğrultusunda o dönemde Almanya'da faaliyet gösteren Junkers Tayyare Fabrikası ile ortaklık sonucunda kurulan TOMTAŞ adlı şirket üzerinden Kayseri'de bir tayyare fabrikası oluşturulmuştur.

Mondros Mütarekesiyle, Almanya ile kesilen ilişkiler Cumhuriyet döneminde yeniden canlandırılmak istenmiş ve bu kapsamda Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği'nde ekonomik meseleler üzerine yaptığı çalışmalarının yanı sıra dönemin konjonktürüne uygun olarak siyasi, kültürel, sağlık, eğitim, spor gibi konular üzerinde çalışmıştır.

Almanya'da üst düzey görevlerde bulunan bürokratlar ile görüşmeler yapmış bunların yanı sıra İtalya, Rusya, İngiltere, Bulgaristan gibi ülkelerin yönetici ve elçilikleriyle görüşmelerde bulunmuştur.

Bu görüşmelerindeki intibalarını diplomasiye uygun bir şekilde değerlendirerek, dünya siyasetinde nelerin yaşandığını ve yaşanabileceğini Türkiye Hariciye Vekaleti'ne belirli periyotlarla raporlarını sunmuştur.

Raporlarında özellikle Sovyet Rusya'nın, Almanya ile ilişkileri ve İtalya'nın yayılmacı siyasetine yönelik değerlendirmeleri daha o dönemde II.Dünya Savaşı'nın çıkmasının muhtemel olduğunu gözler önünde sermektedir.

Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği'ndeki en önemli görüşmesi Hitler ile olduğu söylenebilir. Öyle ki 1930'lu yıllarda Berlin'de Şefik Oktay adında bir öğrenci Kemalettin Sami Paşa'nın Hitler ile randevusuz görüşen tek Türk olduğunu iddia etmekteydi.

Adolf Hitler'in Türk Milli Mücadelesi'ne bir hayranlığının olduğu bilinmektedir. Kemalettin Sami Paşa'ya da Milli mücadele'de göstermiş olduğu başarılarından ötürü saygı duymuş ve Osmanlı Devleti'nden beri süregelen askeri işbirliğine de binaen Büyükelçi ile Hitler'in ikili ilişkileri bu çerçevede devam etmiştir.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevindeyken eğitim ile de alakadar olmuştur. Bu dönemde Almanya'ya eğitim için gönderilen Türk öğrenciler ile yakından ilgilenmiş özellikle eşi Prenses Emine'nin de ilgilendiği bilinmektedir.

Kemalettin Sami Paşa, Berlin Büyükelçiliği görevindeyken aynı zamanda Milli Olimpiyat Komitesi, başkanlığını da yürütmüştür. Paşa, Almanya'da spora çok önem verildiğini, Almanya'nın dini spor diyerek vurgulamıştır.

Kemalettin Sami Paşa'nın Berlin Büyükelçiliği görevi Türkiye Cumhuriyeti'nin 10.yılı içerisinde de devam etmiş ve Almanya'da da 10.yıl kutlamaları düzenlenmiştir. Kutlamalara ait ulaşılan resimlere göre askeri bir törenin ardından düzenlenen Almanya devlet erkanının da olduğu bir resepsiyon da dikkate değer bir husustur.

1934 yılına geldiğimizde Kemalettin Sami Paşa, ciddi bir mide rahatsızlığı geçirerek Berlin'de ameliyata alınmış sağlık durumu bir süre iyi yönde seyretmesine rağmen 10 Nisan 1934'te vefat etmiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın vefatı hem Berlin'de hem de Türkiye'de büyük üzüntülere sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BCA)

BCA, BDHF, 4526, Numara 1

BCA, BDHF, 4526, Numara 2

BCA, BDHF, 4526, Numara 3

BCA, BDHF, 4526, Numara 3

BCA, BDHF, 4526, Numara 9

BCA, İHF, 7, Numara 34

BCA, İHF, 591 Numara 32

BCA, İHF, 182 Numara 186

BCA, İHF, 116 Numara 96

BCA, İHF, 116 Numara 96/2-3-4-5-6-7-8-9

BCA, İHF, 570 Numara 104

BCA, İHF, 591 Numara 32

BCA, İHF, 56 Numara 50

BCA, İHF, 571, Numara 66

BCA, İHF, 669, Numara 78

BCA, İHF, 907 Numara 125

BCA, İHF, 113 Numara 143

BCA, İHF, 1213 Numara 48

BCA, İHF, 1268, Numara 905

BCA, İHF, 1183 Numara 66

BCA, İHF, 30 Numara 360

BCA, İHF, 1549 Numara 9

BCA, İHF, 2160 Numara 5

BCA, İHF, 63, Numara 63

BCA, İHF, 2273, 2273/23/2

BCA, İHF, 2020 Numara 72

BCA, 30-18-1-1/9-18-20

BCA, 30-18-1-1/14-32-19

BCA, 30-18-1-1/ 9-18-20

BCA, 30-10-0-0/ 231-554-5-12

BCA, 501-314-31-124225-1
BCA, 30-10-0-0/208-417-11
BCA, 501/3117/11
BCA, 30-10-0-0/ 230-553-16
BCA, 30-10-0-0/231-555-16-12
BCA, 490-1-0-0/609-112-1
BCA, 501-32229-126081-12
BCA, 30-10-0-0/ 231-554-4
BCA, 30-10-0-0/230-553-8
BCA, 501-31888-125753-1
BCA, 501-31234-123616-1
BCA, 230-0-0-0/8-26-3
BCA,30-18-1-1/26-63-2
BCA,30-18-1-1/28-16-16
BCA, 501-32158-127384-72
BCA,30-18-1-2/6-58-17
BCA,501-32158-127384-73
BCA,30-18-1-2/12-48-7
BCA, 30-10-0-0/231-554-5
BCA, 30-10-0-0/129-926-9
BCA, 30-18-1-1/ 9-18-20
BCA,30-18-1-1/10-41-4
BCA, 30-18-1-1/ 83-59-8

Gazete ve Dergiler

Vakit

Akşam

Hakimiyet-i Milliye

Milliyet

Haber

Cumhuriyet

İstiklal Harbi Gazetesi

Piyade Mecmuası

Askeri Mecmua

TELİF, TETKİK ESERLER

- Acar, F. (2020). Askeri ve Siyasi Faaliyetleriyle Halid (Karsıalan) Paşa. Kars: *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Adivar, H. E. (2015). *Türkün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Sander Yayıncılık.
- Ahmad, F. (2019). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akgün, N. (2022). Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Kuruluşu ve Gelişimi. *Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 17*.
- Akşin, S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Akşin, S. (1994). *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akşin, S. (1997). *Türkiye'nin Yakın Tarihi, 1*. İstanbul: Yenigün Yayıncılık.
- Altay, F. (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası*. İstanbul: İnsel Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2010). *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aslan, T. (2008). İttihad-ı Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 79-120*.
- Aşıroğlu, O. G. (1992). *Son Halife Abdülmecid*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Atabay, M. (2019). Başarılı Bir İdareci Süleyman Sami Kepenek. *İdarecinin Sesi, 41-43*.
- Atatürk, M. K. (2009). *Nutuk (1919-1927) Haz:Zeynep Korkmaz*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Avşar, S. (2004). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*. Ankara: Kim Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa,1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1993). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 3*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aykut, Fahri. (2006). *İstiklal Savaşı'nda IV. Kolordu*, Ankara: Genelkurmay Basımevi
- Aysal, N. (2006). Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 15-53*.
- Başkan, Y. (2012). Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinde İstanbul'a Nakledilen Nüfus. *Tarih Dergisi, 107-134*.
- Bayar, C. (1997). *Bende Yazdım, 1*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Baycan, N. (1993). Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 311-394*.
- Baykara, T. (1985). *Millî Mücadele*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, 1(2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, 2(2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Belen, F. (2014). *Türk Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

- Beşikçi, M. (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bolat, B., & Nizamoğlu, A. (2019). Kemalettin Sami Paşa ve Berlin Büyükelçiliği Faaliyetleri (1924-1934). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 117-151.
- Bolat, C. (2019). Sakarya Muharebesi ve Cephe Gerisi. Kırıkkale: *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozan, O. (2018). *Osmanlı-Rus Harbi'nde Yıldız'ın Hataları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 77-101.
- Celaleddin, M. (1979). *Mir'at-ı Hakikat I-II*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- Cevizliler, E., & Öncü, A. S. (2013). Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9).
- Chasan, K. (2018). I.Balkan Savaşı'nda Yunanistan (Yunan Kaynaklarına Göre). Edirne: *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Çaldağ, C., & Tuncel, İ. E. (2020). *Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nin İki Yanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2009). *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çaycı, M. E. (2009). Osmanlı basınında 31 Mart olayı (*Doctoral dissertation, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*).
- Çiftçi, S. (2015). Nesli Munkarız Olmuş Bir İstanbul Hanımefendisi: Dr. Nazife OZANKAN. *Türkiyat Mecmuası*, 377-389.
- Çimenli, Ş. (2018). Türkiye'de Cumhuriyet Rejiminin Benimsenmesine Yaşanan Tarihsel Süreç. *In The Book Of Abstracts*
- Dağlı, E. (2021). Osmanlı'dan Cumhuriyete Asker ve Diplomat: Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa. *Journal of International Social Research*, 14(77).
- Davison, R. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Demirağ, B. (2000). *Manolya Ağacının Kökleri*. İstanbul: Graphis Matbaası.
- Deniz, M. (2018). Başarısızlıkla Sonuçlanan Bir Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ). *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Derviş, M. (1934). Büyük Milli Kahraman Kemalettin Sami Paşa. *Resimli Şark Dergisi* 1-3.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları I*. İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 127.
- Dinamo, H. İ. (1986). *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi, C.1*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Doğan, A. (2021). Mehmet Akif'in Seyahatleri ve Mısır Yılları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 103-113.

- Duman, M. (2020). Arşiv Belgelerine Göre 1933 Yılı Türkiye- Almanya İlişkileri. *Alternatif Politika*, 590-620.
- Erdemir, L. (2014). Çanakkale Cephesi'nden Millî Mücadele'ye Bir Zabit (Hasan Remzi Fertan ve Hatıratı). *Turkish Studies*, 429-444.
- Erdoğan, S. (2021). *Büyük Taarruz*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ethem, Ç. (1993). *Anılarım*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Ford, R. (2018). *Cennetten Mahşere Ortadoğu'da Birinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1999). *Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi 3'ncü Kısım*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1979). *Balkan Harbi (1912-1913)*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. (1984). *Yanya Savunması ve Esat Paşa*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı. (1975). *Türk İstiklal Harbi C.VII İdari Faaliyetler (15 Kasım 1919- 2 Kasım 1923)*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Genel Kurmay Başkanlığı. (1995). *Türk İstiklal Harbi 2'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım 2nci Kitap Büyük Taarruz*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı. (1974). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi II'nci Cilt, 4'ncü Kısım*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Goloğlu, M. (2011). *Milli Mücadele Tarihi Erzurum Kongresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Görgülü, İ. (1972). *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Görgülü, İ. (1999). *Ana Hatlarıyla Türk İstiklal Harbi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Güresin, E. (1998). *31 Mart İsyanı*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Güvendiren, M. Y. (2012). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Yerel Meslek Örgütü Yayını: Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0 (10), 522-542
- Hanioğlu, M. Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hart, B. L. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi Çev: Kerim Bağrıaçık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnönü, İ. (1998). *İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması I*. İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık.
- İzzet, M., Esad, M., Nuri, O., & Kami, A. (2000). *Darüşşafaka-Türkiye'de İlk Halk Mektebi*. İstanbul: Darüşşafakalılar Derneği Yayınları.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*. İstanbul: Küre Yayınları
- Kansu, M. M. (2019). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karabekir, K. (2019). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Karaca, M., Darı, A. B., & Çakı, C. (2021). 1929 Büyük Buhranı'ndan Sonra Almanya Komünist Partisi'nin Seçim Kampanyaları. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 8-28.
- Karadeniz, H. B. (2015). Karaman Sürgünleri (1467-1474). *Bellekten*, 79(284), 73-104.
- Karal, E.Z (1983). *Osmanlı Tarihi C. VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi* (17. Baskı). Ankara: Nobel yayın dağıtım, 81, 83.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, M. (2011). *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Kış, S. (2014). *Osmanlı Ordusu'nda Alman Ekolü*. Konya: Palme Yayınları.
- Kinross, L. (1994). *Atatürk, Bir Milletın Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar
- Koçak, C. (2009). *Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Koçak, Y. (2022). Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın Raporları'ndan Weimar Cumhuriyetine Bakmak (1925-1933). Ankara: *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*
- Koloğlu, O. (2018). *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Köse, İ. (2014). *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*. İstanbul: Selis Yayınları.
- Kuran, A. B. (1945). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Kurt Keçeci, S. (2012). Bir Eğitim Öncüsü: Darüşşafaka. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 159-174.
- Kütükoğlu, M. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usül*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menteşe, H. (1986). *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları* Haz: İsmail Arar. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Mercan, M. S. (2020). *Tanınmayı Sağlayan Bir Konferans (Londra Konferansı ve TBMM)*. İstanbul: İksad Yayınları.
- Mithat, A. (2015). *Zühdetülhakayık 93 Harbi'nin Arka Planı* (Haz: Ömer Faruk Can). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mumcu, A. (1971). *Tarih Açısından Türk Devriminin temelleri ve gelişimi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Nadi, Y. (2000). *Ali Galip Hadisesi*. İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık.
- Nizamoglu, Y. (2010). Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri. İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

- Okumuş, M. (2015). XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Panislamizm. İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Onuş, S. (2015). *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Kurtuluş Savaşı'na Albay Ali Rıza Bey ve Yüzbaşı Fuat Bey'in Günlükleri*. İstanbul: Kırmızıkeçi Yayınları.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Orhon, A. (1985). *Erzurum ve Erzincan'da "31 Mart Olayı" ile ilgili Ayaklanmalar ve Bastırılışları*. İkinci Askeri Tarihi Semineri Bildiriler (s. 93-109). Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Önal, S. (2006). *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersime*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdal, B., & Karaca, R. K. (2018). *Diplomasi Tarihi II Ders Notları*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Özel, S. (2009). *Casustur Casus*. İstanbul: Derlem Yayınları.
- Özgüldür, Y. (1993). *Türk-Alman ilişkileri:(1923-1945)*. Genelkurmay Basımevi.
- Özkan, İ. (2015). *Deli Halid Paşa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özmen, B. (2021, Mart 29). Kurtuluş Savaşı'nda Darüşşafakalı Bir Komutan: Kemalettin Sami Gökçen. darussafaka.org: <https://www.darussafaka.org/haberler/kurtulus-savasimizda-darussafakali-bir-komutan-kemalettin-sami-gokcen> adresinden alındı
- Rahmi, H. (1934). Kaybettiklerimiz- Kemalettin Sami Paşa. *Ülkü* C.III, 151-164.
- Sabis, A. İ. (1990). *Harp Hatıralarım C.I*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Sami, K. (1962). Milli Ordu Nasıl Doğdu, Nasıl Kazandı. *Yakın Tarihimiz*, 27-30.
- Savaş, M. T. (2019). Son Dönem Osmanlı Kumandanlarından Mehmed Esat (Bülkat) Paşa. Sakarya: *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Selek, S. (1973). *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Selek, S. (2020). *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sorgun, T. (1998). *İmparatorluk, İttihat ve Terakki, Cumhuriyet "1902-1938" Üç Devrin Galerisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sürmeli, S. (2010). Şehzadebaşı Karakolu Baskını ve Olay Mahalline Giren İlk Gazete Tevhid-i Efkâr. *Atatürk Yolu Dergisi*, 103-116.
- Süslü, A., & Balcıoğlu, M. (199). *Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şeker, D. (2021). Orgeneral İzzeddin Çalışlar'ın Hayatı ve Faaliyetleri. Antalya: *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Şevket, M. (1988). *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1996). *Bizim Diplomatlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (2006). Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950). *Atatürk Araştırma Dergisi*, Ankara.
- Tanman, B. M. (2011). Nil Kıyısından Boğaziçi'ne Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri. İstanbul: *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*.

- Tanör, B. (1985). *Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış. Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi C.1.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanör, B. (2002). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, S. (1973). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar C.1.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tansel, S. (1974). *Mondrostan Mudanya'ya Kadar.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tavukçu, İ. (2019). Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri. Ankara: *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Tepedenlioğlu, N. N. (1960). *İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han.* İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi.
- Tevetoğlu, F. (2020). *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tevfik, E. (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi.* İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1985). *1876 Kanun-i Easisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği. Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C. I* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler C.3.* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1997). *Devrim Hareketleri İçerisinde Atatürkçülük.* İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri.* Ankara: Ümit Yayınları.
- Tuncer, H. (2003). *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler.* Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Turan, Ş. (2009). *Türk Devrim Tarihi.* Ankara: Bilgi Yayımevi.
- Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri. (1989). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştiklerim.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkmen, Z. (2019). Fahri Aykut'un Yazdıklarına Göre Sakarya Meydan Muharebesi'nde IV. Grup Komutanlığı'nın Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme. Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu (11-12 Eylül 2018) (s. 201-225). Ankara: *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.*
- Uca, A. (2021). Mustafa Kemal Paşa ve İnönü Savaşları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-24.
- Uçan, L. (2009). Son Halife Abdülmecid Efendinin Dolmabahçe Sarayındaki hayatı-şehzadelik, veliahtlık ve halifelik yılları.
- Uğurlu, N. (1999). *Büyütk Türk Zaferi (Afyon'dan İzmir'e Kadar) Fahri Belen.* İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık.
- Uyar, M., & Erickson, E. J. (2017). *Osmanlı Askeri Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2000). *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994).* İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yalçın, H. C. (2018). *Talat Paşa.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yavuz, İ. (2020). *Mustafa Kemal'in Uçakları (1923-2012).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Yıldız, S. (2017). *Gizemini Koruyan Bir İsyân Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yılmaz, N. (2013). Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73-87.
- Yılmazata, M. (2014). Alman Arşiv Belgelerine Göre Hitler Rejiminin Türkiye'deki Faaliyetleri (1923-1945). İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Yüksel, İ. (2008). *Büyük Taarruz'da Erkmencepe Savaşları*. Her Yönüyle Erkmencepe Afyonkarahisar: Erkmencepe Belediyesi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

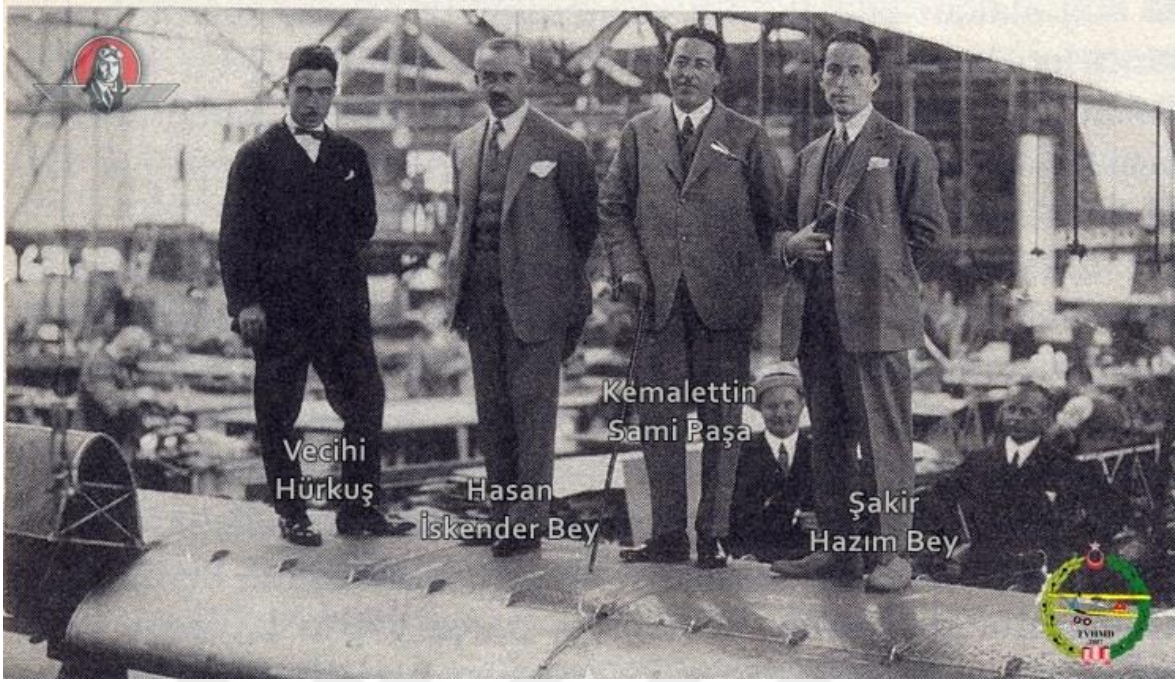
Ek-3. Berlin Büyükelçiliği'nde Resepsiyon (Bundesarchive)

Ek-4. Kemalettin Sami Paşa ve eşi Prenses Emine Hanım (Bundesarchive)

Ek-5. Kemalettin Sami Paşa, Rohrbach Tayyare Fabrikası'nı gezen heyet ile birlikte

Ek-6. Kemalettin Sami Paşa, Millî Mücadele yılları Cephede

Ek-7 Kemalettin Sami Paşa'nın Letonya Büyükelçisi ile görüşmesi (Bundesarchive)

Ek-8. Cenaze Haberi, Cumhuriyet 17 Nisan 1934

Kahraman kumandanı dün gömdük

Kemalettin Sami Paşa merhumun cenazesinde askerî erhân ve ümera

Hariciye Vekili Şah Hz. ni karşılamak için hududa gidiyor
Şah Pehlevi Hz. Ankara-

Kemalettin Sami Pş. nın cenazesi dün kaldırıldı

Büyük asker, Eyüpte, eski neferleri olan 16 mart şehitlerinin yanına defnedildi

mi yeni
aklarını
için ka-
ir azim

ette kaydolunmaktadır. Silahsızlanma bak-
ındaki fransız noktai nazarı Lehistan'ın
nokaiz nazarına zıt olmadığı görülmektedir.
Esasen Lehistan mücavir hükümetlerle eyi

mal verdirmez olduğunu hatırlatarak, İn-
giltere'ye verilen 17 nisan tarihli notanın
silahsızlanma işinde her türlü ingiliz —
(Sona 5. inci sayıfada)

itmek -
essille -
muz

Kemalettin Sami Paşanın cenazesi

Cenaze dün merasimle 16 mart şehitliğine gömüldü.

Alman Sefiri Rozenberg Cenapları kısa bir nutuk söyledi.

ok beye -
bre yakın

Istanbul, 25 —
Berlin sefiri mer-
hum Kemalettin Sa-
mi Paşanın cenazesi
bugün merasimle
kaldırılmıştır.

ndi-

Cenaze evvela
Gülhane'den Aya-
sofya camiine nak-
ledilmiş ve orada
dua yapıldıktan
sonra teşekkül e-
den cenaze alayı
Ankara caddesini
takiben köprüye in-
miştir.

ni ko-
lmak-

Cenaze alayı ön-
de bir süvari müf-
zesi, onu takibeden
topçu, piyade müf-
rezeleriyle üniversi-
te talebeleri, malül
gaziler, bando mı-
zıka, başta Reisi-
cümhur Hazretleri-
le Başvekil İsmet,
Meclis Reisi Kâzım
Büyük Erkânı har-

kyo hükü
air japon
el bütün
a birleşik
yirci ola-
amin edil-

giltere'nin
bir hare-
u ilan et-
edilmekte-
M. Say-
eden bir

Kemalettin Sami Paşa'nın Berlinde cenaze merasimi.

i.

malûmat
in Ameri-
e yaptığı
lebi üzeri-

biye Reisi Fevzi Paşalar Hazeratiyle Milli
Müdafaa Vekâleti, Hariciye Vekâleti, harp
akademisi, alman sefaretî, deniz akademi-
si, kordiplomatik ve bir çok millî ve hususî
teşekküller tarafından gönderilen yüzlerce
çelenk ve onu takiben de atlas bir bay-
rağa sarılı olarak top arabasına konmuş

olan tabut geliyordu.

Istanbul Vali ve belediye reis mümessil-
leri, Kolordu Kumandanı, Almanya büyük
elçisi, elçilik müsteşarı, C. H. Fırkası İstan-
bul idare heyeti reisi, Almanya'nın İstanbul
baş konsolosu, Hariciye Vekâleti namına
Sofya elçisi Sevki Bey, merkez ve deniz ku-

Ek-10. Kemalettin Sami Paşanın mezarı başından olan İnebolulular, Akşam 17 Nisan 1934

Kemalettin Sami Pş. ya İneboluluların son hürmeti

*İnebolular tarafından gönderilen
dan merhumun*

Büyük kumandan merhum Kemalettin Sami Paşanın mezarına bizim vasıtamızla konulmak üzere İnebolu Halkevi tarafından gazetemize büyük bir çelenk gönderilmiştir. İnebolu halkının, bu büyük ve kahraman askere karşı duyduğu hürmet ve muhabbetin ufak bir eseri olan çelenk, dün arkadaşlarımız tarafından Ege vapurundan alınmış ve büyük ölünün Eyüpte 16 mart şehitleri yanındaki mezarına gö-

*çelenk dün arkadaşlarımız tarafın-
kabrine konulurken*

İnebolu halkının bu kıymetşinaslığı bizi pek mütehassis etmiştir. Kendilerini tebrik etmeği vazife addederiz.

Kemalettin Sami Pş. ailesinin teşekkürü

Kemalettin Sami Paşa merhumun biraderi dün gazetemizi ziyaret ederek ağabeyi hakkında hükümetin ve halkın gösterdiği yüksek muhabbet eserine bütün aile namına teşekkürlerinin iblâğını bizden rica et-

Ek-11. Kemalettin Sami Paşa'nın ilk defnedildiği 16 Mart Şehitliği'ndeki Mezarı

Ek-12. Kemalettin Sami Paşa'nın 1988'de Devlet Mezarlığı'na nakledilen mezarı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Yasin ÖZTÜRK

Yabancı Dili: İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih

Pedagojik Formasyon: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Tarih

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Tarih
Ana Bilim Dalı

